

Economisch Technologisch
Instituut in Limburg

Studies over de sociaal economische geschiedenis van Limburg

ONDER REDACTIE VAN DR. REMIGIUS DIETEREN O.F.M.
EN DRS. J. F. R. PHILIPS

ETIL

Limburglaan 10
Postbus 1016
6201 BA MAASTRICHT

ASSEN 1965

VAN GORCUM & COMP. N.V. — DR. H. J. PRAKKE & H. M. G. PRAKKE

INHOUD

WOORD VOORAF	VII
DR. H. A. POELS, EEN STUK LEVEN.	I
<i>Beschouwingen van een oud-aalmoezenier van sociale werken, ingeleid en geannoteerd door P. Dr. Remigius Dieteren O.F.M.</i>	
INLEIDING	3
HOOFDSTUK I EEN EIGENAARDIG BOEK	15
HOOFDSTUK II HOOGKRÜTZ.	32
HOOFDSTUK III VOOR DERTIG JAREN	41
HOOFDSTUK IV PRAATAVOND VAN DE RECTOR VAN KRÜTZERHEI	63
Ontstaan - karakter - zetel - hetgeen gebeuren kan bij gelegenheid van een praat-avond.	
HOOFDSTUK V DE KATHOLIEKE KRING - DE PRAATAVOND VAN 'DE ZWARTE' - 'SINT AUGUSTINUS' - DE PRAATAVOND IN 'ONS VOLKSHUIS'	85
a. De katholieke kring.	85
Nabetrachting	91
b. De praatavond van 'De Zwarte'	93
Nabetrachting	103
c. De sociale conferentie van Sint Augustinus.	110
PERSONENREGISTER	123
LITERATUUROVERZICHT	124

JAARVERSLAG SOCIAAL HISTORISCH CENTRUM VOOR LIM- BURG OVER 1964	137
BESTUUR SOCIAAL HISTORISCH CENTRUM VOOR LIMBURG	153
BEGUNSTIGERS EN CONTRIBUANTEN	156

WOORD VOORAF

In 1955 werd het initiatief genomen tot het uitgeven van een Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg, dat later tot titel meekreeg „Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg”. Voorzitter, ir. C. E. P. M. Raedts gaf in zijn voorwoord als doelstelling aan: het rekenschap afleggen van de verrichte activiteiten, maar tevens het bijdragen tot een beter inzicht in de historische ontwikkeling van het sociaal-economisch leven van ons gewest.

Deze doelstelling is bewaard gebleven, al veranderde in de loop der jaren wel een en ander aan de uiterlijke presentatie van het Jaarboek. Werd het eerste nummer in druk uitgegeven, reeds spoedig bleek, dat wegens de stijging van de kosten dit plan moest worden opgegeven. Dank zij de welwillende medewerking van een industriële onderneming kon vanaf 1956 het Jaarboek echter in offset-vorm blijven verschijnen.

Dat het tiende deel thans in druk kan worden uitgegeven in een fleuriger en levendiger vorm, is een reden tot grote voldoening. Het is een bewijs temeer, dat het Sociaal Historisch Centrum en zijn 'Studies' zich verder heeft geconsolideerd. De Koninklijke Van Gorcum & Comp. N.V. te Assen, die eveneens de uitgave van de Maastrandse Monografieën verzorgt, zal deze 'Studies' uitgeven en in de handel brengen. Een ruimere verspreiding, ook buiten onze provincie, zal daarvan hopelijk het gevolg zijn.

De inhoud van dit tiende deel bestaat voornamelijk uit de zg. 'Mémoires' van mgr. dr. H. A. Poels. Voor een klein gedeelte waren deze reeds bekend uit de biografie van de hand van J. Colsen CM. In haar geheel werden zij echter nog nimmer gepubliceerd. Zij vormen een welkome aanvulling voor de kennis van de persoonlijkheid van dr. Poels.

Het opgenomen literatuuroverzicht, dat gewijd werd aan publikaties op onderwijsterrein, vormt een voortzetting van een vroegere opzet, die reeds eerder

werd verwerkelijkt, maar niet regelmatig kon worden voortgezet. Het is de bedoeling hiermee de komende jaren voort te gaan ten dienste van het wetenschappelijk en praktisch onderzoek in onze provincie. Deze vaste rubriek zal afwisselend gewijd zijn aan publikaties rond een bepaald thema en aan besprekingen van recente studies over verschillende onderwerpen, voorzover deze voor de bestudering van de sociaal-economische geschiedenis van Limburg van belang kunnen zijn.

Tenslotte volgt het jaarverslag van het Sociaal Historisch Centrum, waarmee ook in de nieuwe opzet deze uitgave telkens zal worden besloten.

DE REDACTIE

DR. H. A. POELS

EEN STUK LEVEN

BESCHOUWINGEN
VAN EEN OUD-AALMOEZENIER
VAN SOCIALE WERKEN

Ingeleid en geannoteerd door
P. dr. Remigius Dieteren O.F.M.

INLEIDING

Het hierbij uitgegeven geschrift van de hand van dr. H.A. Poels, „Een stuk leven. Beschouwingen van een oud-aalmoezenier van Sociale Werken”, werd tot nu toe niet in zijn geheel gepubliceerd, hoewel sommige citaten er uit reeds voorwerp van discussie waren. Het lijkt daarom wenselijk ieder in de gelegenheid te stellen de geciteerde gedeelten in hun oorspronkelijk verband te lezen.

Bovendien is publikatie om een andere reden nuttig. Dit door de schrijver zelf als een eigenaardig boek gekwalificeerd geschrift biedt interessante gegevens voor de kennis van Poels' veelzijdige persoonlijkheid. Hij treedt er naar voren niet als geleerde, de redenaar of de organisator, maar veel meer als een man die in gedwongen rust, mediterend, terugblijkt op zijn bewogen leven.

Wij zullen geen poging doen aan de hand van zijn levensverhaal de persoonlijkheid van Poels te schetsen. Hiervoor zij verwezen naar de biografie van de hand van J. Colsen C.M.¹ Wij geven eenvoudig het geschrift van dr. Poels weer zoals hij het ons tijdens zijn leven overhandigde met de woorden „zie maar of je er iets mee kunt doen”. Het manuscript wordt bewaard in het Poels-archief van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg te Maastricht.

Toch lijkt ons een inleidend woord niet overbodig om de omstandigheden te beschrijven waarin dit geschrift tot stand kwam en tevens enige toelichting op de inhoud te geven. Wij baseren ons hierbij vooreerst op de mondelinge toelichting, die dr. Poels zelf ons tijdens zijn laatste levensjaren heeft gegeven; vervolgens op schriftelijk en mondeling medegedeelde gegevens van derden over dr. Poels; ten-

¹ J. Colsen C.M., Poels, Roermond-Maaseik, 1955.

slotte staat ons als kostbare bron van inlichtingen ter beschikking de omvangrijke correspondentie van dr. Poels met dr. Friedrich Muckermann S.J. (1883-1946), waarin meerdere keren 'Een stuk leven' ter sprake komt. Ook deze correspondentie, bestaande uit de brieven van Poels en de antwoorden van Muckermann, worden in het genoemde Poels-archief zorgvuldig bewaard. Met behulp van deze bronnen zal de tekst worden ingeleid en – waar wenselijk – geannoteerd.

Meer dan voor menig ander geschrift is het voor een goed begrip van 'Een stuk leven' wenselijk op de hoogte te zijn van de omstandigheden waarin de schrijver zich bevond tijdens het samenstellen van het manuscript.

In februari 1939 – hij was toen 71 jaar oud – had dr. H. A. Poels ontslag gevraagd en gekregen als hoofdaalmoezenier van Sociale Werken in het Limburgse diocees, welke functie hij sinds 1915 had vervuld. Hij achtte de tijd gekomen om zijn taak aan jongere krachten over te dragen. Hoewel hem door eenieder een rustige levensavond werd toegewenst, kwam er van rusten weinig of niets terecht. De dreigende wereldoorlog liet hem eenvoudig geen rust. Zijn vrienden in Duitsland hadden hem overtuigd, dat een wereldoorlog onontkomelijk en nabij was. Ook Nederland zou daaraan niet ontsnappen. In augustus 1939 ging hij logeren bij zijn neeft Henri Poels in Antwerpen, van waaruit hij samen met zijn naaste medewerkers en vrienden (P. Jacobs M.S.C. en J. Colsen C.M.) de spannende dagen van einde augustus-begin september doorbracht en de inval van de Duitsers in Polen meebeleefde. Poels, zo vertelt Colsen, was niet weg te krijgen van de radio en de spanning om de verwachte inval van de Duitsers in Nederland maakte hem letterlijk ziek.²

Begin december van hetzelfde jaar keerde Poels terug naar Heerlen, waar hij evenwel ernstig ziek werd. De behandelende geneesheer, J. L. H. H. Crobach, de directeur van het Heerlense ziekenhuis, achtte een rustkuur elders dringend noodzakelijk. Weer vertrok hij naar Antwerpen, waar zijn neven hem een geschikt onderdak bezorgden. Een ernstige hartcrisis deed zijn toestand verslechteren. Einde april 1940 voelde hij zich weer goed en dacht erover iets te gaan doen, maar hij werd overrompeld door de duitse inval in Nederland op 10 mei 1940. Hoewel lang verwacht, kwam dit moment toch ook voor Poels onverwacht. Wat iedereen wél had verwacht, kwam al spoedig:

² Colsen, a.w., blz. 595.

de Duitsers zochten Poels. De Hamburgse radio sprak zondagavond 12 mei dreigend: wo ist der Poels, wo ist der Poels?³

Met zijn familie trok hij na de capitulatie van ons land op 14 mei 1940 voor de vijand uit. Op woensdag 15 mei bereikte de groep, 16 volwassenen en 16 kinderen, Rijssel. Vandaar reisde men zoekend naar een veilige verblijfplaats naar Parijs en Chartres om tenslotte een toevlucht te vinden in het landelijke Crozant, in het centrum van Frankrijk, gelegen aan de samenvloeiing van de beekjes Creuse en Cédelle. Hier arriveerde men op dinsdag 20 mei en men bleef er tot september 1940. Daar voegde zich ook bij het gezelschap de intieme vriend van Poels, Fr. Muckermann S.J. Toen het ook daar niet langer veilig was, reisde men verder naar Cannes aan de Rivièra en vandaar naar Zwitserland. In dit land vestigde Poels zich eerst tot einde juni 1941 te Lugano, om daarna tot juli 1945 zijn tenten op te slaan in hotel Rössli te Schwyz aan het Vierwoudstedenmeer.

Het besluit tot zijn vertrek had Poels niet zonder hartzeer genomen. Hoewel na 10 mei 1940 van een terugkeer naar Heerlen geen sprake kon zijn, heeft Poels zich eerst na pijnlijk aarzelen hierbij neer kunnen leggen. Aan het slot van het eerste hoofdstuk van zijn 'Een stuk leven' bekennt hij, dat zijn vertrek uit Nederland was voorafgegaan door een „feller tweestrijd dan zelfs zijn naaste vrienden wisten” (blz. 30). Toch was hij er achteraf zeker van juist te hebben gehandeld. Dit blijkt uit zijn brieven aan Pater Muckermann. Bij de jaarwisseling 1943-1944 schreef Poels, dat hij bij ieder afscheid van een jaar zeer ernstig dacht aan de terugkeer naar het vaderland. Hierbij stelde hij zich steeds de vraag: „wat het door mij zo bemind volk ervan zeggen zal, dat ik niet bij hen ben gebleven. Onze Lieve Heer heeft het echter zo geleid, dat ik ziek was toen de oorlog uitbrak. Dit zal het volk toch wel weten. Bovendien was ook zeker, dat als ik in Heerlen was gebleven, de Duitsers mij onmiddellijk gearresteerd zouden hebben en opgesloten in een concentratiekamp. Het zal zich herinneren hoe lang en hoe fel ik tegen het nationaal-socialisme heb gewaarschuwd. Het weet, dat ik niet bang ben, en dat als het mogelijk zou zijn, ik mijn leven zonder aarzelen zou inzetten om iets voor dat volk te bereiken. Daarom hoef ik daarover niet veel te tobben”.⁴

Nog overtuigender uitte hij zich in september 1944. Steeds gedrongen om iets te doen, spoorde hij Muckermann aan met hem mee te denken over een goed onderwerp voor de eerste sociale studieweek te

³ Colsen, a.w., blz. 598.

⁴ Brief Poels aan Muckermann, 28 dec. 1943.

Rolduc na de oorlog. Muckermann attendeerde hem in zijn antwoord op de mogelijke tegenwerking van de verzetsbeweging wegens Poels' afwezigheid tijdens de oorlog. Poels wees deze veronderstelling van de hand: „aan de mensen die het land verlaten hebben en gevluht zijn zonder ernstige redenen, zal men waarschijnlijk verwijten, dat zij het volk in de steek hebben gelaten. Ik ben er echter van overtuigd, dat bijv. Pater Jacobs en ik ons in dit opzicht geen zorgen behoeven te maken. Men zal integendeel zeggen, dat wij van te voren hebben voorzegd wat later zou gebeuren, toen veel mensen het nog niet wilden geloven, en dat wij toen reeds de *waarheid* hebben gesproken. Dat wij het volk *liefshebben* en bereid zijn om voor het volk te *strijden*, dat weet het volk zó goed, dat daaraan niemand twijfelt. In dit opzicht maak ik mij in het geheel geen zorgen”.⁵ Of dit laatste geheel in overeenstemming was met de werkelijkheid, valt te betwijfelen. Zijn herhaaldelijk spreken over dit onderwerp doet vermoeden, dat hij er wel degelijk over toebde. Overigens lag het niet in zijn aard zich gerust te voelen, terwijl zijn volk in nood zat. Door zijn verblijf in Zwitserland machteloos geworden, moest bij hem wel telkens de vraag rijzen: had ik niet moeten blijven, had ik dan toch misschien nog iets voor de mensen kunnen doen?

Een belangrijk gedeelte van zijn ‘Een stuk leven’ schreef hij te Lugano. Zijn belangstelling ervoor nam evenwel spoedig af en viel geleidelijk geheel weg, totdat een brief van Muckermann hem tot voortzetting inspireerde.⁶ Hij leefde zowel te Lugano als te Schwyz eenzaam. Zijn neven Frans en Henri en de andere familieleden vestigden zich voor en na te Arth-Goldau. Muckermann was tot einde 1942 nog in Frankrijk en het normale schriftelijk contact werd eerst in maart 1943 hersteld. Contacten met zijn vrienden in Nederland waren uiterst schaars.

Hét probleem van Poels was in deze jaren: hoe kan ik nog iets doen? Stilzitten was een kwelling voor hem. „Weken aan een stuk de hele dag niets doen vind ik iets verschrikkelijks”.⁷ Toen in maart 1943 zijn bijna dagelijkse correspondentie met Muckermann begon, schreef hij telkens weer opnieuw: ik moest iets te doen hebben. Zijn ‘Een stuk leven’ en zijn correspondentie waren dan ook boven alles een pogen om iets zinvol te doen. Bij Muckermann klaagde hij zijn leed: „Je kunt onmogelijk vermoeden hoezeer ik betreur, dat ik zo oud ben en

⁵ Brief Poels aan Muckermann, 14 sept. 1944.

⁶ Brief Poels aan Muckermann, 16 nov. 1941.

⁷ Brief Poels aan Muckermann, 14 febr. 1944.

niet meer in staat tot 'werken' en 'strijden'. De arts deelde mij vier jaar geleden mee, dat ik een hartkwaal heb. Deze kan echter zeggen wat hij wil, ik zelf voel, dat mijn hart nog jong genoeg is. En in mijn kop rumoeren de problemen van de moderne menselijke samenleving niet minder dan 25 jaar geleden. De verleiding een boek te schrijven – zoals ik dat in Lugano gepland had – keert nu nog soms terug. Dat duurt echter niet lang. Ik voel dat het niet meer gaat".⁸ Reeds een half jaar eerder had hij verklaard, dat verder schrijven aan 'Een stuk leven' eenvoudig niet meer ging. Blijkbaar kon het lichaam de vlucht en de verlangens van geest en hart niet meer aan. Het schrijven van een 'historische' studie op een hotelkamer als poging om toch iets te doen, moest wel onbevredigend zijn, omdat zijn leven sinds 1910 gevuld werd met een doen, dat van heel andere aard was dan in Lugano en Schwyz. Bovendien voelde hij zich onthand door het ontbreken van aantekeningen en door het gebrek aan contact met zijn vrienden in het vaderland aan wie hij ontbrekende gegevens kon vragen. Tijdens de periode van zijn bijbel-studie had hij ook als schrijver blijk gegeven wetenschappelijk verantwoord te kunnen werken, daarbij steunend op degelijke bronnenstudie. Hij wist: „geen rechtspraak zonder getuigen, geen strenge historie zonder bronnen”⁹, maar juist deze vorm van iets doen was in de Zwitserse omstandigheden onmogelijk. Telkens weer probeert Poels in zijn 'Een stuk leven' deze moeilijkheden te omzeilen. Dat geeft aan zijn boek een merkwaardig karakter.

EEN EIGENAARDIG BOEK

Dr. Poels noemt zijn 'Een stuk leven' een eigenaardig boek. Het gehele eerste hoofdstuk is hieraan gewijd. Dit tot een apart hoofdstuk uitgegroeid voorwoord is tamelijk breedspakerig, vervalt niet zelden in herhalingen en is hier en daar niet bijzonder duidelijk. Soms weet men niet wat precies bedoeld is of waartegen gereageerd wordt (bijv. blz. 21). Inderdaad roept de lezing van Poels' beschouwingen een aantal vragen op. Vooreerst de vraag waarom hij als schrijver onbekend wenste te blijven en waarom het werk onvoltooid bleef.

Grootaers¹⁰ noemt in zijn *Maskerade der Muze* als redenen welke

⁸ Brief Poels aan Muckermann, 10 april 1944.

⁹ H. A. Poels, *Critiek en traditie of de Bijbel voor de Roomschen*, Antwerpen – Bergen op Zoom, 1899, blz. 87.

¹⁰ J. Grootaers, *Maskerade der muze. Vervalsing, namaak en letterdiefstal in eigen en vreemde letterkunden*, Amsterdam, 1954, blz. 8-10.

een auteur kunnen leiden tot pseudonimiteit, mogelijke schuchterheid of het gemis aan zelfvertrouwen, vervolgens de vrees voor ongunstige gevolgen en tenslotte soms ook zelfoverschatting, voornamelijk wanneer een bekend auteur overtuigd is, ook ná afstand van naam en faam, grote weerklank te zullen vinden.

Bij Poels lag de enige verklaring van zijn voorkeur voor anonimiteit eenvoudig hierin, dat hij een afkeer had voor mensen, die teveel over zichzelf praten (blz. 24). Juist daarom wilde hij geen mémoires schrijven in de echte zin van het woord. Hij liep niet graag te kijk en pronkte niet graag, ook niet met eigen veren. Toch meende hij, dat anderen uit zijn levenservaringen iets zouden kunnen leren. Dat hij persoonlijk in de te verhalen gebeurtenissen een grote rol had gespeeld, achtte hij voor de lezer niet belangrijk en het stootte hem tegen de borst zichzelf in de verhalen ten tonele te voeren. Dit voelde hij aan als ijdeltuiterij en zijn redenen tot anonimiteit moeten dan ook gezocht worden in wat Grootaers noemt vrees voor ongunstige gevolgen, gecombineerd met mogelijke schuchterheid, maar dan in de zin van waarachtige nederigheid.

In dit streven naar anonimiteit ligt meteen de eerste reden waarom Poels in zijn werk bleef steken en noodzakelijk moest blijven steken. Hij schreef hierover aan Muckermann: „Nu wil ik je zeggen hoe het komt, dat ik ben blijven steken in mijn ‘boek’ over de geschiedenis van Zuid-Limburg gedurende de laatste veertig jaar, over de ommekeer van de sociale toestand door de intrede van de grootindustrie in een streek waar van tevoren slechts landbouwers woonden. Toen ik daaraan begon, deed ik dat echt met plezier. Het ging ook heel vlot. Vier lange hoofdstukken liggen reeds gereed. Toen ontdekte ik echter, dat ik nog altijd voor de deur stond en mijn eigenlijk thema, mijn eigen levenservaring, nog niet had aangeroerd. Wanneer ik mijn werk wilde voltooien, dan had ik minstens twee dikke banden moeten schrijven.. Zo bleef mijn werk enige weken liggen ... en is tot nu toe blijven liggen. Ik moest vaststellen, dat het bijna onmogelijk was op deze manier verder te gaan zonder zelf persoonlijk herkend te worden door de lezers van mijn boek, hetgeen ik niet wilde”. Daarbij kwam – Poels was toen de zeventig jaar gepasseerd – de omstandigheid: „ook is mijn geheugen niet sterk genoeg meer om de stichting van verschillende instituten of verenigingen te kunnen beschrijven zonder de ‘documenten’ uit vroeger dagen. Ik word zelfs bij het schrijven van een brief vaak gehinderd doordat ik een woord niet kan vinden, dat ik toch zeer goed ken. Zo gaat het mij ook bij het spreken. Wat echter de

doorslag gaf, was de gedachte dat ik iets beters zou kunnen doen dan zulke oude verhalen te vertellen. Mijn geest is weer fris. Ik leef weer mee met de wereldproblemen".¹¹ Met andere woorden het bleek Poels op de duur onmogelijk zichzelf verborgen te houden. Bovendien bekroop hem de twijfel of het wel de moeite waard was oude geschiedenissen op te halen. Beide factoren hebben ertoe bijgedragen, dat zijn werk onvoltooid bleef.

Poels zelf doelt echter op iets anders als hij spreekt van een eigenaardig boek. Hij heeft daarbij meer het oog op het karakter, de aard van zijn boek. Hoe de geschiedenis van Zuid-Limburg te schrijven, zonder zijn persoonlijk aandeel hierin herkenbaar te vermelden? Hoe verder het gevaar te vermijden, dat de lezers bekende personen zouden kunnen identificeren? Hij wilde niet op de tenen trappen van mensen, die ook aan de lezers bekend waren. Dat waren de moeilijk oplosbare vragen waarvoor Poels zich gesteld zag.

Kennelijk heeft Poels gemeend, dat een oplossing slechts mogelijk zou zijn, wanneer hij een daartoe geschikt literair genre toepaste bij zijn schrijverswerk. Men zou dit genre kunnen aanduiden als verhalende typologie. Poels spreekt hierover uitvoerig in zijn eerste hoofdstuk (blz. 24). Het eerste element van dit literair genre – de verhaalvorm – hangt behalve met het streven naar anonimiteit samen met Poels uitgesproken voorkeur voor het verhaal als middel tot overdracht van gedachten. Hij was van oordeel, dat „in verhalen van mensen, door ervaring wijs geworden, vaak een wijsheid schuilt, die men niet met wetenschap kan kopen” (blz. 18). Reeds in 1899 had hij in zijn ‘Critiek en traditie’¹² een bevestigend antwoord gegeven op de vraag: „kan een legende somwijlen geen schonere leer bevatten dan het koud verslag der werkelijkheid?” Zijn overtuiging was: „wanneer wij de verhalen van de Bijbel naar waarde willen schatten, dienen we wel te bedenken, dat het volk wars is van alle wijsgerige bespiegelingen. Het volk houdt van verhalen. Een parabel of leerrijke geschiedenis zegt gewone mensen meer dan het meest scheinpinnige syllogisme”¹³. Welnu, Poels wilde vóór alles schrijven voor gewone mensen en door hen begrepen worden. Hij wilde hen iets leren, hen zijn levenslessen overdragen en dat aan de hand van het verleden. Dit verleden wordt daarom slechts weergegeven voorzover het daartoe kan bijdragen. De vorm van het vrije verhaal leek hem het meest ge-

¹¹ Brief Poels aan Muckermann, 27 mei 1943.

¹² Poels, Critiek en traditie, blz. 88.

¹³ Poels, Critiek en traditie, blz. 93.

schikte middel om door zijn lezers begrepen te worden. „De waarheid, als zij in haar volle schoonheid wil verschijnen, hult zich niet in syllogismen maar in het lossere kleed van verhalen”. (blz. 1)

De zienswijze van Poels omtrent het typologisch karakter hangt samen met zijn voorkeur voor het typeren van de dingen en voor het scheppen van typen. In een brief aan Muckermann illustreert hij deze voorkeur aan de hand van Gottfried Keller's roman 'Leute von Seldmylen':

„Ik geloof niet, dat daarin ook maar één enkele mens voorkomt, die ooit geleefd heeft. Er zijn echter, misschien speciaal in bepaalde streken of plaatsen, verschillende, ja honderden en honderden eigenaardige mensen, die veel op elkaar lijken, met speciale karakteristieke eigenschappen en levensgewoonten, die, wanneer men ze allen samenneemt, geen fantasie maar historische werkelijkheid zijn. De kunstenaar heeft slechts zijn eigen persoonlijke fantasie nodig om uit dit historisch materiaal echte 'typen' te scheppen. De door de kunstenaar geschapen 'menselijke persoonlijkheden' zijn voor ons van veel groter betekenis dan de afzonderlijke individuen, die feitelijk in deze wereld leven en van wie de meesten weinig interessants bezitten. 'Typen' zijn geen foto's. De opnamen van de geestelijke Leika van de kunstenaar zijn de weergave van wat het menselijk oog niet zien kan, wat echter de menselijke geest, die abstraheert van de weinig sprekende bijkomstigheden, heel duidelijk voor zich ziet...

De boeken van Keller bewijzen steeds opnieuw hoe scherp deze kunstenaar zijn hele leven alles tot in de kleinste bijzonderheden heeft geobserveerd en hoe *waar* daarom zijn weergaven van de historische werkelijkheid zijn”.¹⁴

Poels wilde derhalve typen scheppen: het type van een landbouwstreek, waar de grootindustrie zich vestigt, het type van een vrijgestelde, het type van een dorpspastoor, zonder één bepaalde streek, vrijgestelde of pastoor te willen uitbeelden. Hij voegt als het ware de verschillende eigenschappen – vooral de goede – van bijvoorbeeld de vrijgestelden, die hij ontmoette, in één figuur samen, die daardoor het type van een vrijgestelde werd. Het onpersoonlijke (on-individuele) hiervan blijkt bijv. uit het feit, dat Poels de vrijgestelde op dezelfde bladzijde (blz. 57) nu eens August dan weer Jan noemt. Om te voorkomen, dat de lezer desondanks aan een bepaalde vrijgestelde zou denken en de vermelde eigenschappen in die ene persoon zou willen terugvinden, ca-

¹⁴ Brief Poels aan Muckermann, 12 febr. 1944.

moufleert hij zijn persoon zó, dat zijn typering op geen enkele van de mogelijk bedoelde concrete personen precies toepasselijk is. Door te spreken van de pastoor van Herkenbosch als een belangrijke gemeente in het mijngebied, hoewel Herkenbosch geheel buiten dit gebied is gelegen, wil hij voorkomen, dat de lezers een bepaalde pastoor zullen kunnen aanwijzen, terwijl hij toch het zijne wil zeggen over dé pastoor, die hij heeft ontmoet. Het was dus kennelijk zijn bedoeling te voorkomen, dat de lezer bepaalde concrete personen identificeert met de door hem geschapen typen. Zou men dit toch proberen, dan liep men groot gevaar mis te tasten. Dit temeer, omdat Poels de chronologie niet aangeeft. Het is bijvoorbeeld bij zijn schildering van Heerlen dikwijls helemaal niet duidelijk, waar hij zijn indrukken over Heerlen weergeeft uit de tijd toen hij te Rolduc student was en waar die uit zijn Heerlense periode na 1910.

In de annotaties bij Poels' tekst zullen daarom slechts in een beperkt aantal gevallen de namen van eventueel bedoelde personen worden aangegeven, nl. daar waar Poels duidelijk bepaalde personen tekent en hun naam slechts oppervlakkig verbergt. Men krijgt de indruk, dat hij hiermee zijn vrienden zijn grote waardering voor de betrokkenen wilde doen voelen, ondanks zijn opzet in zijn geschrift geen namen te noemen. Een sprekend voorbeeld hiervan biedt de passage (blz. 43) waar hij, doelend op mgr. dr. W. Nolens spreekt over een zeer gewaardeerde persoon, wiens naam hem bijna 'nolens volens' ontglipt was.

Het vermelden van de naam van de betrokkene in zulke gevallen lijkt niet in tegenspraak met de bedoeling van de schrijver. Dit is wél zo in het éne geval, waar Poels kennelijk doelt op een bepaalde nog levende persoon over wie iets onprettigs wordt gezegd. Poels wist dat slechts zeer weinig lezers zouden kunnen vermoeden wie daar bedoeld was. Aangezien Poels op niemands tenen wilde trappen en mede daarom aan zijn boek een bepaald karakter meegaf, lijkt het niet verantwoord de naam van de betrokkene openbaar te maken.

Schematisch gaf Poels de toepassing van het gekozen literair genre in zijn boek als volgt weer in een brief aan Muckermann: „De titel van het eerste hoofdstuk luidt: 'Een eigenaardig boek'. Ik bracht daarin naar voren, dat het in mijn boek niet ging om concrete individuen of concrete streken of landen, maar om *typen* van personen en gebieden; en dat desondanks hetgeen ik schreef toch echte geschiedenis was. Het tweede hoofdstuk heet 'Hoogkrütz'. Zo heet een dorp in Zuid-Limburg. Bedoeld is echter Heerlen, type van centrum van een

nieuw industriegebied. Het is een beschrijving van de streek op een moment toen zij nog slechts landbouw kende en van de geleidelijke ommekeer tengevolge van de mijnindustrie. In het derde hoofdstuk besprak ik 'Krützerhei' (Welten) en het begin van het *sociale* werk van een man, die ik de 'Zwarte' noemde (waarmee ik echter zelf bedoeld ben) en van een kleine groep gelijkgestemde mensen. 'De Zwarte' had zwarte haren en droeg, zoals het boek vertelt, deze naam reeds in 'Kloosterbos' (Rolduc) bij zijn medescholieren. Het vierde hoofdstuk behandelt vier verschillende soorten van 'praatavonden'. De lokalen worden beschreven, maar veel meer de mensentypen die daar samen kwamen. De grondgedachte van de standsorganisatie treedt hier natuurlijk naar voren. Dit hoofdstuk is echter zó lang geworden, dat ik me aan het einde een beetje moe voelde. Mijn geest was niet fris meer".¹⁵

Poels houdt dus de mensen, die hem voor de geest staan met opzet verborgen achter de in het boek geschilderde menselijke 'typen'. Dit geldt voor de persoon van de schrijver zelf, alsook van andere personen en van de landstreek, waarin deze menselijke typen optreden. De gebeurtenissen en gesprekken zijn 'typische' gebeurtenissen en gesprekken, die in soortgelijke omstandigheden ook elders plegen voor te komen.

De onderwerpen waarover hij schrijft liggen meestal op sociaal gebied. Hij wil zijn boek dan ook ondergebracht zien bij „in populaire vorm geschreven sociologie”, waarbij het woord sociologie dan gebruikt wordt voor alles wat het sociale leven een mens kan leren.

Het beste bewijs van de echtheid van de door een schrijver geschapen typen bestaat hierin, dat de lezers daarin terstond mensen herkennen, die ze zelf hebben ontmoet. Echte, sprekende typen moeten door de schrijver zó geschilderd worden, dat men een bepaald soort mensen daarin onmiddellijk herkent.

Evenals Lafontaine in zijn fabels bovendien de gelijkenis tussen een dier, dat hij ten tonele voert en een bepaalde type mensen nog verscherpt door datgene, wat hij de dieren laat zeggen, zo heeft ook de schrijver van 'Een stuk leven' bepaalde kenmerken en eigenschappen gechargeerd.

Bij de keuze van de verhalende typologie als literair genre heeft Poels zich zonder twijfel laten inspireren vanuit zijn exegetische achtergrond. Telkens haalt hij ter motivering van zijn keuze bijbelse

¹⁵ Brief Poels aan Muckermann, 27 mei 1943.

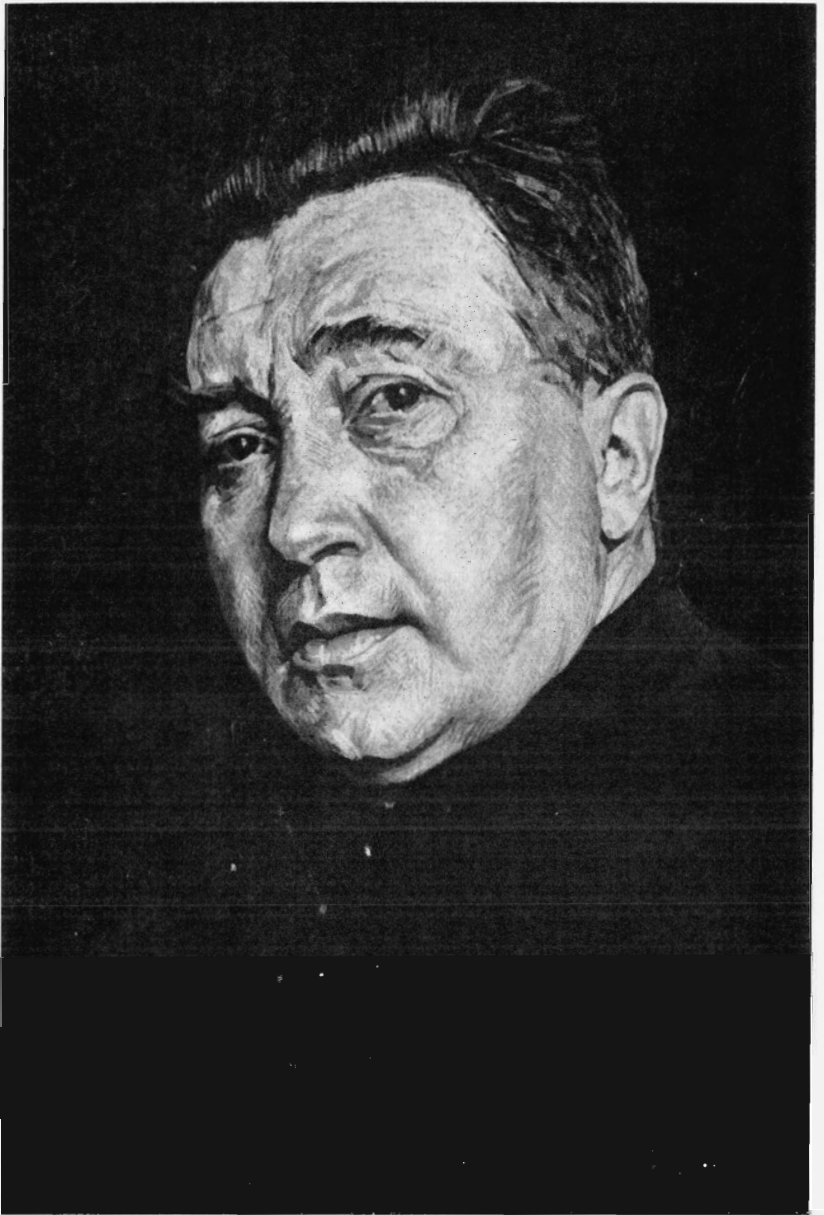
verhalen naar voren. Voor iemand als Poels, die gedurende bijna twintig jaren zich intensief met de bijbelstudie had beziggehouden en de strijd om de zuivere bijbelinterpretatie had meebeleefd, is dat gemakkelijk te begrijpen. Zich beroepend op Sint Hieronymus vestigde hij de aandacht „op het feit, dat de bijbelse schrijvers veel minder gewicht hechtten aan de streng historische nauwkeurigheid van het verhaalde dan wel aan de godsdienstige les, die in het verhaal ligt opgesloten”.¹⁶

Zowel in zijn brieven aan Muckermann als in het eerste hoofdstuk van zijn ‘Een stuk leven’ licht hij dit toe met concrete bijbelse voorbeelden: het boek Job en het verhaal van de verloren zoon winnen voor de lezer eerder aan waarde, omdat ze niet zuiver historisch zijn. Hun waarde en waarheid ligt dan juist in het ‘typische’ karakter van het verhaalde en de daarin optredende personen. Het verhaal wil iets fundamenteels uitzeggen over de mens en zijn wereld met name over zijn situatie in verhouding tot God.

Deze populaire vorm van historiografie behoeft niet minder op waarheid te berusten dan die vorm van geschiedschrijving, welke zorgvuldig het historisch gebeuren analyseert en nauwkeurig volgens de feiten reconstrueert en weergeeft. Poels zegt zelf, dat de waarheid in zijn boek niet vastzit aan het historisch karakter van zijn verhalen, maar haar voornaamste fundament vindt in de op populaire vorm voorgedragen sociologie m.a.w. in de waarheid van de levenslessen die hij wil doorgeven. Deze zal geleidelijk aan de lezer duidelijk moeten worden. De waarheid van de geschilderde toestanden zit op de eerste plaats vast aan hun echtheid. Poels had steeds ware, door hemzelf beleefde en meegeleefde geschiedenis voor de geest staan. Zijn boek is een weerspiegeling van de historische werkelijkheid, die hij met eigen ogen heeft zien plaats grijpen (blz. 25). Evenals andere schrijvers van populaire historiografie veroorlooft Poels zich echter ten aanzien van plaatsen en personen, beschrijving van landschappen en chronologische volgorde een vrijheid, die in wetenschappelijke geschiedschrijving niet is toegestaan. Evenmin is hij bang voor een zekere idealisering. Het inboeten aan historische exactheid wordt echter vergoed door een grotere duidelijkheid van de levenslessen die Poels aan zijn lezers wilde geven.

Dit alles doet ons met Poels instemmen als hij zijn boek ‘Een eigenaardig boek’ noemt. Toch geldt dit méér voor het ietwat zwaarwichtige

¹⁶ Poels, *Critiek en Traditie*, blz. 95.

portret van Dr. H. A. Poels, door P. Windhausen

EEN EIGENAARDIG BOEK

Boeken zijn geen bioscopen. Maar wie zijn lezers niet onder de geleerden zoekt en geen zuiver wetenschappelijk boek wil schrijven, tracht toch dikwijls onwillekeurig het 'leven' weer te geven van hetgeen men meestal het 'volle leven' noemt. Hij loopt gewis op die manier het gevaar dat hij over veel dingen te luchtig schijnt heen te glijden, wanneer hij onderwerpen bespreekt van zo ernstig karakter, dat zelfs grote geleerden er somtijds geen weg mee weten. Vooral wanneer hij ook bij de meest heilige dingen zijn humor niet altijd thuis kan houden.

Indien hij evenwel vooraf verontschuldigen vraagt voor zijn manier van schrijven en deze in de volgende bladzijden voldoende motiveert, behoeft hij niet uit de weg te gaan voor zekere kritiek, die, gelijk hij weet, hem nu reeds staat af te wachten. Onder de goede vrienden, die het niet eens zijn met hetgeen hij *schrijft*, zijn er wis en zeker, die het prettiger en misschien ook makkelijker vinden hun kritiek te laten kwispelen tegen zijn *manier* van schrijven.

Misschien kent de schrijver zelf geen groter genot dan het lezen van een diep wetenschappelijk boek, wanneer daarin een groot actueel vraagstuk bij de horens wordt gepakt. Speciaal, wanneer zulk boek door een van zijn geloofsgenoten is geschreven. Niemand is dieper overtuigd dan hij, dat wij meer dan ooit behoefte hebben aan wetenschappelijke boeken, waarin de moderne mens de eeuwige en onveranderlijke waarheden van het Christendom kan zien baden in het volle licht der moderne wetenschappen.

Wellicht dreven oorspronkelijk persoonlijke aanleg en ambitie de schrijver zelf in de richting van zuiver wetenschappelijk onderzoek.

Misschien heeft hij zelf een paar wetenschappelijke boeken¹⁷ geschreven. Wellicht heeft hij ook in buitenlandse tijdschriften¹⁸ tal van wetenschappelijke artikelen gepubliceerd.

Op de soms zo woelige zee der wetenschap kan echter zijn schip zover uit de oorspronkelijke koers zijn geslagen, dat hij tenslotte oud is geworden, niet in zijn studeervertrek, maar in het volle leven van deze, vooral op maatschappelijk gebied, zo fel bewogen tijd.

Hetgeen hem op zijn hoge leeftijd nog dreef tot het schrijven van een lijvig boek, is niet hetgeen hij heeft geleerd uit boeken. Zelfs niet bij St. Thomas, in zijn ogen niet alleen de grootste van alle geleerden, maar tevens de waarachtige door een bovennatuurlijk licht omstraalde 'DOCTOR ANGELICUS'.

Hetgeen een 'oud-aalmoezenier' bewoog tot het schrijven van dit boek is, hetgeen het leven hem heeft geleerd. Vooral op maatschappelijk gebied. Waar hij zelf het volle leven gedurende dertig jaren volop heeft meegeleefd.

Indien de schrijver goed geweten had 'hoe', had hij zijn boek veel liever zo geschreven, dat hij nergens persoonlijk te voorschijn trad.

Wie in Nederland woont en een boek wil schrijven over hetgeen het leven hem heeft geleerd, kan evenwel moeilijk een boek gaan schrijven over hetgeen een Pool gedurende zijn leven heeft meegeemaakt in Polen.

Wat de schrijver onwillekeurig voortdurend voor de geest moest staan was, hetgeen hij persoonlijk had beleefd en zelf had meegeleefd.

Hoe graag hij op de achtergrond had willen blijven, hij kon onmogelijk helemaal verbergen, dat hij hier en daar over dingen schreef, die hij met eigen ogen had gezien.

Daardoor liep hij natuurlijk groot gevaar, dat scherpzinnige lezers spoedig de schrijver in de gaten kregen. Ook voot wie hem persoonlijk kennen en in zijn eigen omgeving leefden, helemaal verbergen welke

¹⁷ H. A. Poels, *Le sanctuaire de Kirjat-Jearim. Étude sur le lieu du culte chez les Israélites au temps du Samuël, suivie d'une notice historique sur la situation de peuple hébreu à la même époque*, Leuven - Gent, 1894.

idem, *Examen critique de l'histoire du Sanctuaire de l'Arche*, Louvain - Leide, 1897.

idem, *Critiek en Traditie of de Bijbel voor de Roomsens*, Antwerpen - Bergen op Zoom, 1899.

¹⁸ Dr. H. A. Poels, *Belangrijkheid der geschiedenis van Israël*, in: *De Katholiek* d. 113 (1898), blz. 221-234.

idem, *De oorsprong van de Pentateuch*, in: *De Katholiek* d. 114 (1898), blz. 365-429.

idem, *History and inspiration*, in: *The Catholic University Bulletin* (Washington) d. XI (1905), blz. 19-67 en 132-194; d. XII (1906), blz. 182-218.

rol hij zelf gespeeld heeft in het 'toneelspel', dat hij schreef, *wilde, kon en mocht* hij niet.

Had hij dit gedaan, dan had zijn boek geen waarde meer. Wie alleen iets kan vertellen over hetgeen hij heeft 'meegemaakt', maar waarmee hij zelf niets 'te maken' had, heeft nooit achter de bekende schermen gekeken, waarachter dikwijls de historische werkelijkheid zich verschuilt.

De schrijver heeft zijn persoon daarom alleen zoveel mogelijk verborgen willen houden voor hetgeen men noemt het grote publiek,

Hij stelt zich hier echter ook bloot aan een ander gevaar, hetgeen hij veel meer ducht.

Wie schrijft, terwijl voor zijn ogen levende mensen staan, die niet alleen hij, maar die ook sommige van zijn lezers kennen, loopt groot gevaar, dat die lezers in de gaten krijgen, hoe hij in zijn boek ook door hen gekende mensen op de tenen trapt.

De schrijver vertelt aanstonds, hoe hij getracht heeft dit gevaar zoveel mogelijk te ontzeilen.

De lezers vragen zich bij het lezen van dit eerste hoofdstuk hier en daar waarschijnlijk af, welke verband zij moeten zien tussen enige daarin voorkomende uitvoerige beschouwingen en de door de schrijver beloofde uiteenzetting van het karakter van zijn boek.

Het antwoord op die vraag vinden zij op het einde van dit hoofdstuk.

. . .

Geleerden houden niet van beeldspraak. Streng wetenschappelijke bewijzen zijn met beeldspraak niet te leveren. Wijsgeren houden zich bij syllogismen, waarmee men niet kan 'zwammen'.

Al zijn met schijnbaar vast sluitende syllogismen de allerdwaaste wijsgerige stelsels in elkaar gezet, het zijn en blijven inderdaad, maar door geen Kant of Hegel uiteen te rukken syllogismen, waarop de scholastieken hun 'kathedralen' hebben opgebouwd.

Hoe men het draaie of kere, hetgeen men niet kan bewijzen met syllogismen, is wijsgerig niet 'wetenschappelijk' bewezen.

Of intuïtie hier en daar de nevelen kan doorboren van regionen, waarin wijsgeren niet vermogen door te dringen, is een vraag, die ik stil laat rusten. De schrijver wil alleen doen uitkomen – om een van de karaktertrekken aan te wijzen van 'Een Eigenaardig Boek' – hoe grote eerbied hij koestert voor scholastieke wijsbegeerte en scholastieke theologie.

Hij kan echter niet nalaten hieraan aanstonds toe te voegen, dat in

verhalen van mensen, die eenvoudig door soms bittere ervaring 'wijs' geworden zijn, meermalen een wijsheid schuilt, die men niet kan kopen met wetenschap.

. . .

Het is evenwel niet enkel om de even aangeduide reden, dat de schrijver van dit boek een letterkundige vorm gekozen heeft, die zo hemelsbreed verschilt van die der scholastiek. Het is vooral, omdat hij aan dit 'genre litteraire' de voorkeur geeft.

Die voorkeur is geboren uit de stille overtuiging, dat de waarheid, wanneer zij in haar volle schoonheid wil verschijnen, zich in geen weefsel van syllogismen hult, maar bij voorkeur zich vertoont in het kleed van vrijer geboren en zich vrijer bewegende verhalen. Vooral wanneer zij zich tussen het volk bewegen wil.

Heeft niet Christus zelf zijn goddelijke leer verkondigd in parabels? Waren het niet bijna altijd visioenen, waarin God in het Oude Verbond zijn profeten de toekomst openbaarde?

. . .

Er zijn natuurlijk veel verhalen, waarbij de bedoeling van de schrijvers om geschiedenis te schrijven aan geen twijfel onderhevig is.

Staan zulke verhalen in de Heilige Schrift, dan staat voor gelovige Christenen hun geschiedkundig karakter onwrikbaar vast. Maar men vergete echter niet, dat voor hen alles afhangt van de vraag – waarop zeer dikwijls leken in letterkundige en geschiedkundige wetenschappelijke kritiek onmogelijk een betrouwbaar antwoord kunnen geven – of en in hoever de door God geïnspireerde schrijver de bedoeling heeft gehad zelf het historisch karakter van zijn verhaal persoonlijk te bevestigen.¹⁹

Gelovige Christenen mogen evenmin vergeten, dat in de Heilige Schrift zeer veel verhalen staan, wier waarde voor ons volstrekt niet staat of valt met hun al of niet streng historisch karakter. Verliezen oud-testamentische boeken als het boek Job voor ons aan waarde, wanneer wij menen, dat de schrijvers ons geen strenge historie willen geven?

Zijn er geen verhalen, die integendeel juist daarom in waarde

¹⁹ Zijn opvatting omtrent de geoorloofdheid van letterkundige en historische kritiek op de Bijbel heeft dr. Poels uiteengezet in zijn reeds eerder aangehaalde studie: *Critiek en Traditie of De Bijbel voor de Roomschen*.

stijgen, omdat zij niet streng historisch of in het geheel niet historisch zijn?

Welke waarde had voor ons het verhaal van de verloren zoon, indien het slechts de geschiedenis was van een dier vele ongelukkigen, die van huis zijn weggelopen en later, hun wangedrag betreurend, met het hart vol spijt terugkeren naar het ouderlijk huis? Dit nu zo schoon verhaal zou voor ons niet half zoveel betekenen als nu wij weten, dat de van vreugde schreiende vader het zinnebeeld is van Gods barmhartigheid, terwijl de rouwmoedig terugkerende zoon 'slechts' het type van de rouwmoedige zondaar is.

. . .

Geschiedkundigen houden over het algemeen niet van verhalen, die geen 'geschiedenis' maar slechts 'legenden' of wellicht een soort 'mythen' zijn.

Maar staan bijv. in de eerste hoofdstukken van Genesis niet enkele verhalen, die uiterst leervol zijn, maar die de schrijver, indien hij 'geschiedenis' had willen schrijven, had achterwege moeten laten?

Zijn er niet rondom de wieg van het mensdom – alsook rondom oorspronkelijke bloedverwantschap of een ander soort prehistorisch verwantschap tussen bepaalde volksstammen – in wazige nevelen enkele dingen blijven hangen, waarvoor wie oprechte 'geschiedenis' had willen schrijven, geen uitdrukking had kunnen vinden?

Men kan niet over al hetgeen gebeurd is oprechte geschiedenis schrijven. Ook niet over al hetgeen op dit ogenblik rondom ons heen gebeurt. Er zijn dingen, die volstrekt niet te voorschijn komen uit het droomland der verbeelding en die inderdaad op werkelijkheid berusten, maar die zich toch niet laten gieten in de smeltkroes der 'geschiedenis'.

Men kan enkele dingen wel 'verhalen', maar dan alleen op een manier dat het niet meer is hetgeen men noemt 'geschiedenis'. Een schrijver, die vol belangstelling is voor hetgeen rondom hem gebeurt of voor hetgeen in het verleden is geschied, behoeft zijn zinnen niet altijd te zetten op het nasporen en verhalen van historische, nog onbekende of nog niet algemeen genoeg bekende 'feiten'.

Aan de mensen niets nieuws vertellen, maar de mensen leren zien, wat zij tevoren zelf reeds wisten of althans konden vermoeden, hetgeen de schrijver hun vertelt, is wis en zeker het beste middel om hen van iets te overtuigen.

Het is alleen maar jammer dat dit dikwijls ook het moeilijkste is.

Schrijvers, die dit verstaan, mogen geen wetenschappelijke schrijvers zijn: het zijn en blijven in mijn ogen de beste schrijvers. Om het eerlijk te zeggen – indien ik niet vreesde, dat men een eindje verder in dit hoofdstuk dan met mij zelf de draak zou steken – zou ik de grote meesters in deze kunst liever noemen de meest geniale schrijvers.

Zij hebben, indien ik het zo mag uitdrukken, een soort zesde zintuig. Zij zien hetgeen nu en dan gewone stervelingen alleen in nevelen heel vaag heen en weer voor de geest komt zweven. Het is daarom dat zij de kunst verstaan, hetgeen zij zien weet te geven in een concrete vorm.

Hetgeen te voren geen helder weten was, maar een als in het donker aanvoelen van hetgeen rondom hen gebeurde – of van hetgeen in het verleden was geschied, wordt ook gewone stervelingen ineens klaar – men zou zeggen evident – wanneer het hem voor de neus gehouden wordt in deze concrete vorm.

Hun lezers met een oogopslag een kijk geven op die mierenhoop van feiten, die men een algemeen heersende toestand noemt, kunnen alleen schrijvers van het hier besproken type.

De *persoonlijkheid* van een mens leert men niet voldoende kennen, wanneer men, zelfs tot in de kleinste bijzonderheden, alle feiten van zijn leven kent.

De *persoonlijkheid* van Napoleon, zoals zij in volle levende werkelijkheid was, kan zelfs in een gedicht juister zijn weergegeven dan in een streng geschiedkundig boek, waarin heel het leven van Napoleon ‘wetenschappelijk’ wordt uiteengerafeld.

. . .

Waar men zonder twijfel met historische boeken heeft te doen, behoren wij voor altijd terdege te bedenken, dat aan het onderscheid tussen wetenschappelijke en populaire historiografie, zoals men die heel speciaal ook in de Bijbel vindt, meer vast zit dan louter een verschil van letterkundige vorm.

Ook wat de inhoud zelf betreft, voelt in de populaire historiografie de waarheid zich niet in dat strakke wambuis vastgesnoerd, dat tot de door haar zelf gekozen dracht of uniform behoort van onze moderne wetenschappelijke historiografie.

Waarom zou de moderne mens het recht ontnemen om mensen die in vroegere eeuwen leefden als een grote tekortkoming aan te rekenen, dat zij geheel andere opvattingen hadden over het nut en de waarde van historische verhalen?

Indien iets een feit is, is het dan *per se* een feit, dat het voor het groot publiek, zelfs voor het nageslacht, behoort te worden vastgelegd in een boek? En wanneer dit zo is, volgt dan daaruit, dat het daarbij ook nog verdient juist zó te worden opgetekend gelijk het is geschied?

Waarom toch moet iemand, die geschiedenis wil schrijven, altijd alles juist zó verhalen, gelijk het is geschied in de voor het groot publiek zo dikwijls aanstoot gevende streng historische werkelijkheid?

Voor mij is het altijd een raadsel hoe een ontwikkeld mens, die het hart op de ware plaats heeft zitten, een 'neutraal' mens kan zijn. Moet die moderne neutraliteit nu ook nog worden binnen gesmokkeld in voor het groot publiek bestemde boeken? Mag al wie geschiedenis wil schrijven geen onderscheid meer maken tussen goed en kwaad? Of weet misschien de moderne 'geleerde' mens niet meer hetgeen goed is en hetgeen kwaad is?

Is misschien het 'liberalisme' zo diep doorgedrongen in onze 'moderne' beschaving, dat men althans voor het openbare leven en in de grote pers geen onderscheid meer behoort te maken tussen goed en kwaad?

Maar zou het dan te verwonderen zijn, indien uit praktische overwegingen de moderne mens daaruit conclusies trok, die met een geweldige slag de funderingen in de lucht doen vliegen van alle menselijke en maatschappelijke beschaving?

Is de moderne mens nu zó 'materialistisch' geworden, dat hij alleen strafbaar wil stellen het verkopen van voor het lichaam schadelijke voedingsstoffen en het uitgeven van vals geld?

Voor hetgeen populaire historiografie inboet aan streng historische waarde, treedt somtijds iets anders in de plaats van heel wat hogere waarde.

Wij allen weten, dat in vroegere eeuwen ook de grootste geleerden een dikwijls voor ons bijna onbegrijpelijk gemis vertoonden aan hetgeen men zou kunnen noemen het instinkt van de criticus-geboren moderne mens. Wat hun historische kennis betreft, kunnen de schrijvers uit vroegere eeuwen voorzeker niet vergeleken worden met onze moderne critici.

Maar dit alles neemt niet weg, dat om sommige van hun boeken niettemin geschiedkundige boeken te kunnen noemen, men alleen het woord 'geschiedenis' behoeft op te vatten in de zoëven aangeduide zin.

De vroegere historie-schrijvers stonden inderdaad niet neutraal

tegenover goed en kwaad. Wat de streng-historische werkelijkheid betrof, wilden zij niet de hele waarheid schrijven. Maar dit bewijst geenszins, dat zij niet de waarheid schreven.

Het grote verschil tussen de oude en moderne geschiedschrijvers bestaat hierin dat de oude opzettelijk niet neerschreven hetgeen aan het volk alleen ergernis kon geven, maar integendeel zeer dikwijls de de historische werkelijkheid veridealiseerden. Zij trachtten op die wijze hun lezers door hun historische *verbalen* meer goeds te leren dan de streng-historische werkelijkheid zelf hun had kunnen leren.

Wij mogen nooit vergeten, dat boeken zelden uitsluitend voor geleerden, doch meestal voor 'het volk' of 'het grote publiek' geschreven zijn.

De schrijver van 'Een eigenaardig Boek' heeft bij het schrijven van zijn verhalen natuurlijk nooit gedacht aan wetenschappelijke historiografie. Wie naar historische waarheid vraagt van zijn verhalen moet daarom beginnen met deze verhalen te lezen en te beoordelen als populaire historiografie.

De schrijver kan evenwel niet nalaten hier zo luid mogelijk te verklaren, dat niemand liever dan hijzelf meehelpt bij het afrukken van alle maskers en alle mantels van schijnheiligheid, waarmee sommige mensen door het leven gaan of zijn gegaan.

Het op tijd en plaats wreken van de waarheid is bij hem een vroegontwaakte, onbedwingbare passie. Maar evenals openbare debatten over wetenschappelijke onderwerpen alleen thuishoren op wetenschappelijke congressen of andere inderdaad-wetenschappelijke kringen, zo behoren ook streng-wetenschappelijke, geschiedkundige boeken niet te worden verspreid onder het groot publiek, wanneer de historische werkelijkheid hier slechts aanstoot kan geven.

Wie alleen steunt op wijsgerige theorieën en niet tevens houvast heeft aan, door wetenschappelijk onderzoek of levenservaring verworven, positieve kennis van hetgeen in werkelijkheid geschiedt of is geschied, is gelijk een mens, die op één been zou moeten lopen.

De schrijver lijdt waarlijk niet aan te weinig eerbied voor de geschiedenis, beschouwd als wetenschap. Maar hij spreekt hier over heel andere dingen, die behoren tot de bestudering van verschillende soorten historiografie.

...

Dit boek is geen historische roman. Historie in de strenge zin van het woord wil het, gelijk reeds werd gezegd eveneens volstrekt niet

zijn. Toch staat de schrijver tegenover het historische karakter van hetgeen hij schrijft volstrekt niet onverschillig, gelijk de schrijver van een roman.

Hetgeen bij een roman, ook bij een historische roman, hoofdzaak is en al het andere beheerst, is zijn letterkundige vorm. Hoe heelijker de letterkundige vorm, hoe heerlijker de roman.

Hoe romantischer de verhalen, hoe verrukkelijker de roman, al staat er misschien in heel het boek geen woord geschiedenis.

De schone letterkunde hield voor de schrijver van dit boek zijn leven lang de deur gesloten. Hij erkent nochtans gaarne, dat wat de letterkundige vorm betreft, hij ook in zijn boek dikwijls genoeg zijn best heeft gedaan, om wat men noemt behoorlijk voor de dag te komen. Maar hetgeen hij niet eens getracht heeft, is aan zijn boek ook maar de minste schijn te geven van een – in de moderne zin – geschiedkundig boek.

Hij laat integendeel met de klompen voelen, dat hij geen geschiedenis schrijven wil. Juist omdat hij steeds ware, door hem zelf beleefde of meegeleefde, geschiedenis voor zijn geest had staan. Het was hem anders niet alleen volkomen onmogelijk zelf voldoende op de achtergrond te blijven, maar hij moest dan bovendien onvermijdelijk zijn vonnis strijken over mensen, over wie hij geen vonnis strijken wilde.

De namen van plaatsen en personen staat hij zo brutaal openlijk uit zijn duim te zuigen, dat iedereen het met open ogen ziet. Van de chronologische volgorde maakt hij hier en daar opzettelijk een malle-molen. Ook de uiterlijke gedaante van de mensen, die hem voor de geest stonden, schilderde hij met opzet in zijn boek heel anders.

Hetgeen hij met eigen ogen heeft gezien, was niet altijd even schoon en leerzaam voor het groot publiek.

Er is geen huisgezin, hoe rein ook, dat niet heeft zijn vuile was. Maar al mogen Napolitanen daarover anders denken, in Nederland is het gelukkig geen gebruik voor het uithangen van de was, koorden over de openbare straat te spannen.

De schrijver erkent bovendien volmondig, dat ook waar alles bijeen genomen een oprecht gezonde toestand heerste, hij somtijds een en ander – nooit heel veel maar toch ook niet heel weinig – heeft *veridealiseerd*.

Hij heeft zich zodoende vrijheden veroorloofd, die in onze tijd aan geschiedschrijvers niet zijn toegestaan.

Mensen die hem voor ogen stonden slechter voorstellen dan zij

waren, heeft hij wetens en willens nooit gedaan. Vooral niet waar hij tegenstanders voor zijn geest had staan.

Waar het de beoordeling van tegenstanders gold, heeft hij altijd getracht zich op hun standpunt te verplaatsen. Hij vergat nooit, dat velen de dingen, waarover men elkaar somtijds zo fel te lijf gaat, zagen en beoordeelden in het licht van een heel andere, dikwijls in de grondheidse *wereldbeschouwing*.

Wat intellectuele eerlijkheid betreft, wil hij gaarne langs wie ook tegen de lengtemaat gaan staan. Maar toch erkent hij volmondig en zonder enige schaamte, dat hij de mensen, die hem voor ogen stonden, wel eens heeft voorgesteld, zoals zij naar zijn oordeel hadden moeten zijn, maar niet in werkelijkheid altijd waren.

Het waren dikwijls brave, met de beste bedoelingen bezielde en in menig opzicht voortreffelijke mensen, maar die volkomen eerlijk over tal van dingen anders dachten dan de schrijver.

Om de lezers niet te laten 'uitspeculeren' welke mensen hij voor de geest had staan, heeft hij hen bijv. wel eens aan zijn lezers voorgesteld met sikken, snorren of baarden, die inderdaad niet echt waren.

. . .

Een der meest sprekende kenmerken van dit boek is, dat de schrijver de hem voor de geest staande *mensen* met opzet verborgen houdt achter in dit boek geschilderde menselijke 'typen'.

De schrijver van dit boek verzwijgt *in dit boek* zijn naam, omdat hij zich zelf hier beschouwt als type van een „oud-aalmoezenaar van sociale werken”.

Ziedaar de reden, waarom hij in zijn boek bijna geregeld schijnbaar een ander persoon laat optreden als aalmoezenaar. En dat terwijl hij toch voortdurend dingen vertelt, die de schrijver zelf heeft beleefd of meegeleefd.

De schrijver houdt niet van mensen, die heel de tijd praten over zich zelf. Om het door hem gedroomde boek over 'Een stuk Leven' te kunnen schrijven en toch te ontkomen aan dit gevaar, kende hij geen ander middel.

Maar ook de landstreek, waarin hij zijn menselijke type laat optreden, is voor de schrijver slechts het type van soortgelijke landstrekken, waar op maatschappelijk gebied in soortgelijke omstandigheden, dezelfde of althans soortgelijke vraagstukken te voorschijn komen.

Zijn verhalen van gebeurtenissen, zijn schilderingen van typische

gebeurtenissen, die in soortgelijke omstandigheden ook elders plegen te geschieden.

De verhaalde gesprekken zijn typische gesprekken tussen soortgelijke mensen over soortgelijke onderwerpen.

De besproken onderwerpen zijn op de keper beschouwd, bijna altijd sociologische onderwerpen. Zij worden althans, al liggen zij op historisch gebied, hoofdzakelijk zo niet uitsluitend van sociologische kant bekeken.

Wordt hier of daar een andersoortig onderwerp aangeraakt, gelijk bijv. zoëven, toen de schrijver zijn mening luchtte over het karakter van letterkundige en geschiedkundige kritiek, dan geschiedt dit schijnbaar slechts bij toeval en altijd slechts terloops.

De bewijzen van de schrijver om de waarheid aan te tonen, van hetgeen hij zijn lezers wil duidelijk maken, steunen niet op het historisch karakter van zijn verhalen, maar moeten altijd op eigen poten staan.

Zijn boek behoort dus vooreerst volstrekt niet thuis in een bibliotheek voor schone letterkunde, waarin men goede historische romans moet zoeken.

In een bibliotheek van uitsluitend geschiedkundige boeken behoort het eveneens in het geheel niet thuis.

De schrijver vraagt voor zijn boek alleen een bescheiden plaatsje in bibliotheken, waar ook het een of andere rekje is voor niet wetenschappelijke, maar in populaire vorm geschreven *sociologie*.

. . .

Het is de achtergrond van dit boek, die men nochtans historisch zou kunnen noemen.

Al wil de schrijver met opzet geen geschiedenis schrijven, zijn boek is en blijft een soort weerspiegeling van de historische werkelijkheid, die hij met eigen ogen heeft aanschouwd.

Het is juist dit, hetgeen aan de door hem in populaire vorm voorge dragen sociologie geen wetenschappelijk, maar niettemin – naar hij hoopt – reële en specifieke waarde geeft.

De bekoring van tal van boeken schuilt hierin, dat wij in die boeken bepaalde typen ontmoeten, die ons belang inboezemen. En die wij daarom in goed Nederlands noemen 'interessante typen'.

Men zegt wel eens, dat 'de grote kunst' van goede schrijvers bestaat in het 'uitpikken' van echte 'typen'.

In werkelijkheid hebben echter die schrijvers het land niet rondgereisd om zulke typen op te sporen of 'uit te pikken'. Hun typen hebben zij zelf geschapen. Hun 'grote kunst' bestond in het *scheppen* van *echte* typen.

Het beste bewijs van de *echtheid* van de door hen zelf geschapen *typen* bestaat hierin, dat hun lezers daarin terstond mensen herkennen, die zij met eigen ogen hebben gezien en meermalen in hun leven zelf reeds hebben ontmoet.

Een ogenblik geleden werd hier gesproken van een 'grote kunst' die heel wat hogere eisen stelt dan de hier en daar levende typen eenvoudig 'uit te pikken'.

Echte, sprekende typen moeten door de schrijvers zo *geschilderd* worden, dat men de levende mensen, die daarop gelijken, terstond herkent.

Evenals mensenrassen en mensen van verschillende maatschappelijke klassen zijn ook deze typen aparte soorten *mensen*.

De schrijver moet zulk soort *mensen* zo weten te *schilderen*, dat de lezer daarin terstond het *soort* mensen herkent, waarvan de door de schrijver *geschilderde* mensen echte 'typen' zijn.

De door hen waargenomen gelijkenis of overeenkomst tussen de vertegenwoordigers van één bepaald 'type' wordt ons door hen voortgehouden in een concrete vorm.

. . .

Lettend op de schilderijen, die wij te zien krijgen in dit boek, behoort de lezer nog één ding niet te vergeten.

Voor wie het boek zó leest, dat hij, om het zo uit te drukken, alle schilderijen naast of bij elkaar ziet hangen, ligt het voor de hand, dat zij alle zo bij elkaar, nooit gehangen hebben op tal van plaatsen, maar enkel en alléén op één bepaalde plaats.

In de tuinkamer van de schrijver zijn de muren van boven tot onder bedekt met grotere en kleinere portretten, waarvan de schrijver zelf het juiste aantal nooit heeft geteld. Maar alle portretten zijn portretten van zijn eigen hem dierbare vrienden. Deze portretten alle bij elkaar zien hangen kan men natuurlijk elders nergens in de wereld.

Men kan dezelfde gedachte ook op deze manier uitdrukken:

Er zijn weinig boeken, die zo waar, zo leervol en zo schoon zijn als de fabels van Lafontaine. Maar ook kleine kinderen weten, dat Lafontaine nooit beweerd heeft, dat de in deze letterkundige vorm doot *hem*

ons voorgehouden waarheden ooit door de daarvoor door hem uitgepikte dieren verkondigd zijn!

Het zijn voorwaar geen dieren, die Lafontaine tot ons laat spreken. Het zijn evenmin bestaande mensen. Het zijn menselijke typen, die het genie van Lafontaine zelf te voorschijn roept.

Het meest karakteristieke en meest leervolle van zijn fabels zit in hetgeen Lafontaine zijn dieren laat zeggen en doen.

Alleen echter iemand als Lafontaine kan typen scheppen, in wier mond zulke woorden zo goed pasten of van wie men zulke handelingen zo zeer kon verwachten, dat de lezers dat soort mensen zelfs dan nog terstond herkenden, wanneer zij hun door Lafontaine als sprekende dieren werden voorgesteld.

Zijn 'uitpikken' van bepaalde dieren komt eenvoudig hierop neer, dat, ten opzichte van hetgeen Lafontaine ons in *zijn* fabel wilde leren, het uitgepikte dier een zekere gelijkenis vertoonde met dat soort mensen, waarvoor zijn genie het *type* schiep.

Ook die gelijkenis echter heeft Lafontaine in hoge mate zelf vergroot door hetgeen *hij* die dieren laat zeggen en laat doen.

Er zijn zekere soorten *mensen*, die in een of ander opzicht zo zeer op elkaar gelijken, dat er in dat opzicht praktisch geen onderscheid meer tussen hen bestaat.

Indien men het boek beschouwt als één geheel, zó, dat men alle daarin geschilderde 'typen' tezamen bij één ziet zitten, ziet men onwillekeurig hen allen zitten in één – laat het mij maar noemen – 'concentriekamp'.

Hetgeen erger is, wanneer men het boek als een geheel beschouwt, concentreert het zich onverbiddelijk rondom de persoon zelf, die 'Een Stuk Leven' persoonlijk heeft 'beleefd' en zelf heeft 'meegeleefd'.

Dit boek had nooit geschreven kunnen worden, indien de schrijver niet van die persoon inderdaad een '*alter ego*' was in de letterlijke zin van het woord.

Indien men evenwel de schilderingen in dit boek afzonderlijk beziet, meent de schrijver deze met recht te mogen beschouwen als schilderingen van typische personen, typische landstrekken en andere typische omstandigheden.

Het allereerste, waarop men de aandacht dient te vestigen, wanneer men over de waarheid vooraf in een boek wil spreken, is, het, voor al wie nadenkt, evidente feit, dat er ook verschillende soorten waarheid zijn.

De waarheid in dit boek zit niet vast aan het historisch karakter van zijn verhalen.

Zij zit voor een groot deel vast aan waarheden, steunend op bewijzen, die 'op eigen poten staan'.

Het fundament, waarop die bewijzen steunen, is geen in dit boek verhaalde historie, maar is de in populaire vorm voorgedragen sociologie, wier waarheid de schrijver in stukken en brokken op zijn manier aan de lezers wil duidelijk maken.

De door de schrijver geschilderde sociale toestanden – heersend in de door hem geschilderde landstreek, in de door hem geschilderde tijdsomstandigheden, onder de invloed van de door hem geschilderde persoonlijkheden – mogen niet bekeken en beoordeeld worden als schilderingen van concrete sociale toestanden, in een concrete tijdsperiode onder de invloed van concrete persoonlijkheden, heersend in een concrete streek.

Het zijn even klaarblijkelijk als opzettelijk door de schrijver in beeld gebrachte *schilderingen* van sociale toestanden, die in soortgelijke omstandigheden overal kunnen heersen en die in volkomen gelijke omstandigheden overal zouden moeten heersen.

De waarheid van deze schilderingen zit aan hun echtheid vast.

Over die echtheid moet de schrijver het oordeel overlaten aan zijn lezers.

De waarheid *van* dit boek, als een geheel beschouwd, zit vast aan de waarheid van de in dit boek verkondigde sociologie.

Wat de historische waarheid van de *achtergrond* van dit boek betreft, kan de schrijver zijn lezers alleen de verzekering geven, dat hij weliswaar opzettelijk – om aan de lezers bekende redenen – alleen 'typische' sociale toestanden heeft willen tekenen; maar dat hij zich daarbij toch altijd heeft laten inspireren door hetgeen hij op sociaal gebied met eigen ogen heeft gezien en zelf heeft meegeleefd.

In hoever hij eerlijk zijn best heeft gedaan om getrouw weer te geven hetgeen hij heeft beleefd en meegeleefd, heeft de schrijver in volkomen openhartigheid zijn lezers reeds verteld.

De anders te zeer breedvoerige uiteenzetting van zijn standpunt tegenover het kerkelijk leergezag en de onfeilbaarheid van de Heilige Schrift had geen ander doel dan aan de lezers van het begin af de mens te leren kennen, die dit boek geschreven heeft.

Hij beseft volkomen dat er lezers zullen zijn, die na deze kennisgeving niet veel belang meer stellen in hetgeen de schrijver hun wil

‘verhalen’. Misschien maken enigen hierop, zonder meer, het boek eenvoudig dicht.

Maar al zal de schrijver van velen hunnet stil betreuren dat zij hem de rug toe keren, hij heeft dan toch bereikt, dat de lezers en de schrijver elkander recht in de ogen konden kijken.

. . .

Volgens de oorspronkelijke opzet luidde het opschrift van hetgeen voorafgaat: ‘Een Woord Vooraf’. Toen de schrijver echter merkte, dat hij al gaande weg meer kreeg mee te dragen dan hij oorspronkelijk zelf vermoedde, maakte hij van ‘Een Woord Vooraf’ pardoos het eerste hoofdstuk van zijn boek.

Misschien vinden enige lezers de titel van het boek ietwat raadselachtig.

Wie de klem legt op het tweede woord, denkt wellicht dat hij een boek te lezen krijgt van of over iemand, wiens leven, hetzij door hemzelf, hetzij door anderen, werd stuk geslagen.

Of anders misschien een boek, waarin ‘een stuk’ verteld wordt van hetgeen zich heeft afgespeeld in het leven van een bepaald persoon of in een bepaalde streek.

De lezers hebben echter reeds begrepen, dat de schrijver de klem gelegd wil zien op het laatste woord.

Zijn boek is – hoopt althans te zijn – geen brok *wetenschap* maar een brok *leven*.

Het is ‘een stuk leven’ niet zozeer van hem als wel van het ‘volle’ leven hetgeen hij heeft meegeleefd, hetgeen hij niet alleen heeft ‘meegemaakt’ maar waarmee hij ook zelf iets had ‘te maken’.

Toch is ‘een stuk’ van zijn leven in dit boek niet besproken. Het is zijn leven in de jaren toen hij ‘professor’ was.

Het is om ieder van deze verschillende eigenaardigheden dat hij, om het karakter aan te duiden van heel zijn boek tot opschrift koos van het eerste hoofdstuk: ‘Een Eigenaardig Boek’.

. . .

Zo eindigde oorspronkelijk het eerste hoofdstuk. De schrijver zat reeds halfweg in zijn boek, toen hij tot de ontdekking kwam, dat hij vergeten heeft in deze ‘inleiding’ iets te vermelden, hetgeen de lezers toch noodzakelijk van het begin af moeten weten.

Hij heeft namelijk vergeten te vertellen, dat hij, in het jaar 1941, zijn boek schrijft op een logeerkamer in een hotel te Lugano.

Dit verklaart bijv. waarom in dit boek bijna altijd erg vaag de tijd wordt aangegeven, waarin de daarin verhaalde dingen zijn gebeurd.

De schrijver zit hier zonder enige aantekening uit vroegere jaren. Hij kan ook niet door een straatje om te lopen, zijn geheugen gaan oprispen bij een van zijn vrienden die 'een stuk leven' hebben meegeleefd. Hij moet dus alles uit zijn onderste boven gehouden koker schudden. Voor hetgeen heel kleine bijzonderheden betreft, mag de lezer hem daarom niet al te hoge eisen stellen.

Eerlijk gezegd wanneer hij niet zo lang ergens alleen had gezeten, had hij dit boek waarschijnlijk nooit geschreven. Het plan voor het schrijven van dit boek droeg hij reeds jaren in zijn ziel. Maar de gewone doodoener van 'geen tijd' had anders waarschijnlijk dit plan wel weer om hals gebracht. Ook indien de wil de geest voldoende had geholpen om het plan inderdaad tot het eind uit te broeien.

Ongeveer vier maanden voor het binnenvallen van de Duitse troepen in ons land, werd de schrijver ziek. De geneesheren schreven hem een lange rustkuur voor. Toen het bed reeds een paar weken in de woonkamer had gestaan, begon de twee en zeventigjarige patiënt werkelijk zelf te geloven, dat het nog een hele tijd zou duren eer hij weer de 'oude' was. De geneesheren zeiden, dat hij thuis te veel 'aanloop' had. Maar hijzelf had nog een andere reden, waarom hij zijn vlak aan de grens gelegen woonplaats²⁰ niet geschikt vond voor de hem voorgeschreven rustkuur.

Hij had veel vrienden in Duitsland zelf. Het stond bij hem zo vast als een muur, dat Hitler reeds lang van plan was zijn gemotoriseerde troepen plotseling ons land te laten binnen rukken. Hij wist zeker, dat de uitvoering van dit plan reeds twee keer aan een zijden draad had gehangen. Hij zelf had een keer aan onze regering een document verschaft, waaruit dit bleek.

Toch aarzelde hij zijn woonplaats te verlaten. Verschillende dagen woedde in zijn binnenste een feller tweestrijd dan zelfs zijn naaste vrienden wisten.

Hij was jaren lang van leer getrokken tegen het nationaal-socialisme. Hij wist, dat hij, indien hij thuis bleef, moeilijk zou kunnen 'Schmaul halten'. Wie hem op hun vergaderingen zo dikwijls had horen 'donderen' tegen het nationaal-socialisme, verwachtten misschien van hem, dat hij de katholieke arbeiders aanstonds opriep en op een openbare vergadering tot hen sprak.

²⁰ Heerlen.

Wanneer deze gedachten door zijn hoofd speelden, vergat hij, dat hij ziek was en dat de geneesheren hem in bed wilden stoppen!!

Van de andere kant herinnerde hij zich levendig, hoe hij op een druk bezochte 'besturen-conferentie' van de hem dierbare mijnwerkersbond de bij een inval der Duitsers te verwachten situatie in het vooruitzicht had gesteld.

Tegen een bakoven, zegt het spreekwoord, kan geen mens gapen. Maar evenmin tegen een open mond van een kanon. Wie in zulke omstandigheden openlijk wil optreden tegen het nationaal-socialisme, moet rijp zijn voor het krankzinnigengesticht.

Hij had een open oog voor de heerlijkheid van heldhaftig lijden. Hij voelde diep, dat daartoe dikwijls een veel verhevener moed behoort dan tot heldhaftig 'strijden' met het wapen in de vuist.

Maar zolang hij niet alle hoop heeft opgegeven van nog eens mee te kunnen strijden, laat een goed soldaat zich toch niet door eigen schuld opsluiten in een vijandelijk concentratie-kamp.

De mogelijkheid was niet uitgesloten, dat de Duitsers, wanneer zij ons landje binnenrukten, hem zouden uitnodigen om bij hen in Duitsland te komen logeren.

Indien hij dan toch op aandrang van zijn geneesheren zijn woonplaats moest verlaten, gaf hij de voorkeur aan een rustkuur te Antwerpen, waar hij zelf vroeger twee jaar had gewoond²¹ en waar nu twee zonen van zijn helaas, overleden, broeder woonden.

Hoe hij, toen het onweer losbrak, door België en Noord-Frankrijk in een stroom van miljoenen vluchtelingen naar Zuid-Frankrijk is mee gesleurd, en hoe hij later in Zwitserland is aangeland, heeft geen betekenis voor wie het karakter wil beoordelen van dit boek.

De lezers hadden dit boek zeer zeker nooit te zien gekregen, indien de schrijver nu zat opgesloten in een Duits concentratiekamp.

²¹ nl. van 1897 tot 1899; Dr. Poels doceerde gedurende deze jaren de H. Schrift aan het seminarie van de Paters Missionarissen van het H. Hart te Borgerhout - Antwerpen.

HOOGKRÜTZ

Voor ruim veertig jaren was Hoogkrütz²² een schoon en rustig plattelandsdorp. Het lag in het hartje van een, aan natuurschoon rijk, maar moeilijk te bereiken streek, waar ongeveer alle mensen van akkerbouw en veeteelt leefden.

Wanneer een der grottere boeren uit de omtrek ging rentenieren, vestigde hij zich niet zelden te Hoogkrütz.

Wat opviel als men Hoogkrütz binnenkwam, waren de laurier-boompjes in groene kuipjes, die bij verschillende grottere huizen aan beide zijden van de voordeur stonden.

Heel merkwaardig ook was, dat bij veel van deze, gewoonlijk een weinig teruggelegen huizen, onder een der vensters een tafeltje stond met twee uit tenen gevlochten, dikwijls roodgeverfde leuningstoelen.

Bij goed weer zat vaak in de éne leuningstoel moeder de vrouw in de open lucht te naaien of te breien. De leuningstoel met het kussentje in de rug was de ruststoel van 'de baas', die gewoonlijk vroeger buiten de kom van het dorp op een boerenhoeve had gewoond.

Wanneer de 'heerboer' zijn schaapjes op het droge had, praatte hij liefst over koe'tjes en kalfjes. Als hij nu en dan zijn vrouw iets aan het verstand moest brengen, dat zij ter harte had te nemen, kon men dit op meters afstand aan zijn stokpijp zien, die dan heel vinnig, in de richting van de vrouw, begon op en neer te wippen.

Voor boeren, die na een zuurverdiende – en daarom ook weldadige en door hen zozeer gewaardeerde – rustige oude dag verlangden, was Hoogkrütz een Eldorado.

Hoogkrütz, als geheel beschouwd, zag er echter minder fleurig en

²² Heerlen.

op tal van plaatsen echt vervallen uit. De woningen van de gewone burgers – die allen op de een of andere manier van de boeren uit de omtrek leefden – gaven geen hoge dunk van de welstand der bevolking van een, door de natuur zo rijk bedeelde streek.

Lemen, wit bekalkte huisjes waren volstrekt geen zeldzaamheid.

Ook in de kom van het dorp woonden hier en daar nog kleine boeren. Het merkwaardigste van hun boerderijtjes was, dat de mestvaalt overal aan de openbare weg moest liggen.

Aan de voordeuren van de kleine winkelhuizen zaten bovenaan bellen vast, die men, als iemand binnen kwam, achter in de tuin kon horen.

De drie voornaamste straten waren geplaveid met bonte ronde keien. Wanneer de molenkar of een van die lange, vierwielige met twee paarden bespannen, boerenwagens voorbij kwamen hotsen, werden aan de naburige huizen de gordijntjes opzij geschoven. Van achter de foxia's, die voor de glazen stonden, zag men dan de thuiszittende oudjes de straat op loeren.

Onder ver-vooroverhangende daken hingen op tal van plaatsen grote vogelkooien. Met merels, kwartels en tortelduiven. Aan tal van huizen hingen boven langs de voordeur, of boven een der vensters, heel kleine, bruine kooitjes. Met vinken en kanarievogeltjes.

Ook midden op de dag kon men soms op straat een nachtegaal horen slaan. De nachtegaal zat meestal aan de achterkant van het huis in een ietwat ruimere kooi, achter een donkerblauw gordijntje.

Ganzen en eenden waggelden rustig over de straat. Bij mooi weer lagen in het mulle zand tussen de losgewoelde wortels van hoge doornen heggen, de kippen naar het scheen in de zon te schudden van de pret.

Het was erg stil in het dorp. Maar stil, zoals het stil is in het bos en het veld.

De klandizie van een der herbergiers was gedeeltelijk daaraan te danken, dat hij op een wonderbaarlijke manier de merel wist na te fluiten. De timmerlui aan de schaafbank, de smeden bij hun aambeeld hadden allen hun eigen fluitje. Ook de boerenknechten, die met de zweep in de éne hand en de andere aan de toom vóór het paard uitgingen, terwijl hun schouders zich van de ene kant naar de andere bewogen. Onder de jongens en meisjes waren er veel, die heel de dag zongen als de lijsters.

Tussen de, rondom veel huizen gelegen, kleine boomgaarden en

de langs vele straten nog meters lange groene heggen leefden zelfs vlak bij de kerk de mensen 'op den buiten'.

Van weelderig leven was buiten de kermisdagen bij het volk geen sprake. Echte armoë kwam echter zeer weinig voor. Als een van de burens het wist of de pastoor het bemerkte, dat in een huisgezin gebrek heerste, kwam daar gauw een eind aan.

Onder wie uit het dorp waren weggetrokken, waren er niet weinig, die in Aken of Keulen veel geld verdienden en daar deftig woonden. Wanneer zij bij gelegenheid van de dorpskermis de familie kwamen bezoeken, voelden velen van hen diep hetgeen zij misten in de stad. En hoe valse smaak van menselijk geluk mensen in de stad vaak hebben.

Als men in de zomer 's avonds over de straat kwam, hoorde men, door de bij warm weer openstaande deuren, in veel huizen het rozenhoedje bidden.

Over godsdienst werd onder het volk zo goed als niet gesproken. De mensen 'leefden' hun geloof. Hun geloof was voor hen een tweede natuur geworden. Het was daarbij echt kinderlijk. Zoals onze Lieve Heer zelf het immers hebben wil. Van een arme vrouw werd verteld, hoe zij eens, door haar kinderlijk geloof, de pastoor met de mond vol tanden had laten staan. Zij wist, dat zij ging sterven. Aan de mogelijkheid, dat zij niet in de hemel zou komen of lang zou moeten wachten, dacht de goede ziel eenvoudig niet. Het vraagstuk, waarover zij tobde, was hoe zij – de oude daglonersvrouw, die vóór haar trouw alleen op boerenhofsteden had gediend, moest groeten, wanneer zij de hemel binnentrad, wanneer zij tussen al die niet te tellen heiligen Onze Lieve Heer zelf met Onze Lieve Vrouw en de twaalf apostelen vóór zich zag.

Toen zij bespeurde, dat de pastoor met de mond vol tanden stond, geraakte de arme ziel zelf ook in verlegenheid. Zij vond nochtans tegelijkertijd ook zelf ineens het antwoord op de vraag, waarover zij had zitten tobben. Zij zou bij het binnen komen zich eerbiedig vooroverbuigen en zonder meer zich eenvoudig houden aan de te Hoogkrütz gewone groet „GELOBT SEI JESUS CHRISTUS”.

Hoe heel anders die 'ouderwetse' mensen bijv. over echtbreuk dachten dan veel 'hoogbeschaafde' moderne mensen, bleek wel uit een in heel de omtrek zeer eigenaardig gebruik. Bij een gehuwde man, die zijn 'troost' bij andere vrouwen zocht, werd avond op avond 'ketelmuziek' gemaakt. Met potten en pannen maakten de mensen in de buurt zo groot lawaai, dat horen en zien verging. Wanneer de ergernisgever een

eigen boerenhofstee had vond hij 's morgens, als hij naar buiten kwam, voor de deur zijn mestkar.

Welk begrip men in die dagen van administratie had – en hoe weinig beslommeringen men had met het handhaven van maatschappelijke orde en openbaar gezag – kon men zien aan het gemeentehuis. Het gemeentehuis lag ongeveer in het midden van de voornaamste straat achter een, met witte kiezel bestrooid, niet onaardig pleintje. Het was eenvoudig een groot huis met één verdieping. Boven waren drie vensters. Beneden had het twee vensters. Eén aan beide kanten van de deur.

Men kende het aan de ongeveer twee meters hoge pui. De ingang van het gemeentehuis was op de pui. Er waren twee trappen – de ene links, de andere rechts – waarlangs men naar boven stapte.

Nieuwe landswetten werden 's zondags na de hoogmis afgekondigd van af de pui van het gemeentehuis. Reglementen of verordeningen van de burgemeester of van het gemeentebestuur werden rondgevoerd door de, vroeger onder de gemeentekar geraakte en nu op een houten been rondspringende 'klepperman'.

Onder in het gemeentehuis, in een betrekkelijk groot vertrek met halve vensters, stonden de lessenaars van de gemeentelijke fanfare. Achter in een donkere hoek was het bekende 'kot', waar in de loop der jaren menige dronken boer zijn roes had uitgeslapen.

Veldwachters waren er te Hoogkrütz toen twee. Een van hen moest voor de burgemeester veel boodschappen doen, die geen verband hielden met zijn aanstelling als veldwachter.

De gemeentesecretaris was een kort dik mannetje van over de zestig jaren. Hij zat van de morgen tot de avond op het gemeentehuis en werd bijgestaan door een ongeveer even oude klerk. Op drukke dagen beschikte hij nog over de hulp van een jonge man, die voor schoolmeester studeerde.

De burgemeester was een wijs en taktvol man, met grijze bakkebaardjes. Hij liet zijn kleren maken in de stad. Wanneer hij zijn hoge hoed op had, kon hij soms aan een Engelse lord doen denken. Hij was nochtans van huize uit een echte boer en woonde buiten de kom van het dorp bij een getrouwde dochter.

De man, die in het dorp het meest te vertellen had, was de pastoor. Laat mij daarom in dit boek ook over hem iets meer vertellen.

Als pastoor van Hoogkrütz was hij tevens deken van de pastoors der in de omtrek gelegen dorpen. Hij was diep in de zestig en had de meeste mensen van Hoogkrütz nog gehad in hetgeen men noemde 'de christelijke leer'.

Wanneer een boer van plan was om een stuk land te kopen of te verkopen, ging hij eerst naar de deken. Wanneer iemand in de kom zijn huis wilde gaan verbouwen, praatte de man ofwel de vrouw eveneens eerst met de deken. Ofschoon van boerenafkomst was hij van huis uit hetgeen toen heette 'rijk'. Als de mensen financieel in moeilijkheden geraakten, wist hij hen bijna altijd uit de brand te helpen.

Zijn gastvrijheid was fabelachtig groot. Daardoor liep hij somtijds gevaar ergernis te geven aan wie zijn eenvoudige en sobere levenswijze niet kenden. Zijn kapelaan vertelde lachend, hoe hij op een warme zomerdag, als de 'moezel' zo goed smaakt, toen er krans²³ was op de pastorie, de deken uit de kelder had zien komen met een fles onder iedere arm en in iedere hand een fles.

Gelijk iedereen wist, was hij een innig-vroom en oprecht-heilig man. Maar wanneer hij niet in de biechtstoel zat of op de preekstoel stond – wanneer hij geen katechismus gaf of ergens aan een ziekbed zat – sprak ook de deken zelf zo goed als nooit over godsdienst of geloof.

Heel de levensopvatting van het volk, ook op niet-kerkelijk maar wereldlijk gebied, werd beheerst door de eeuwen lang gepredikte leer van het christendom. Zo goed als nu woedde ook toen natuurlijk in alle lagen der bevolking de eeuwige strijd tegen de duivel, de wereld en het vlees. Maar de onloochenbare waarheid van al hetgeen het christelijk geloof ons leert, sprak voor iedereen zó van zelf, dat zelfs de priesters er niet eens aan dachten om daarover ook in het gewoon dagelijks leven veel te praten.

Het enig monumentaal gebouw van Hoogkrütz was de oude parochiekerk²⁴. Een pronkjuweel van Romaanse bouwkunst uit het begin der Middeleeuwen. Zij lag op een kleine hoogte, waarop in heel oude tijden een Romeinse wachttoren had gestaan. Overblijfselen uit de tijd der Romeinen kwamen voortdurend te voorschijn in Hoogkrütz, zodra voor het een of ander doel de grond een paar meter diep werd uitgegraven.

De kerk was ook van binnen prachtvol. Zo eenvoudig als de kleding der bevolking was, zo rijk waren de zijden, kunstvol geborduurde, misgewaden. Op hoge feestdagen waren de kerkelijke diensten schoon genoeg om de koster van de Roermondse Kathedraal jaloers te maken.

²³ Bijeenkomst van zielzorgers, waarbij het nut van theologische discussie samenging met het aangename van gezellig samenzijn.

²⁴ Sint Pancratius-kerk.

Op het kerkhof – waar met Allerzielen op alle graven kaarsen brandden – stonden treurwilgen en cypressen. Men zag enkele schone, soms hele oude, stenen kruisen. Maar op verreweg de meeste graven – hier en daar rijen achtereen – stonden een meter hoge, zwarte houten kruisjes. Hun enige versiering was een porseleinen of vernikkeld beeldje van de Zaligmaker.

In de kerkhofmuur, aan de kant van het kerkhof zelf, zaten ringen. Wanneer voorbijtrekkende huurtroepen het land afstroopten werden vroeger aan deze ringen de paarden en koeien vastgebonden. In de te zeer veridealiseerde, maar in menig opzicht gezegende ‘oude tijd’ stonden zij op het kerkhof zolang veilig. Op het kerkhof was het asylrecht toen zelfs voor bandieten nog iets heiligs.

Vlak bij de kerk was een korte brede straat, waarlangs men acacia-boompjes had geplant. Aan het uiteinde van de korte brede straat lag de, misschien wel tweehonderd meter brede koemarkt. Rondom de koemarkt, aan alle vier kanten stonden hoge lommerrijke linden.

Midden op de markt stond een min of meer monumentale hardstenen pomp. Ondanks haar lange ijzeren zwingel en dikke koperen bek had zij echter reeds sedert jaren geen water meer gegeven. Een houten, maar stevige, drinkbak voor de paarden stond nu voor de ingang van ‘De Zwaan’ onder een, tussen de groene linden naar voren gedrongen, zwarte donkere beuk.

‘De Zwaan’, destijds het enige logement en de voornaamste herberg van Hoogkrütz, lag op de hoek van de korte, brede straat, die van de uitgang van de kerk recht naar de koemarkt liep. Wanneer de preek lang duurde of niet verstaanbaar was, zat reeds vóór het ‘*ita missa est*’ de herberg soms half vol.

Niet ver van de pomp stond op een hoek van de markt, een meter van de straat, de ‘noodstal’ van de hoefsmid. Deze had een zekere vermaardheid, omdat hij zelfs paarden met lastige hoeven binnen tien minuten kon beslaan. Hij verstond echter ook de kunst om sterke ijzeren banden vast te slaan rondom de, toen aan zoveel schokken blootgestelde, wielen van de zware boeren-karren. Tegen de bomen rondom de noodstal zag men daarom gewoonlijk op de markt een half dozijn wielen van de boerenkarren staan.

Bij tal van huizen stonden in kleine nissen – of aan de hoek van een straat – op een klein troontje Onze Lieve Vrouwebeeldjes, waarvoor in de meimaand de meisjes uit de buurt kransjes vlechten.

Een oud, groot stenen kruis stond op een driehoekig ‘pleintje’, dat zelf niet wist waarom het ‘pleintje’ heette. Het pleintje was niets anders

dan de plaats waar drie straten elkander ontmoetten, die daar ter plaatse eenvoudig wat breder werden. Maar uit geen van die straten zag men zelden of ooit een mens tevoorschijn komen.

Op dat stille 'pleintje' in een huis met drie-trappen-hoge-stoep, woonde in die tijd de dokter. Hij was een man van hoogstens dertig jaren en destijds de enige dokter in Hoogkrütz.²⁵ De man was uitermate knap. Hij is later gestorven als professor aan een buitenlandse hogeschool. Een drukke praktijk heeft hij evenwel te Hoogkrütz nooit gehad. Hij praatte niet genoeg.

Wie in Hoogkrütz heel veel patienten had, was een 'heelmeester' uit een naburig dorp, die, naar men beweerde, de mensen van kanker kon genezen. Hij droeg een grote, blauwe bril en had minstens drie dagen in de week spreekuur in 'De Zwaan'.

De reeds bejaarde 'koemeester', zoals toen de veearts heette, woonde in de Klompstraat. Hij genas niet alleen de koeien, maar had in de loop der jaren bij noodgevallen ook dikwijls zieke mensen met raad en daad bijgestaan.

Laat mij tenslotte hier nog vermelden, dat in de zomer zelfs uit het Noorden van het land wel eens mensen naar Hoogkrütz kwamen, die nu 'toeristen' zouden heten. Zij logeerden in 'De Zwaan' of ook wel bij enkele particulieren. Het waren meestal mensen, die hun kost moesten verdienen met het schrijven van boeken of artikels in kranten. Er waren echter somtijds ook enkele rijkere mensen bij. Het waren allen mensen, die van natuurschoon hielden en op den buiten wilden zijn.

. . .

Op het ogenblik is Hoogkrütz een stad van ruim vijftigduizend zielen.²⁶ Temidden van de omliggende, voortdurend groter wordende en op die manier naderende hier en daar aan Hoogkrütz vastgebouwde dorpen, doet de nog kleine stad onwillekeurig denken aan de wordings-geschiedenis van steden als Luik en Charleroi.

In de omgeving van Hoogkrütz liggen nu tien kolenmijnen, waarvan verschillende bijna tegelijkertijd zijn aangelegd en in exploitatie zijn gekomen.

²⁵ Bedoeld is hier waarschijnlijk dr. Karel Frederik Wenckebach (1864-1940). Deze bekende Nederlandse hartspecialist was na zijn studie enkele jaren (1892-1896) huisarts te Heerlen. Later was hij achtereenvolgens professor aan de universiteiten van Groningen, Straatsburg en Wenen. Hij was een van de pioniers op het terrein van de cardiologie.

²⁶ Heerlen bereikte in 1938 het inwonertal van 50.000.

Voor meer dan veertig jaren waren veel jonge mannen – voor wie hier geen werk, dus ook geen brood meer was – gedwongen weg te trekken uit deze hun, niettemin dierbare en aan natuurschoon rijke streek. Velen werkten in, over de Duitse grens gelegen mijnen en fabrieken, die men nog te voet bereiken kon. Zij konden dus van daar uit nog elke dag naar huis komen, al waren zij dikwijls moe. Veel anderen echter werkten aan steenovens, die men toen zeer veel vond in de buurt van dikwijls ver afgelegen Duitse steden.

Wanneer men het menselijk leven louter van de economische kant beziet, was daarom het aanleggen van kolenmijnen in Zuid-Limburg zonder enige twijfel een ware zege voor de bevolking van de streek. Niet alleen voor de arbeiders, die anders gedwongen zouden zijn geweest elders hun kost te zoeken. Ook voor de grondeigenaars, wier eigendommen plotseling op soms fabelachtige wijze in waarde stegen. De boeren vonden niet zo makkelijk meer de nodige arbeidskrachten. Maar wanneer de boeren zich aan de veranderde tijdsomstandigheden wisten aan te passen, brachten de landbouwprodukten het dubbele op van vroeger. Wat de vroeger, kleine winkeliers en ambachtshuizen betreft, moest natuurlijk worden gezorgd, dat zij niet door gebrek aan technische ontwikkeling en ondernemingsgeest zich lieten overvleugelen door de van alle kanten binnenstromende vreemdelingen. Maar ook voor hen openden zich perspectieven, waarvan zij anders nooit hadden kunnen dromen.

Het is alleen te betreuren, dat veel bewonderaars van de grootse scheppingen der ‘moderne cultuur’ voortdurend blijf geven van grenzeloze eenzijdigheid, wanneer zij de ogen sluiten voor de maatschappelijke ellende, die bij de intrede van groot-industrie, bijna overal, de door haar ‘uitverkoren’ landen binnensluispt.

Christelijk denkende mensen, die maatschappelijk welzijn en menselijk geluk beziën in het licht van christelijke levensbeschouwing, behoeven geen bewijzen, dat ook tussen mijnschachten en fabrieksschoorstenen echt christelijk leven tieren kan. Duizenden, zwarte rook opwalmende, fabrieksschoorstenen deren niet, mits de geestelijke atmosfeer, waarin de mensen leven, niet worde bezwangerd door de pestbacillen van een modern heidendom. Wanneer industrie-streken geheel en al onder de invloed staan van mensen, die praktisch heidenen zijn, kan echter natuurlijk niemand zich verwonderen, als het christendom daar verdwijnt. Hetgeen de moderne groot-industriële wereld verheidenst heeft, is de heidense wereldbeschouwing van de mensen, die haar hebben opgebouwd.

Hoe temidden van kolenmijnen echt christelijk leven bloeien kan, leert ons de mijnstreek, waarvan Hoogkrütz op dit ogenblik het levend centrum is.

Dat er ook hier veel onkruid onder de tarwe groeit, behoef ik niet te zeggen. Wie de evangeliën en de brieven van de apostelen heeft gelezen, weet dit a priori. Het spreekt vanzelf, dat de christelijkdenkende mens nu vooral dag en nacht moet strijden. Dezelfde Christus, die 'vrede' bracht 'aan de mensen van goede wil' zond ons voor de verbreiding van Zijn leer 'het zwaard'.

Onder de, van alle kanten binnengestroomde, vreemdelingen zijn niet weinig zeer vinnige tegenstanders van het katholiek geloof, dat het geloof is van 'Ons Limbuig'. De tijd, toen het geloof van geslacht op geslacht werd overgeërfd – gelijk vroeger in de voorname boerenfamilies oude, kostbare kisten en kasten – is voorgoed voorbij. Ook in het schone landje van Hoogkrütz. Maar voor het zelfbewust individuël beleven van de innerlijke rijkdom van het christelijk geloof, is dit geenszins te betreuren. Het diepzinnig spreekwoord, dat men uit de nood een deugd kan maken, wordt nergens beter bewaarheid, dan waar een christelijk-denkend mens noodgedwongen voor zijn geloof moet vechten.

VOOR DERTIG JAREN

Het wordt tijd, dat de schrijver eindelijk begint met zijn verhalen over hetgeen het *leven* hem geleerd heeft in het 'volle' leven, hetgeen hij zelf heeft *meegeleefd* in het natuurschoon-rijke, thans van mijnwerkers krielend en nu speciaal daarom, hem zo dierbaar landje van Hoogkrütz.

Hij heeft het soort boeken, waartoe zijn eigen boek behoort, ver-geleken met bioscopen.

De film die nu gaat draaien speelt omstreeks het jaar 1910.

Hoe de mijnbouw in korte tijd de door de schrijver geschilderde landbouwstreek wist om te toveren in een, langs alle zijden voortdurend zich uitbreidend, industrie-district kon men reeds toen vooral 's avonds zien.

Wanneer men, als het overal donker was, van het hooggelegen Horbachsberg ²⁷ in de richting van Hoogkrütz keek, kon men toen reeds van uren ver de duizenden, kris en kras door elkaar flikkerende, lichtjes zien, die een Amerikaan veeleer zou hebben doen denken aan een aankomst 's avonds te New-York dan aan de blik op een streek, waar korte jaren tevoren overal boerendorpen lagen.

Hoogkrützenaars, die voor enige jaren vertrokken waren, vonden hier en daar de weg niet meer in hun eigen geboorteplaats.

In de onmiddellijke nabijheid van de schone Romaanse parochiekerk was een soort Amerikaanse 'wolkenkrabber'²⁸ komen staan.

Op zijn dak stond een groot, beneden van de markt goed zichtbaar kippenhok. Het was of de kippen met een soort leedvermaak neerzagen op de vergulde haan van de oude Romaanse toren.

²⁷ Ubachsberg (gemeente Voerendaal).

²⁸ Warenhuis van de Firma Schunck, met een daktuin, gebouwd in 1935.

Indien het plein niet nog altijd zo was blijven heten, had de grote markt zelf niet eens geweten, dat hij de oude *Koemarkt* was.

Bij het plaveien van de straten, het aanleggen van de trottoirs en het graven van rioleringen, waren in één en hetzelfde jaar al de vroegere schone lindebomen opgeruimd.

Gespaard was alleen de grote, bruine beuk, die reeds vroeger vlak tegenover *De Zwaan*, tussen de groene linden met een soort fierheid de zware en lange takken van zijn donkere kruin tot ver over de straat hield uitgestrekt.

Ook *De Zwaan* had zich van de *Koemarkt* niet laten verdrijven en lag nog altijd op haar geliefde plek bij de uitgang van de kerk.

Overigens herinnerden op de markt nog alleen drie of vier ietwat lange maar lage woningen aan de door velen reeds vergeten 'oude tijd'. Als het donker werd schenen ook deze nog weg te kuipen tussen de nieuwe, grootstedse winkelhuizen en hoge kantoorgebouwen.

. . .

Hetgeen wel merkwaardig²⁹ is, voor wie op de hoogte zijn van de katholieke sociale beweging in Nederland: in het landje van Hoogkrütz bestond een christelijke *interconfessionele* mijnwerkersbond.

De enige soortgelijke organisatie elders in Nederland was de christelijke interconfessionele textiel-arbeidersbond.³⁰

Hetgeen hierbij vooral merkwaardig is en hierop is zelden of nooit de aandacht gevestigd: het oprichten van beide interconfessionele organisaties was geschied onder de invloed van katholieke priesters.

De man in wie de katholieke textielarbeiders een blind vertrouwen stelde, was een priester die, naar velen menen, eensdaags heilig zal worden verklaard.³¹

²⁹ Merkwaardig, omdat voor de katholieken in Nederland katholieke arbeidersorganisaties door het Ned. Episcopaat waren voorgeschreven, op welk voorschrift evenwel een uitzondering werd gemaakt voor de organisatie van de mijnwerkers. Voor hen werd in 1907 opgericht de Christelijke (= interconfessionele) Mijnwerkersbond.

Cfr. pater Remigius Dieteren O.F.M., *Mens en Mijn. Een halve eeuw strijd, groei en bloei van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond*, Heerlen 1953, blz. 29 vv.

³⁰ Dr. Poels doet op de zg. Unitas-kwestie in Twente, waar echter reeds in maart 1910 de Ned. R.K. Textielarbeidersbond was opgericht. Zie hiervoor: C. J. Kuiper, *Uit het rijk van de arbeid*, 2e dr., d. 1, Utrecht 1951, blz. 337; G. Brom, *Alfons Ariëns*, d. II, Amsterdam 1941, blz. 104-159 en 249-276; Mgr. J. G. van Schaick, *Ariëns en de vakorganisatie in Twente*, in het Correspondentieblad voor de geestelijke adviseurs in de Ned. Kath. Arbeidersbeweging, jrg. 3 (1948), blz. 1-6.

³¹ Mgr. dr. Alfons Ariëns (1860-1928), leerling van dr. H. Schaepman. Bekend door zijn activiteit in Twente voor de arbeidersorganisatie en nationaal voorman op diverse ter-

De man, onder wiens invloed in het landje van Hoogkrütz de christelijke mijnwerkersbond werd gesticht, was een priester, die lange jaren een zeer voorname rol heeft gespeeld in het openbaar leven van de Nederlandse katholieken op politiek gebied.³²

Indien het noemen van personen in dit boek niet zoveel mogelijk stelselmatig werd vermeden, was misschien '*nolens volens*' de naam van deze priester de schrijver hier ontglipt.

Hij was een groot vriend van een ander in heel de wereld bekend priester, die lange jaren minister van Arbeid in Duitsland is geweest.³³

Het lijkt niet de minste twijfel – hij zelf heeft het meer dan eens verteld – toen Nederland zijn eigen *mijnstreek* kreeg, pleegde de niet genoemde maar aan de lezer bekende³⁴ Nederlandse priester voortdurend overleg met zijn Duitse vriend.

Het is misschien goed hier even aan te stippen, dat de gewesten, waar in Duitsland de interconfessionele arbeidersorganisatie bloeide, diegene waren, waar het overgrote gedeelte van de bevolking katholiek gebleven was.

In de christelijke bonden was bijna overal het aantal katholieken dubbel zo groot als het aantal protestanten.

In de mijnstreek van Hoogkrütz waren de leden van de christelijke mijnwerkersbond minstens negentig van de honderd katholiek.

Het antipapisme zit, speciaal in Nederland, de meeste protestanten nog te zeer in het bloed.

Eén van de protestantse predikanten te Hoogkrütz³⁵ verklaaide zich openlijk tegenstander van de interconfessionele bond.

Onder de inheemse arbeiders waren socialisten witte raven. Zij zaten vooral in een niet ver van Hoogkrütz gelegen stad, waar een

reinen in het openbare leven. Cfr. G. Brom, Alfons Ariëns, Amsterdam 1941, 2 dln.; 2e uitg., Utrecht-Brussel, 1950.

³² Mgr. dr. W. H. Nolens (1860-1931), priester van het bisdom Roermond. Vanaf 1896 tot aan zijn dood was hij lid van de Tweede Kamer en vanaf 1903 voorzitter van de Katholieke fractie in de Tweede Kamer, in welke functie hij mgr. dr. H. Schaepman opvolgde. In 1918 was hij de eerste katholieke kabinetsformateur (kabinet Ruys de Beerenbrouck). Belangrijke betekenis voor de staatsexploitatie van de steenkolen in Limburg en voor de sociale wetgeving. Cfr. prof. mr. P. J. M. Aalberse e.a., dr. Nolens, Utrecht 1927.

³³ Mgr. H. Brauns (1868-1939) speelde vanaf 1900 een belangrijke rol in de 'Volksverein für das katholische Deutschland' en was van 1920 tot 1928 minister van arbeid in Duitsland.

³⁴ Dr. W. H. Nolens.

³⁵ Dominé G. J. Pontier, gereformeerd predikant te Heerlen. Cfr. Dieteren, Mens en Mijn, blz. 116vv.

vroeger bloeiende industrie in grote nood verkeerde, en waar men om het zevende jaar Heiligdomsvaarten organiseerde.³⁶

Heel enkelen kwamen misschien ook toen reeds uit de ver afgelegen stad, waar de Bisschop zetelt, en waar vroeger in dit gewest jarenlang het liberalisme zijn haan liet koning kraaien.³⁷

Veel van de katholieke mijnwerkers waren evenwel buitenlanders. Vooral Duitsers, Oostenrijkers en Polen. Op een van de mijnen werkte een betrekkelijk groot aantal Belgen.

Van die buitenlandse katholieke mijnarbeiders waren velen, zelf daarvan slechts half bewust, met hun sympathieën en antipathieën in hun hart half socialist.

Op de mijn, waar zij ondergronds en bovengronds overal met de inheemse arbeiders samen werkten, maar meer nog bij het dikwijls uren lang naar en van de mijn samen wandelen, samen sporen – alsmede door het dikwijls in dezelfde ‘koloniën’³⁸ samen wonen – oefenden deze buitenlanders op hun inheemse kameraden onwillekeurig grote invloed uit.

Op de mijn en in de gesprekken onderweg waren veel inheemse mijnarbeiders heel andere mensen dan de pastoors van hun parochie wisten.

. . .

De directeuren van de Staatsmijnen³⁹ waren alle drie niet katholiek. Onder de directeuren van de particuliere mijnen was er slechts één, die bekend stond als in zijn familieleven volwaardig katholiek.⁴⁰ Maar van strijdbaar katholicisme in het openbare leven was ook bij hem geen sprake.

Een van hen, ofschoon katholiek geboren⁴¹, was in die dagen de meest te duchten tegenstander van de christelijke mijnwerkersbond.

³⁶ Maastricht.

³⁷ Roermond.

³⁸ Vroeger veel gebruikte, maar thans gelukkig verdwenen benaming voor woninggroepen, waarin de arbeiders waren gehuisvest.

³⁹ Mr. dr. W. F. J. Frowein (1876-1958) was van 1908 tot 1942 voorzitter van de directie van de Staatsmijnen in Limburg.

Ir. J. C. F. Bunge (1870-1938) van 1908 tot 1935 directeur van de Staatsmijnen.

Ir. R. de Kat (1870-1940) van 1908 tot 1913, directeur van de Staatsmijnen, die in het laatstgenoemde jaar werd opgevolgd door prof. ir. F. K. Th. van Iterson (1877-1957), directeur van 1913 tot 1942.

⁴⁰ W. Schweitzer (1878-1949), directeur van de mijnonderneming Laura en Vereniging.

⁴¹ Mr. A. C. Haex (1878-1949), directeur van de Oranje-Nassau Mijnen van 1901 tot 1949.

De mijnen hadden in die tijd hun bekende wervers. Voor het aanvoeren van de nodige arbeiderskrachten reisden deze wervers half Europa af. Al was de inheemse bevolking zo goed als uitsluitend katholiek, toch hebben de mijndirecties, voorzover ik weet, nooit blijk gegeven enigszins op prijs te stellen, dat de wervers aan katholieke arbeiders de voorkeur zouden geven. Hoofdzaak was, dat de arbeiders stevige poten hadden, om de voorhamer vast te pakken. De benen, waarop zij stonden op zedelijk terrein werden, geloof ik, zelden ernstig bekeken.

De bevolking van heel het Noorden van de provincie alsook van de vlak daarboven gelegen grotere Nederlandse provincie, was zo goed als uitsluitend katholiek. De Staatsmijnen haalden echter, naar het scheen, hun arbeiders bij voorkeur uit het protestantse Noorden.⁴²

. . .

Communisten waren er in de streek niet veel. Zij waren toen reeds cellenbouwers. Een communist was in deze streek toen socialist. Hetgeen een luis in de pels betekent. Dit hebben de socialisten eerst veel later begrepen.

Na de oprichting van de christelijke mijnwerkersbond hadden de *socialisten* spoedig een eigen mijnwerkersbond opgericht.⁴³

Een interconfessionele bond was hun niet voldoende. Van hun standpunt metterdaad terecht.

Onze socialisten waren geen socialisten gelijk bijv. de Engelse of Amerikaanse socialisten.

Zoals men weet, zijn mensen als MacDonald⁴⁴ 'mensen', die niet alleen de klassenstrijd zelf maar ook en heel speciaal de leer van de klassenstrijd als een der grootste rampen van de moderne tijd beschouwen, en voor wie de *Godsdienst het fundament zelf van menselijke en maatschappelijke beschaving is*.

De socialisten in deze streek waren van het begin af Marxisten. Gelijk hun Duitse kameraden.

Onze socialisten, al beseften niet allen dit volledig, voelden dat zij

⁴² Tot 1914 bestond het arbeiderspersoneel van de Staatsmijnen enkel uit Nederlanders, daarna moesten ook zij, zoals de particuliere mijnondernemingen reeds vanaf het begin hadden gedaan, overgaan tot het aannemen van buitenlanders.

⁴³ Deze Algemene Ned. Mijnwerkersbond - thans geheten Algemene Nederlandse Bedrijfsbond Mijnindustrie - werd opgericht in 1909.

⁴⁴ James Ramsey MacDonald (1866-1937), Engels socialistisch staatsman.

de dingen dezer wereld in het licht van een heel andere wereld-beschouwing zagen.

In hun zielen sprak een stem, die tot hen zei, dat zij niet in dezelfde bond konden samenwerken met Katholieken en gelovige Protestanten.

Hoe betrekkelijk klein, vooral in die tijd, het getal van echte socialisten in deze streek ook was, met hun in de arbeidswereld bekende bescheidenheid stichtten de socialisten hier de „Algemene Nederlandse Mijnwerkersbond”.

Alle mijnwerkers, die zich onderwierpen aan de leiding van hun bestuur, mochten lid worden van hun bond.

De socialisten voelden niet alleen, maar beseften ook volkomen, dat zij vooral toen niet over de nodige macht beschikten om een aanval te kunnen wagen op het KAPITALISME, dat zij, volkomen terecht, belichaamd zagen in de bestaande organisatie van de moderne grootindustrie.

Hetgeen zij echter toen konden, en hetgeen zij van het begin af ook stevig deden, was het vertrouwen ondermijnen, dat de katholieke en gelovige protestantse arbeiders stelden in hun geestelijke leiders.

Zij trachtten de arbeiders aan het verstand te brengen, dat in de dingen van deze wereld de arbeiders niet naar Katholieken of Protestanten, maar naar Socialisten moesten luisteren.

De voor het maatschappelijk leven alles overheersende betekenis der *wereldbeschouwing* van de *mens* zagen en erkenden zij alleen, wanneer het de socialistische wereldbeschouwing gold.

In de grond was heel hun strijd – vooral in die tijd meer heimelijk dan openlijk – een voortdurende propaganda voor de socialistische wereldbeschouwing.

Dat men socialist moest zijn, om – speciaal in deze streek en in die tijd – voor het welzijn van de mijnarbeiders veel tot stand te brengen, was zo moeilijk te beweren, dat zelfs zij dit gewoon niet durfden.

Maar hun alles overheersende overtuiging was en bleef – speciaal ook met het oog op de toekomstige ontwikkeling van de grootindustrie in deze streek – dat het scheppen van gezonde sociale toestanden in het mijnbedrijf van geen Katholicisme of Protestantisme, maar van het Socialisme moest komen.

De meesten hunner beseften zeer zeker niet volledig, dat een christelijke wereldbeschouwing behoort tot het wezen zelf van de christelijke godsdienst.

Ze konden natuurlijk hun ogen niet sluiten voor het feit, dat zowel

bij Protestanten als bij Katholieken 'een soort' wereldbeschouwing werd vastgekoppeld aan de godsdienst zelf.

Maar het was juist daartegen dat heel de propaganda voor hun bond zich richtte.

In plaats van de godsdienst aan te vallen, was het in hun ogen, vooral praktisch, oneindig beter de arbeiders 'eenvoudig' aan het verstand te brengen, dat godsdienst niets met wereldbeschouwing had te maken.

De godsdienst zweefde volgens hen in veel hogere regionen.

Hoe zij zelf dachten over dat zweven en over die regionen, was een vraag, die zij het liefst eenvoudig lieten rusten.

Maar „*een kind kon toch begrijpen*”, dat zo volkomen wereldse dingen als het organiseren en verzorgen van een mijnbedrijf buiten het terrein van de *godsdienst* lagen.

De socialisten vertelden aan de arbeiders natuurlijk niet, dat de priesters zich zelfs van adviezen streng onthielden, zodra het betrof de *technische* inrichting, niet alleen van het grootbedrijf, maar ook van het meest armzalige kleinbedrijf.

Gelijk iedereen weet staat dat uitdrukkelijk in de statuten van alle katholieke bonden.

De priesters verklaarden zich ook dan onbevoegd zelfs tot het geven van een *advies*, wanneer het ging over de dikwijls zo ingewikkelde *technische* zijde van het *loonvraagstuk*. Hetgeen hun toch, door hun liefde tot het arbeidende volk, zozeer ter harte ging.

De socialisten vertelden aan de arbeiders niet, dat het bij de priesters alleen ging over het door hen terdege gekend *verband* tussen *godsdienst* en de *grootindustrie*, wat aangaat zowel het opbouwen of de organisatie van de grootindustrie, als het leven van de mensen in de grootindustrie.

De alleen-zalig-makende wereldbeschouwing was voor een socialist zijn eigen wereldbeschouwing.

Hoog van de toren uitbazuinen, dat de arbeiders tot het *socialisme* hun toevlucht moesten nemen, deden zij in deze streek in de eerste jaren allerminst.

Zij betoogden integendeel met klem, dat in deze strijd voor lotsverbetering de arbeiders zich op volkomen *neutraal* terrein bewogen.

Ofschoon iedereen beter wist, hebben de leiders van de Algemene Nederlandse Mijnwerkersbond in hun organen jaren lang bij hoog en bij laag beweerd, dat iedere mijnwerker lid kon worden van hun bond, omdat hij was een *neutrale* organisatie.

Aan dit comediespel hebben evenwel de laatste jaren de socialisten zelf een eind gemaakt.

Het was wel waar, dat de vijf Bisschoppen van Nederland aan de katholieke arbeiders ook het lidmaatschap verboden van de in ons land bestaande zogenaamde 'neutrale' arbeidersorganisaties. Maar katholieke arbeiders behoeften in zulke dingen toch niet te luisteren naar hun Bisschoppen! Om dit aan de arbeiders duidelijk te maken, bleven de socialisten eenvoudig voortdurend herhalen „hetgeen toch een kind begrijpen kon”.

Om aan dit argument meer kracht bij te zetten, verwezen de socialisten graag naar landen gelijk Frankrijk, Spanje en Italië. Waar naar zij beweerden het katholicisme zich helemaal buiten de arbeidersbeweging hield.

De socialisten verzuimden daarbij te voegen, hoe het de godsdienst verging in de arbeiderskringen van die landen.

Het allerliefst verwezen zij echter naar Engeland. Maar dan verzuimden zij daarbij te voegen, dat het Engelse 'socialisme', wat betreft de daaraan ten grondslag liggende alles beheersende wereldbeschouwing, niet de minste overeenkomst heeft met ons Nederlands socialisme, *dat van Duitse oorsprong is.*

Indien in de mijnstreek van Hoogkrütz de socialisten aan de katholieke arbeiders hadden verteld dat in Engeland bij politieke verkiezingen de katholieke Bisschoppen en priesters in de regel stemden op de kandidaten van de Engelse zogenaamde 'socialisten', zouden de katholieke arbeiders hun waarschijnlijk vragen hebben gesteld, behorend tot die categorie van vragen, welke in deze katholieke streek de socia

Hier ontbreekt de aansluitende bladzijde in het manuscript

In de mond van de in die jaren bekende Pater Garnier⁴⁵ te Parijs

⁴⁵ Abbé Théodore Garnier (1850-1920). Frans R.K. priester begon zijn sociale activiteit te Caen en werd met de abbés Lemire en Naudet een der zg. 'missionnaires de la démocratie chrétienne', de voortrekkers van vele jonge Franse priesters, die zich na het verschijnen van de Encycliek Rerum Novarum (1891) van Paus Leo XIII geheel inzetten om hun medepriesters te winnen voor het sociale apostolaat. Garnier was een volgeling van de sociale pionier en textielabrikant Léon Harmel (1827-1915) te Val-des-Bois. Tegenover deze groep stonden de zg. sociaal-katholieken onder leiding van A. de Mun en I. de la Tour du Pin, die een tegenwicht wilden scheppen tegen de Franse Revolutie. Zij waren

waren op sociaal terrein werkzame katholieken '*des socialistes chrétiens*'.

. . .

Wie zich wist te plaatsen op het standpunt van echte socialisten, kon hen geen verwijt maken van hun bestrijding der katholieke priesters.

Speciaal van die priesters, die als *adviseurs* ook het organisatieleven van de katholieke arbeiders volop zelf meeleeften.

Ook de parochiegeestelijken verkondigden openlijk, van de preekstoel, dat het lidmaatschap van de Algemene Nederlandse Mijnwerkersbond aan katholieken verboden was.

Wanneer zij in katholieke arbeidersgezinnen kwamen, waar zij wisten dat de man onder de invloed stond of dreigde te komen van het socialisme, achtten veel priesters het volkomen geoorloofd en dikwijls zeer praktisch ook de vrouwen te onderhouden over de betekenis en de ernst van dit kerkelijk verbod.

De strijd zou een heel ander karakter hebben gekregen, indien de socialisten zo openlijk waren uitgekomen voor hun *socialisme* als de katholieken openlijk voor hun *katholicisme* streden.

Waarvan men de socialisten wel een verwijt kon maken, was hun voortdurend zeuren over 'hetgeen een kind begrijpen kon'.

Ook een kind kon inderdaad begrijpen, dat de Bisschoppen en priesters zulke *dwaasheid* niet verkondigden, als door de socialisten op hun propagandatochten dag in dag uit aan de katholieke arbeiders werd verteld.

Hetzij bewust, hetzij onbewust, de verhouding, waarin de katholieken de strijd op sociaal gebied tegenover de socialisten staan, werd voortdurend door de socialisten volkomen averechts voorgesteld.

Neen, de katholieke priesters in Nederland trachtten geen tweespalt onder de arbeiders te zaaien, om op die wijze de macht van de arbeiders te verzwakken en de heerschappij te schragen van het door de Kerk in de meest krasse termen veroordeeld kapitalisme der moderne plutokratie.

meer doctrinaire, terwijl de christen-democraten meer mensen van actie waren.

Garnier stichtte in 1896 te Parijs een eigen sociaal dagblad, *Le Peuple français*.

Cfr. Robert Kothén, *La pensée et l'action sociales des catholiques 1789-1944*, Louvain 1945, p. 389-400;

Robert Prélot, *L'Oeuvre sociale du chanoine Dehon*, Paris 1936, p. 214-237;

Andrén Dansette, *Histoire religieuse de la France contemporaine*, t. 2, Paris 1951, p. 199-215.

Indien een moeder haar kind verbiedt het glas uit te drinken, waarin iemand gift gegoten heeft, is de *moeder* dan schuld, dat haar kind dat water niet mag drinken?

Het waren de socialisten, die heel speciaal ook in Nederland van *vakorganisaties* maakten, openlijk of bedekt: *socialistische* organisaties. En daarom niet enkel *on-christelijke*, maar *antichristelijke* organisaties.

Ook 'een kind begrijpt' alweer, dat van het ogenblik, waarop de socialisten van vakorganisaties *socialistische* organisaties maakten, de katholieken gedwongen waren ook *katholieke* vakorganisaties op te richten.

Wie wil weten hetgeen gebeurt, wanneer de Katholieken dit dan verzuimen, behoeft enkel zowel godsdienstige als sociale toestanden te aanschouwen in die landen, waar inderdaad de Katholieken die noodzakelijkheid te laat hebben ingezien.

In hun al te grote goede trouw en vredelievendheid hebben, helaas, de Katholieken zich laten verschalken door dit socialistische goochelspel.

Ook in ons eigen land zijn de Katholieken van dit goochelspel of woordenspel niet geheel verschoond gebleven.

De Katholieken deden er zelf dapper aan mee. Het was nochtans volstrekt niet zo onschuldig als het oppervlakkig leek.

De zogenaamde *vakorganisaties* van de arbeiders waren *geen* vakorganisaties maar *vakarbeidersorganisaties*.

Vakorganisaties behoren thuis bij *bedrijfsorganisaties*, die speciaal in landen met gemengde bevolking, gelijk iedereen beseft, geen confessioneel karakter kunnen dragen.

Vakarbeidersorganisaties behoren thuis bij *arbeidersorganisaties*, die wij Katholieken *Standorganisaties* noemen.

In hun propaganda onder de katholieke arbeiders konden de socialisten echter aan de priesters niet verwijten, dat voor arbeiders en arbeidersorganisaties ook hun *priesterbart* bleef kloppen.

Zij hadden hen zo dikwijls het tegenovergestelde verweten.

Wanneer op die manier het woordenspel niet meer lukte, dat lustig draaide rondom „hetgeen een kind toch kon begrijpen”, begon terstond een gelijksoortig woordenspel, waarin 'katholiek' vereenzelvigd werd met 'clericaal'.

De priesters in het landje van Hoogkrütz, die het spel doorzagen, verkondigden niet alleen van de daken, maar lieten ook in hun daden opzettelijk zo duidelijk mogelijk op de voorgrond komen, dat zij op *wereldlijke* terrein niet de *leiders* van de katholieke arbeiders waren,

maar alleen, voor zover het ook hun geestelijke belangen raakte, hun geestelijke adviseurs.

Maar dit alles mocht niet baten. De socialisten hielden stokstijf vol, dat ook op wereldlijk terrein de leden van de katholieke arbeidersorganisaties aan de leiband liepen van de priesters.

Daarop begon dan weer het oude liedje over „hetgeen een kind toch kon begrijpen”. In dingen, die een zo wereldlijk karakter droegen, moesten niet de priesters, maar de arbeiders zelf beslissen. Welke plichten *Katholieken* in de *arbeiderswereld* hadden, moesten niet de Bisschoppen hun vertellen. De leiders van de socialisten zouden hier wel optreden als hun *geestelijke adviseurs*.

Natuurlijk, opgehangen in al haar brutaliteit, konden zij zulke enormiteiten niet verkopen in hun kraampje. Hetgeen zij de katholieke arbeiders op die manier in de vingers wilden stoppen, was daarom niet minder een grote absurditeit. De lezer vergeve deze minder parlementaire uitdrukking. De socialisten vinden het misschien wel aardig, dat men nu en dan ook hun zelf een kop sterke koffie schenkt.

. . .

Voor wie de voorafgaande beschouwingen heeft gelezen, behoeft het geen betoog, dat het in het jaar 1910 de Christelijke Mijnwerkersbond nog allerminst een bloeiende en sterke, voor haar taak berekende, organisatie was.

De bond beschikte nochtans reeds over een eigen bondsblad.⁴⁶ Hij had zich de weelde kunnen veroorloven een van zijn leden te promoveren tot 'vrijgestelde'.⁴⁷ Geholpen door een paar ijverige jonge kapelaans⁴⁸, zorgde de vrijgestelde in het bondsblad voor pittige en dikwijls rake artikelen. Zij waren dikwijls eer te vinnig en te heftig dan te rustig en te tam. Maar schelden deed de vrijgestelde van het christelijk bondsblad nooit.

Het bestuur van de bond stond nochtans dikwijls voor moeilijkheden, waarmee mijnwerkers, gelijk zij zelf beseften, niet uit de voeten konden.

De taak van de mijnwerkersbond was volstrekt niet de technische,

⁴⁶ De *Mijnwerker*, Orgaan van het Limburgsch Kolenbekken, waarvan het eerste nummer verscheen op 19 januari 1907.

⁴⁷ De heer Chris Zielemans was de eerste vrijgestelde beampte van de Christelijke Mijnwerkersbond.

⁴⁸ De kapelaans H. A. J. M. Erens en G. H. Oberjé, cfr. resp. annotatie 135 en 136 bij blz. 111.

commerciële en administratieve organisatie van het mijnbedrijf!

Daarvoor miste het bestuur niet alleen de nodige intellectuele krachten, maar daartoe kreeg het, door het volkomen gemis aan samenwerking met de mijndirecties, ook niet de geringste kans.

Het aanstellen van eigen voldoende technisch-, commercieel- en administratief-onderlegd personeel lag geheel en al buiten zijn financieel bereik. Voor wie ooit zelf midden in de sociale beweging heeft gezeten, ligt het voor de hand, dat vooral in die dagen zelfs de gedachte aan zo iets nog nooit was opgekomen bij het bondsbestuur.

Zeer zeker ook technische en commerciële vraagstukken hadden *sociale* kanten, waarover reeds dikwijls een priester beter wist te oordelen dan een ingenieur of koopman zelf.

Maar de moeilijkheden waarmee praktisch het bondsbestuur bijna uitsluitend had te worstelen, betroffen het welzijn van de mijnwerkers en de mijnwerkersorganisatie zelf.

Het waren geen vraagstukken met sociale kanten. Het waren sociale vraagstukken met zeer vooruitstekende religieuze kanten.

Het ging over de taak en over de plichten van katholieke mensen op het terrein van het maatschappelijk leven, waarop een arbeidersorganisatie zich beweegt.

Op verzoek van het bestuur had de Bisschop van het Diocees een van zijn priesters aangewezen, die voor de oplossing van zulke vraagstukken het bondsbestuur als raadsman moest ter zijde staan.

. . .

Het was een mooie zondagnamiddag, met helder-blauwe hemel, in het hartje van de zomer.

Reeds weken tevoren had het bondsbestuur de op die dag te houden openluchtmeeting aangekondigd. Het doel van de meeting was onder meer de leden van de bond nader te laten kennis te maken met hun nieuwe adviseur.⁴⁹ Voor het organiseren van die meeting had de vrijgestelde zijn beste beentje voorgezet.

Het was op de Koemarkt, dat de stoet moest worden opgesteld, die van daar, zo goed als het ging, zou optrekken naar het terrein, dat

⁴⁹ De officiële benoeming van dr. Poels tot geestelijk adviseur had eerst plaats in 1926, het jaar waarin de Christelijke Mijnwerkersbond zijn interconfessioneel karakter officieel prijs gaf en werd omgezet in de Ned. R.K. Mijnwerkersbond. Gedurende de voorafgaande jaren had de organisatie informeel aan dr. Poels advies en hulp gevraagd, telkens wanneer het bestuur dit wenselijk achtte.

een van de voornaamste nog overgebleven boeren, op verzoek van een der geestelijken, voor de meeting beschikbaar had gesteld.

De meeting moest klokslag drie uur beginnen. Het liep nu tegen half drie. Op het nabije pleintje, waar vroeger de later zo beroemde geneesheer woonde, kondigden korte, forse slagen op de trom het verschijnen aan van het laatste troepje der mijnarbeiders, die uit de omliggende dorpen en 'koloniën' nu op de *Koemarkt* bij elkander kwamen.

Eigen fanfares of harmonieën, buiten de muziekkorpsen van de mijnen, hadden de arbeiders toen nog nergens. Het was weer door bemiddeling van een paar kapelaans, dat uit twee dorpen de dorpsfanfare zelf was meegekomen.

Tegen de grote groene poort die, rechts van *De Zwaan*, toegang gaf tot de achter het gebouw gelegen binnenplaats, stond een tiental vaandels. Tegen de stam van de donkere beuk, op enkele meters afstand van *De Zwaan*, alsook tegen het ijzeren hekje rondom de oude min of meer monumentale pomp, zag men eveneens nog enkele vaandels staan.

Voor deze meeting waren de leden van de bond in heel de omtrek zo goed opgetrommeld, dat het bijna leek of inderdaad ook alle leden waren opgekomen. De *Koemarkt* was inderdaad zwart van het volk.

Vijf mannen met rood, wit-blauwe banden om de rechterarm, waren bezig met het opstellen van de stoet. Zij liepen op en neer van de ene afdeling naar de andere.

Onder deze vijf mannen waren er twee, die grote populariteit genoten onder de arbeiders van de gehele streek en die ook zelf de arbeiders goed kenden.

De ene was een gepensionerd mijnwerker met grijzend haar. Zijn wandelstok hing aan zijn linker arm. Zijn hoofd draaide voortdurend links en rechts. Heel zijn lichaam draaide daarbij telkens mee. Omdat hij die uitdrukking zo dikwijls bezigde, noemde men hem algemeen: „ik zal maar eens zeggen”.

De andere was een timmerman van tussen de dertig en veertig jaren, die als bovengronder op de Staatsmijn Wilhelmina werkte.

Hij was gelijk ook de eerste, van middelmatige grootte. Maar altijd even rustig en bedaard. Hij stond onder de mijnwerkers bekend als 'onze Piet' en was feitelijk de man, die vol ijver maar doodkalm het opstellen van de stoet nu ordelijk wist te regelen.

Kleine jongens, die lange stokken droegen met witte kartons, waarop de namen stonden der verschillende afdelingen van de bond, luis-

terden naar zijn bevelen en plaatsten zich daarna voor de hun aange-
wezen groepen.

Op een gegeven ogenblik ontstond er grote beweging op de hoek
van de markt, aan de kant van het spoorwegstation. Het bondsbestuur
was aangekomen. Voor de ingang van *De Zwaan* op commando van
'onze Piet' weerklonk hoorngeschal, de stoet zette zich in beweging.

Het bestuur voorop gingen de arbeiders op stap. Zij trokken niet
rechtstreeks naar het terrein, maar marcheerden eerst door vier of vijf
van de voornaamste straten.

Heel vooraan wapperde fier het grote, nog nieuwe, zijden vaandel
van de bond, betaald met de door de leden zelf bijeengebrachte gelden.

De leden van de twee fanfares droegen witte broeken. Het boven-
stuk van de uniform was bij de een groen, bij de ander blauw.

Voor elke groep marcheerde een tamboer, die nu en dan het vel
van zijn trom dreigde stuk te slaan. De twee fanfares hadden beiden
twee tamboers. Zij werden voorafgegaan door een tamboermajoor,
die voortdurend even achteruit en dan weer flink vooruit marcheerde.
Het, met bonte linten en blinkende koperen knop versierde, symbool
van zijn, klaarblijkelijk door hem zelf geëerbiedigd ambt danste in
kleine kringen onophoudelijk op en neer.

Aan de met rode, rijk-gekleurde vaandels, maar ook aan de gelaats-
trekken van de mensen kon men zien, dat de arbeiders geen commu-
nisten of socialisten waren.

Aan veel gezichten zag men echter tevens, dat er niet genoeg
temperament in die brave lieden zat.

De Christelijke bond, gelijk wij weten, was nog betrekkelijk jong.
Hetgeen veelal betekent, dat de meeste leden reeds bejaarde mensen
zijn. Om grote aantallen van jonge, temperamentvolle arbeiders naar
zich toe te trekken, moet althans een christelijke arbeidersorganisatie
enkele jaren ouder zijn.

. . .

De meeting vond plaats in een grote wei; op een open plek tussen
appel- en perenbomen hadden de mijnwerkers een houten kiosk
getimmerd, waarop het spreekgestoelte stond.

Bij de ingang van het stuk weiland, aan beide zijden van het hek,
stonden hoge met dennetakjes omkranste masten, waarop de nationale
driekleur wapperde. Tussen de masten hing op latten vastgenageld een
spandoek, waarop in een lijst van groene palm het 'Welkom' prijkte,
dat een van de leden zelf getekend had.

Niet ver van de ingang, op korte afstand van de heg, stond een laag met wit doek overspannen loodsje.

Veel mijnwerkers hadden een lange wandeling achter de rug. Zij hadden dorst. 'Onze Piet' had moeite om te beletten, dat sommige aanstonds naar het loodsje stormden, waar bij voorkeur limonade en spuitwater werd verkocht, maar toch ook een glas bier te krijgen was.

Voor de kiosk zag men drie of vier zeer lange, witte versgezaagde planken, die op korte, in de grond geslagen, poten rustten. Het waren de banken voor de eregasten. De voeten in het half verdorde gras, zaten de eregasten reeds te wachten.

Eregasten waren een pastoor, vijf of zes kapelaans, twee burgemeesters van kleine dorpen, een hoofdonderwijzer, alsmede drie zakenmensen, die in mijnwerkersartikelen handel dreven. De overigen waren allen, door de mijnwerkers in ere gehouden invaliden.

Aan houten latten, langs de vier kanten van de kiosk, stonden verschillende vaandels vastgebonden. Die overbleven, werden tegen stammen van nabije fruitbomen neergezet.

Het bondsbestuur had plaats genomen op de kiosk. De voorzitter zat tussen de vrijgestelden en de nieuwe adviseur. Vóór rechts en links van de kiosk stond de dicht ineengepakte, vier- of vijfhonderdkoppige drom van de trouw opgekomen leden.

Verschillende van hen hadden hun vrouwen en grote kinderen meegebracht. 'Onze Piet' had de hand vol werk met zijn ondanks alles somtijds vergeefse pogingen om deze zo ver mogelijk van het spreekgestoelte weg te houden. Zelfs enkele kleine kinderen uit de, in de nabijheid gelegen, huizen waren bij het binnentrekken van de stoet het weiland mee binnen geslopen en lieten hun stemmetjes horen in de onmiddellijke omgeving van de eregasten.

Tussen de katholieke mijnwerkers stonden ook enkele socialisten. Een paar leden van het bestuur, die hen persoonlijk kenden, hadden hen spoedig in de gaten. De voorzitter wist evenwel, dat de nieuwe adviseur, die aanstonds het woord zou voeren, niet alleen geen bezwaar daartegen had, maar zelfs prijs stelde op hun aanwezigheid.

Naar beweerd werd, stonden tussen de mijnwerkers ook een paar mensen, die door een der mijndirecteuren naar de meeting waren gezonden, om daarna een zo nauwkeurig mogelijk verslag uit te brengen over hetgeen zij zouden zien en horen.

Los van de grote, vast aaneengesloten drom merkte men een groep-

je middenstanders op, die nog met hart en ziel tot 'Oud-Hoogkrütz'⁵⁰ behoorden, maar ook eens kwamen luisteren.

De voorzitter gaf even een teken aan de directeur van de ene fanfare, die op korte afstand van de kiosk onder een breedgetakte appelboom stond opgesteld. De muzikanten grepen naar hun koperen instrumenten. De directeur van de fanfare hief zijn kleine dirigeerstok op. 'Wilhelmus van Nassouwe' daverde door de boomgaard. De twee paarden in de wei daarnaast begonnen te galopperen. De mijnwerkers, die hun dorst lesten aan het loodsje bij de ingang, liepen allen op een draf en drongen langs alle kanten tussen hun kameraden rondom de kiosk.

Het lawaai was ineens verdwenen. De voorzitter was opgestaan. Zwijgend stond hij enige ogenblikken te wachten op het wegsterven van het laatste geroezemoes.

De voorzitter was iemand van rond de veertig jaren. Hij werkte als ondergronder op een van de particuliere mijnen. In zijn gelaat had hij enkele van die bij mijnwerkers veel voorkomende blauwe plekken. Hij was een stevige kornuit. Hij had echter in de knieën gezakte benen. Gelijk hij daar nu stond zag ieder, dat zijn hoofd en schouders te zeer voorover hingen. Overigens maakte zijn verschijning geen andere indruk, dan dat hij was een rechtschapen, brave, goede man.

Zijn openingswoord was kort en bondig. Hij heette allen hartelijk welkom. Noemde de namen van enkele eregasten, en gaf daarop het woord aan de vrijgestelde.

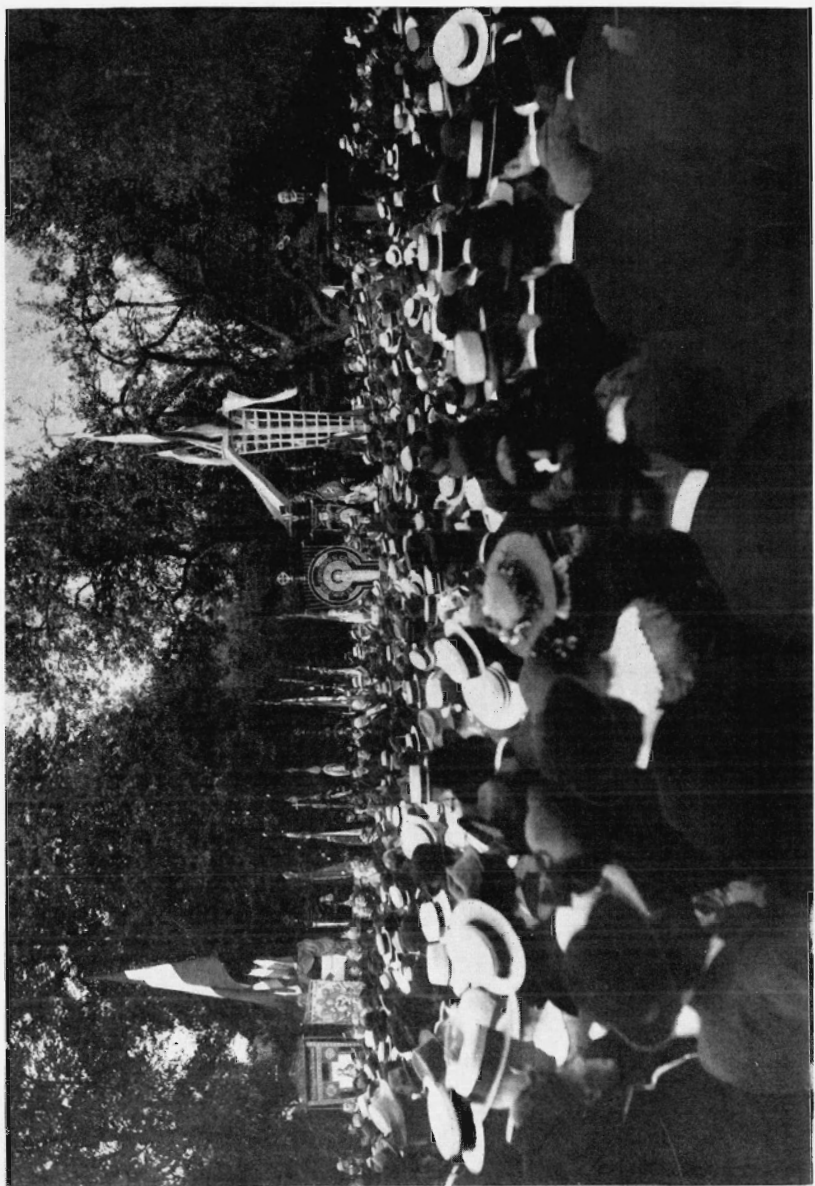
De vrijgestelde heette August of kortweg Gust. Hij had vroeger verschillende jaren gewerkt in, over de nabije grens gelegen, Duitse mijnen. Toen hij daarna werkte op een van de nieuwe Nederlandse mijnen, verklaarde een destijds alom bekende mijn-ingenieur dat hij de meest pientere mijnwerker was, die de mijn-ingenieur tot dan toe in zijn leven had ontmoet.

Hij was betrekkelijk groot en zeker niet ouder dan vijf en dertig jaren. Niettemin had hij reeds een van voren kale schedel, wit en blinkend als een spiegel.

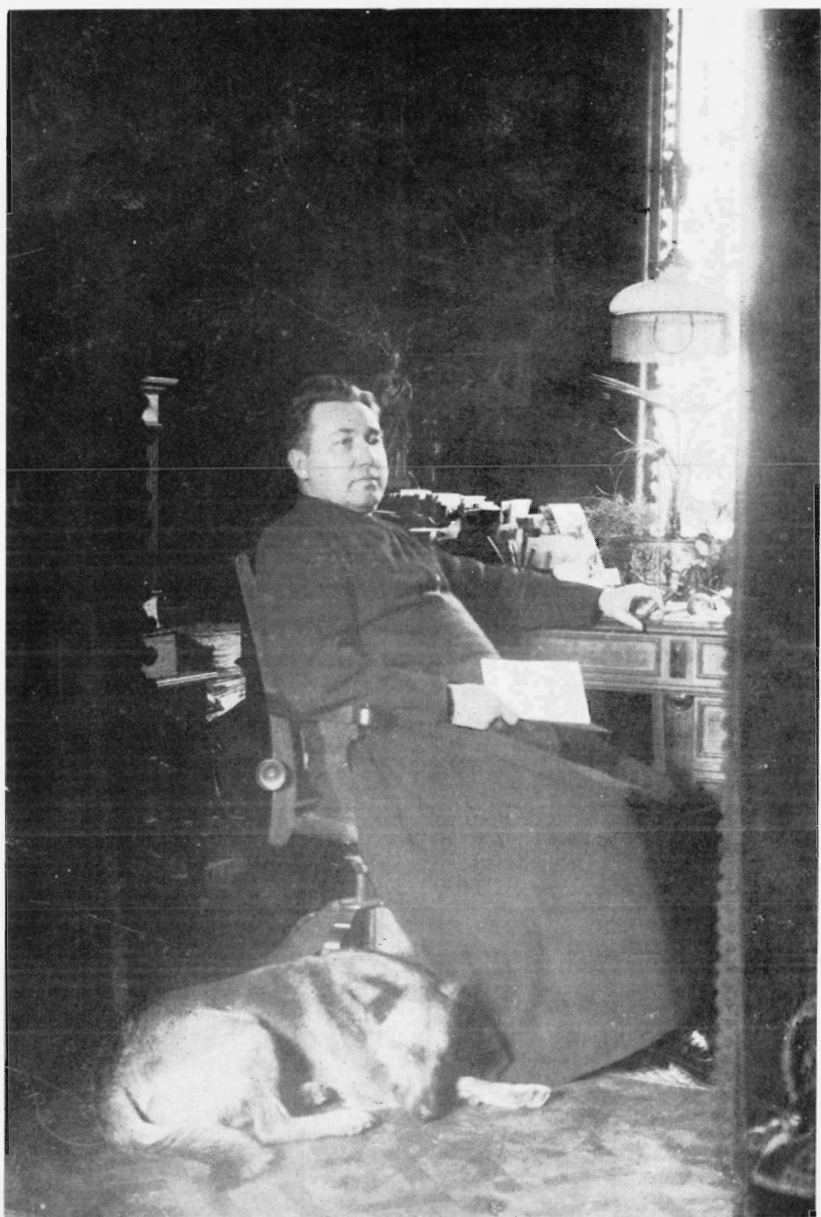
Zijn ogen hadden veel geleden in de, vooral destijds, zo slecht verlichte mijnen. Hij droeg een grote bril met brede donkere randen. Onder zijn spreken kwam echter zijn bril alleen te voorschijn, wanneer hij iets had voor te lezen.

Zijn stevige, niet zeer verzorgde snor, was rossig. Wanneer hij

⁵⁰ 'Oud-Heerlenaren' d.w.z. bewoners van Heerlen die de nieuwe ontwikkeling met tegenzin beschouwden en het verdwijnen van het 'goede- oud-Heerlen' betreurden.

Openluchtmeeting

Dr. H. A. Poels, rector van Welten

sprak, had hij een eigenaardige gewoonte. Hij wist het een na het andere de twee puntjes van zijn snor in zijn mond te likken, waar hij ze een minuut lang hield weggestopt onder zijn brede ruigbehaarde bovenlip. Daarop draaide hij onmiddellijk de twee puntjes, alsof hij deze had gesmeerd, met beide handen tegelijk weer in vinnige naar boven gerichte krullen.

Hij heette Jan en woonde in een kleine 'Gatz'. De huiskamer van zijn nederige woning was het vergaderzaaltje van het bondsbestuur. Wanneer de vergaderingen een tijdje duurden, stond het kamertje vol rook, dat men de rook wel kon snijden.

De vrijgestelde had verstand voor twee. Hij was echter zeer gesloten. Hij praatte nooit lang met mensen van wie hij wist, dat zij hem niet begrepen.

Hij was geen redenaar maar wel een zeer goed spreker.

Toen hij zich plaatste achter de hoge, van een schoolbestuur geleende lessenaar, stonden de leden van de bond weldra met open mond te luisteren.

Bij de inhoud van de door hem en de volgende spreker gehouden redevoeringen staat de schrijver hier niet stil, omdat zij spraken over onderwerpen, die behandeld werden in andere hoofdstukken van dit boek.

Toen na de rede van de vrijgestelde het applaus was weggestorven, speelde de andere fanfare het '*Wien Neerlands Bloed*' en was de beurt aan de tweede spreker.

Indien het 'leven' de schrijver van dit boek iets heeft geleerd, dankt hij dit aan deze tweede spreker. '*Voor Dertig Jaren*' sluit met een tekening der persoonlijkheid van de nieuwe adviseur.

De schrijver ontveinst zich niet de moeilijkheid, waarvoor hij komt te staan, wanneer hij in het openbaar iets zeggen moet over wie hij met het volste recht jarenlang zijn *alter ego* heeft genoemd.

Hij staat hier evenwel voor een door hem niet te ontwijken plicht.

Op slot van zaken zit de betrouwbaarheid van het door hem geschreven boek grotendeels voor de lezer onverbrekkelijk vast aan de persoonlijkheid *zich* van wie aan de schrijver zelf zijn visie op het leven gaf.

Hij voelt zich daartoe ook metterdaad genoodzaakt, omdat hij niet *kan* verhalen, hetgeen *hem* het *leven* heeft geleerd, zonder zijn verhalen voortdurend te laten draaien rondom *hem*, die aan de schrijver zelf *zijn* blik op het leven gaf.

Al lijkt dit voor sommige lezers wellicht orakeltaal, de schrijver wedt dat voor wie hij schreef, deze taal zeer goed verstaan.

Over de openluchtmeeting, die hij zoëven schilderde, viel overigens niet veel meer te zeggen. Toen de tweede spreker zijn rede had geëindigd, werd het strijdlid nog een keer gezongen en sloot de voorzitter de bijeenkomst met de christelijke groet.

. . .

De nieuwe adviseur was een, op tien centimeter na, twee meter grote man. Oud achtendertig jaren.⁵¹

Hij leek volstrekt niet op een van die lange aaneengegroeide tweelingen, die men nu en dan ontmoet. Hij was niet alleen breedgeschouderd, maar daarbij ook zo zwaarlijvig, dat zijn dikte meer in het oog viel dan zijn lengte.

Indien men van lopen en sjouwen altijd mager werd, was hij dun geweest als een lat.

Er waren in deze streek toen zeer veel onverharde wegen. Op tal van plaatsen moest men oprecht 'baggeren' in grote modderpoelen. Wanneer hij dan – in zijn lange regenjas met grote, slappe hoed, leren beenkappen over zijn zware schoenen, de toog over de ceintuur omhoog getrokken – met de toen van hem onafscheidbare zwarte groenendaler, op zijn stevige, donkergele, eiken wandelstok aankwam, waar hij een spreekbeurt had, beweerde niemand, dat hij te zeer aan mooie kleren hechte.

Zijn zwaarlijvigheid werd wel eens aan oorzaken toegeschreven, die geen verband hielden met overdreven matigheid. Ter wille van de lieve waarheid moet ik nochtans vermelden, dat hij reeds op de dorpschool van zijn geboorteplaats de bijnaam had van 'de dikke roos'.

In zijn prille jeugd waren, naar het schijnt, zijn wangen vurig rood. Dat hij toen was een dikke roos, is alleszins geloofwaardig, wanneer men weet, dat hij later op kostschool⁵², waar hij twee bijnamen droeg, nog altijd 'de dikke' heette.

Zijn grootvader en zijn vader, die nog leefde, waren kooplieden. Maar zij hadden ook zelf een boerderij. Zij reisden heel Westelijk Europa rond. Maat hun geboortedorp was en bleef de enige plek,

⁵¹ Dr. Poels was in 1868 geboren en bij zijn komst naar de Mijnstreek in 1910 derhalve 42 jaar oud.

⁵² Het Klein-Seminarie Rolduc te Kerkrade.

waar zij zich 'thuis' gevoelden. Zij leefden er het boerenleven van de streek van ganser harte mee.⁵³

Hun afstammeling, de nieuwe adviseur, had heel zijn leven in een geheel ander milieu verkeerd, maar hij behield toch iets, waaraan men zag, dat hij van boeren-afkomst was.

Indien spiegels alleen onder schone mensen werden uitgedeeld, had hij er zeker geen gekregen.

Dat hij zuur of onvriendelijk keek, was moeilijk te bewijzen. Maar vriendelijk was toen heel wat anders. Al hield hij onzeggelijk veel van grappen en kon hij schaterlachen van pret, zijn aangezicht zag doorgaans heel ernstig en vaak somber. Toorop, die alles in lijnen zag, zag in hem 'de lijnen van het mededogen'.

Hij rookte als een schoorsteen. Zonder sigaar of pijp zag men hem alleen aan het altaar en op het preek-gestoelte.

Zijn haar was gitzwart. Ondanks zijn achtendertig jaren. Het was om reden van zijn zwart haar, dat hij reeds op kostschool niet alleen 'de dikke' maar ook 'de zwarte' heette. Ook later in het Groot-Seminarie.

Zijn tijdgenoten en confraters, die nu pastoor of nog kapelaan waren in deze streek, noemden hem ook nog altijd 'de zwarte'. Zo kwam het, dat hij na korte tijd ook onder het volk geen andere naam droeg dan kortweg 'De Zwarte'.

Wanneer men op kostschool van 'de dikke' sprak, werd altijd de familienaam daarbij gevoegd. Sprak men van 'de zwarte', dan werd althans in latere jaren de familienaam weggelaten.

Ik vermeld dit even, omdat het 'de zwarte' is, die de lezers nog dikwijls zullen ontmoeten.

Zijn stem was zwaar en krachtig. Dat zij enigszins een neusklank had kwam waarschijnlijk van het veel roken. De leden van de bond zeiden altijd, dat hij een stem had als een klok. Misschien zeiden de socialistten dat hij loeide als een os. Zij begonnen hem spoedig te verwijten, dat hij te veel 'bulderde'.

Fluwelen handschoenen droeg hij niet. Vierkant de waarheid zeggen is somtijds nodig. Er zijn verschillende soorten mensen, die anders de waarheid zelf niet snappen. Maar hij zei de dingen nu en dan zó vierkant, dat veel mensen zich daaraan stootten, ook wanneer dit niet nodig was.

Wanneer hij een redevoering hield dacht niemand aan 'de preek-

⁵³ Voor gegevens omtrent het ouderlijk gezin Poels te Venray. Cfr. Colsen, Poels, blz. 19 vv.

toon', waaraan ook nu nog veel missionarissen zijn gehecht, maar waaraan een bekend Nederlands dichter zo gruwelijk een hekel had.⁵⁴

Sommigen meenden echter, dat men aan zijn spreek-trant niet genoeg kon speuren, dat de spreker priester was. Anderen gingen zo ver, dat zij daarin een gebrek aan priesterlijke vroomheid meenden te bespeuren.

Van vrouwelijke vroomheid, die tegenwoordig sommigen ook van mannen blijkbaar eisen, was bij hem inderdaad geen schijn. Maar geboren moet nog worden, wie zijn leven kan verklaren zonder zijn beleven te erkennen van een diep en kinderlijk geloof.

Hij zelf bekende onomwonden, dat in zekere kringen van zijn confraters hij zich niet voldoende 'thuis' gevoelde. Maar hij had wel eens willen weten of Sint Paulus, indien hij op dit ogenblik ook zijn confraters hier beneden kwam bezoeken, in diezelfde kringen zich wel op zijn gemak zou voelen.

Om zijn persoonlijkheid te leren kennen, verdient wellicht ook iets vermelding hetgeen gebeurde toen hij zijn laatste jaar in het Groot-Seminarie was.

Hij wilde toen naar Oeganda. De overste van het missiehuis, waartoe hij zich had gewend, verwachtte hem na de eerstvolgende grote vakantie.

De meeste parochies van zijn diocees waren vooral in die dagen zeer kleine boerendorpen. Hij was bevreesd, dat wanneer hij priester was, hij in een van die kleine dorpen zich niet zou wennen. Een oude, heilige professor van het Groot-Seminarie, verwees meer dan eens in de Congregatie van de Seminaristen, de toekomstige priesters naar de bloemen en de kaarsen, die zo schoon heel stil rondom het heilig tabernakel stonden, maar hij voelde zich geen kaars en evenmin een schone bloem.

Hij was reeds diaken, toen hij plotseling bij de bisschop werd ontboden.

De professoren van het Groot-Seminarie meenden, dat hij verder moest studeren. Hij vertelde toen aan de bisschop volkomen openhartig, waarom hij naar Oeganda wilde. Voor 'professor' in een van de Bisschoppelijke Colleges voelde hij geen roeping. Maar hij zou wel in het Bisdom willen blijven, indien hij zeker had geweten, dat hij, in

⁵⁴ P. A. de Genestet (1829-1861): „Leekegebedje. Verlos ons van de preektoon, Heer. Geef ons natuur en waarheid weer!“ Cft. P. A. de Genestet, Dichtwerken, verzameld en uitgegeven onder toezicht van C. P. Tiele, 8e dr., Amsterdam 1893, blz. 101.

de feitelijk toen enige industriestad⁵⁵ van het Bisdom, kapelaan had kunnen worden in een van de grote arbeiders-parochies.

Hij werd herinnerd aan de bij zijn wijding tot subdiaken door hem afgelegde belofte van gehoorzaamheid aan de Bisschop.

Het was de Bisschop⁵⁶, die besliste, dat hij eerst zijn hogere studies zou voltooien⁵⁷. En dat, wanneer hij daarna nog roeping voelde voor missionaris in de vreemde landen, de Bisschop zich daartegen niet langer zou verzetten.

Na zes jaren⁵⁸ waren zijn hogere studies afgelopen en kwam hij bij zijn stokoude Bisschop terug. Met hetgeen hij had geleerd aan de Hogeschool, kon hij in Oeganda niets beginnen. Sociologie, ook aan de Hogeschool, lag toen nog in de wieg. Hij was in de armen gevallen van een hoogleraar⁵⁹, die hem in een heel andere richting had gestuurd.

Indien ik hier moest vertellen, al hetgeen in de daarop volgende twaalf jaren met hem is gebeurd, kwam er aan dit nu al veel te lange hoofdstuk nooit een eind.⁶⁰ Maar er was daarbij slechts één ding, hetgeen daarom ook de schrijver hier heel even wil vermelden.

Twee keer is het in die tijd gebeurd, dat hij op zijn levenspad weer plotseling een, voor het groot publiek beide keren volkomen onverwachte richting is ingeslagen. Het enige nu, dat waarde heeft in dit boek, is dit, dat dit beide keren enkel en alleen was toe te schrijven aan zijn intellectuele eerlijkheid. Bij al zijn fouten en gebreken is althans zijn intellectuele eerlijkheid nooit bezwaken.

Toen nu echter, na die twaalf jaren, hij terugkeerde in zijn diocees⁶¹, stond de Bisschop⁶² zelf voor een grote moeilijkheid te kijken. Hij wist niet wat hij met de terugkerende priester nu moest beginnen. Het vraagstuk was, waar hij nu een, voor hem geschikte, plaats zou vinden.

De terugkerende was een persoonlijke vriend van een andere priester van het diocees, wiens naam hij straks bijna 'nolens volens'⁶³ heeft genoemd. Deze was zelf in het vierwielig rijtuig van een huur-

⁵⁵ Maastricht.

⁵⁶ Mgr. Fr. A. H. Boermans (1815-1900), van 1886 tot aan zijn dood bisschop van Roermond.

⁵⁷ Te Leuven.

⁵⁸ In 1897.

⁵⁹ Prof. dr. Albinus van Hoonacker (1857-1933), professor in de exegese en de bijbelcritiek te Leuven en lid van de pauselijke bijbelcommissie.

⁶⁰ Voor gegevens omtrent de periode tijdens welke dr. Poels zich aan de bijbelstudie wijdde cfr. Colson, Poels, blz. 57-252.

⁶¹ In 1910.

⁶² Mgr. J. H. Drechmanns (1843-1913), bisschop van Roermond 1900-1913.

⁶³ Mgr. dr. W. H. Nolens. Cfr. annotatie 32 bij blz. 43.

koetsier heel deze mijnstreek rond gereden en kende dus goed de verschillende plaatsen van de streek.

In een gesprek, dat zij samen hadden, werd de naam genoemd van een plaatsje, waarvan de pas aangekomene nooit in zijn leven gehoord had.

Het behoorde tot de toen zich steeds uitbreidende parochie Hoogkrütz en heette Krützerhei.⁶⁴

Op die manier is, wie zo veel en zo lang had rondgezwoven, toch nog terecht gekomen, al was het in een andere parochie, tussen industrie-arbeiders van zijn eigen diocees. Ook voor priesters geldt blijkbaar het bekende spreekwoord: „Oude liefde roest niet, maar de eerste liefde is de beste”.

⁶⁴ Parochie Welten (gemeente Heerlen).

PRAATAVOND VAN DE RECTOR VAN KRÜTZERHEI

ONTSTAAN – KARAKTER – ZETEL – HETGEEN GEBEUREN
KAN BIJ GELEGENHEID VAN EEN PRAATAVOND

Hoe vroeger de in hun windselen toen altijd zo vast gewikkelde kleine kindjes zich voelden, weet niemand. Maar ik weet wel, dat in den beginne de rector van Krützerhei zich gelijk een van die kleine kindjes voelde, wanneer hij dacht aan de sociale arbeid in de mijnstreek, die hij moest aanpakken. Hij kon zijn armen niet bewegen.

Zijn rectoraatje was zo klein, dat hij na korte tijd bijna iedereen kende.

Vanaf de preekstoel in zijn kerkje, kon hij de mensen duidelijk onderscheiden. Zij stonden allen heel dicht bij hem. Wanneer zij naar hem op de preekstoel keken, kon hij iedereen van hen recht in het aangezicht zien.

Wanneer hij zijn zwarte groenendaler liet zwemmen in de tussen berkenstruiken en hoog riet gelegen vijver, stond hij in een kring van schoolkinderen, die stokjes in het water wierpen.

Als de kleine kinderen hem op straat een mooi handje gaven, en hij zelf hun dan op straat ook nog een mooi prentje gaf, kreeg hij, zonder verder iets te doen, in de huiskamer van vader en moeder een mooie stoel.

De rector bezocht de mensen veel aan huis. Vooral de eerste weken, toen hij voor het eerst kennis met hen moest maken. Hij wandelde ook veel door de straatjes en steegjes en hield een praatje met iedereen die hij tegenkwam.

In de zomer deed hij dit bij voorkeur 's avonds. Bij mooi zomerweer zag men tegen het vallen van de avond, als was het afgesproken werk,

uit de nederige woningen van *Krützerbei* stoelen en banken tevoorschijn komen. De mensen zaten buiten op straat gemoedelijk met elkaar te praten. De pijp of een sigaar in de mond zat of stond de rector, nu eens hier dan eens daar, tussen zijn kleine 'kudde' buiten op straat.

Oud en jong kenden spoedig de weg naar het blauwe stoepje en het daarboven zich wolvend met klimrozen omkranst rond boogje, waardoor men de tuin binnenstapte, waarin het huis van de rector lag. Te weinig aanloop heeft de rector al die tijd geen enkele dag gehad.

Geen tweehonderd meter van zijn huis lag een watermolen. Voor de woning van de molenaar stonden dikwijls boerenkarren. In de omtrek woonden veel boeren, die er hun tarwe lieten malen. Zij kwamen er ook gemalen maïs en ander veevoer kopen. Een trapje van drie of vier treden leidde van de weg naar de ingang van de lager gelegen molen. De twee handen op de rug, tegen een langs dit trapje lopende ijzeren stang, hielden veel boeren hier allerlei beschouwingen over hetgeen zich afspeelde onder de boeren in deze streek.

De bevolking van *Krützerbei* bestond toen voor de helft uit boeren. Een van de plekken waar men de rector dikwijls zag, was daarom de verharde weg tegenover de watermolen.

Kennis van vee had de rector niet meer dan de eerste de beste pennelikker. Maar hij had vroeger thuis veel horen praten over vee. Hij praatte met de boeren over hun vee op zulke wijze mee, dat de boeren daarover volkomen terecht verwonderd stonden. Zij hadden spoedig bespeurd, – hetgeen een hunner op zekere dag uitdrukte in kernachtige boerentaal – dat de nieuwe rector ook zelf 'van het vee heen kwam'.

Joep, een invalide mijnwerker, had in de mijn bij het laten springen van het gesteente een oog verloren. Met zijn één oog bleef hij niettemin een echte detectief. Hij was in *Krützerbei* altijd van alles op de hoogte. Wanneer hij in de stoel naast zijn deur achterover geleund zat tegen de muur, luisterden de mijnwerkers graag naar de alles wetende Joep.

Joep vertelde aan zijn kameraden hetgeen hij in zijn dagelijkse gesprekken met de rector spoedig had ontdekt. De nieuwe rector, dat wist Joep zeker, leefde op de allereerste plaats met hart en ziel het lief en leed mee van de mijnwerkers.

Dit was na korte tijd inderdaad zo duidelijk, dat de boeren zelf dit

weldra bemerkten en hem in hun hart gebrek aan onpartijdigheid verweten.⁶⁵

Er was in *Krützerhei* een oude arme vrouw, die leed aan reumatiek en daarom niet naar de kerk kon komen. De rector moest haar dikwijls 's morgens 'Het Ons Heer' thuis brengen. De verrukkelijke schoonheid van kinderlijk geloof had hij geleerd van zijn moeder, maar heeft hij toch ook geleerd van deze oude arme vrouw. Een der allerschoonste herinneringen uit de tijd van zijn rectoraat is voor hem zijn leven lang gebleven hetgeen hij hoorde uit de mond van deze eenvoudige arbeidersvrouw.

Het duurde op die wijze inderdaad niet lang of de rector voelde zich in stilte heel tevreden en gelukkig tussen de mensen van *Krützerhei*.

. . .

De Bisschop had hem evenwel gezegd, toen hij hem benoemde tot rector van *Krützerhei*, dat hij hem daar plaatste, omdat het rectoraatje in de mijnstreek lag, in de onmiddellijke nabijheid van Hoogkrütz.

De Bisschop had hem niet duidelijk gezegd, wat hij in de mijnstreek moest beginnen. Hij had hem alleen duidelijk te verstaan gegeven, dat hij te *Krützerhei* ook voor de *mijnstreek* iets moest *doen*.

Maar hoe hij moest of kon beginnen was drie maanden lang voor hem zelf een raadsel.

Hij was rector van Krützerhei. Aalmoezenier moest hij feitelijk nog worden. En waarin of waaruit dat aalmoezenierschap zou bestaan, moest hij nu zelf maar weten.

Hij was geboren in het noorden van de provincie.⁶⁶ Van *Hoogkrütz* had hij lang geleden alleen de toren eens gezien. In de Meimaand gingen de studenten van *Kloosterbosch*⁶⁷, waar hij lang op kostschool was, elk jaar een dag naar de 'bokkenrijderskapel'.⁶⁸ Deze lag op een hoge heuvel, van waar in de verte de toren van *Hoogkrütz* duidelijk zichtbaar was.

⁶⁵ De agrarische bevolking van de Mijnstreek zag in de nieuwe ontwikkeling van Zuid-Limburg een groot gevaar voor de landbouw. Zij moest daarom niets hebben van de mijnindustrie, van de mijnarbeiders en van hen die de belangen van deze laatsten verdedigden.

⁶⁶ Te Venray.

⁶⁷ Rolduc.

⁶⁸ Het Leender-kapelletje (gemeente Schaesberg), ook de bokkenrijderskapel genoemd, omdat volgens de overlevering de bokkenrijders zich daar 's nachts verzamelden voordat zij op rooftocht gingen.

Van heel de mijnstreek kende hij, met één woord, geen zier. Wat kent een student op kostschool van de bevolking der omgeving?

Hij had bovendien, gelijk de lezer weet, zijn studie jaren meegerekend, achttien jaren in het buitenland geleefd.

Ik zwijg over de geheel andere geestelijke sfeer, waarin hij al die jaren had geleefd. Hij had niet alleen al die tijd in een wetenschappelijk milieu geleefd. Het ergste was, dat het terrein, waarop hij *les* gegeven had, onzichtbaar ver verwijderd lag van het terrein, waarop hij nu moest gaan *werken*.

Over de moeilijkheden die vast zaten aan deze plotselinge overgang naar een ander levensmilieu en een totaal ander werkterrein wil ik echter verder zwijgen. Ik wijs alleen hierop, dat hij in heel de mijnstreek, om zo te zeggen, geen mens kende.

Zo kwam het dan ook, dat hij, gelijk ik zei, de eerste maanden het gevoel had van een klein kindje, dat zijn armen niet kan bewegen. Hij wist niet waar en hoe hij moest beginnen. Hij wist alleen, dat hij ook voor de *mijnstreek* iest moest *doen*.

In de Lambertusstraat lag 'De Keulse Poort', een klein hotel, waarvan de grote kamer aan de straat een ook voor de gaande en komende man openbare herberg was. Na 'De Zwaan' was het de drukste herberg van *Hoogkrütz*.

Het toeval wilde, dat de kastelein van 'De Keulse Poort' vóór zijn huwelijk, op de kostschool te Kloosterbos les had gegeven in gymnastiek. De rector van Krützerhei was in zijn studentenjaren een stevige 'boy' en stond op een goed blaadje bij de lesgever in gymnastiek. Hoe hij nu zoveel jaren later daarvan profiteerde, zal de lezer spoedig zien.

Reeds vóór zijn komst in deze streek bestond te Hoogkrütz een patronaat. Het was eigendom van het kerkbestuur. Het dankte zijn ontstaan aan het initiatief van een zeer ijverige kapelaan.⁶⁹ In het patronaat was een grote vergaderzaal. De rector van Krützerhei had daarin reeds tweemaal gesproken.

Voor het beleggen van een vergadering in het patronaat moest de rector evenwel elke keer vijftwintig gulden op tafel tellen.

De gedachte dat ook hij behoorde tot de priesters van de parochie en dat sociaal werk ook voor de zielzorg van nut kan zijn, lag buiten de gedachtensfeer van de goede heer Deken. Bij de Bisschop was

⁶⁹ P. P. J. Nicolaye (1873-1948) vanaf sept. 1909 zielzorger in Heerlen: kapelaan van de Sint Pancratiuskerk, 1919 pastoor parochie Molenberg, pastoor-deken 1924-1945. Hij bouwde het door dr. Poels bedoelde patronaat aan de Nobelstraat te Heerlen.

blijkbaar nooit de gedachte opgekomen, dat voor sociaal werk ook wel enig geld kon nodig zijn. In alle geval heeft de zogenaamde 'aalmoezenier' voor 'sociale werken' nooit een cent ontvangen. Het was altijd 'vader' maar niet 'vader Bisschop', die nu en dan duchtig bij moest springen.

Het was overigens niet een grote zaal, gelijk in het patronaat hetgeen hij zocht. Hij wilde in levend contact komen met het volk. Hij sprak wel veel mensen aan op straat. Maar op die manier kreeg hij toch nooit genoeg levend contact met hetgeen men kon noemen de gehele bevolking van de streek.

Hetgeen hem uit de nood hielp was de opééns hem te binnen schietende gedachte aan de kastelein van 'De Keulse Poort'. In 'De Keulse Poort' was een aan de tuin gelegen prettig stemmend achterzaaltje.

Over het bij hem opgekomen plan liet de rector nu geen gras meer groeien. Diezelfde dag stapte hij 's avonds naar het huis van zijn vriend Nikkela⁷⁰. Alle lezers van 'Een Stuk Leven' behoren Nikkela te kennen.

. . .

Nikkela was een zeer merkwaardig man. De schrijver wil hem even schilderen. Hij was niet groot maar ook niet klein. Hij was nogal fors en breed geschouderd. Zijn achterhoofd was half kaal. Ook dicht bij het voorhoofd zag men onder het dun staand haar het blanke vel van zijn schedel. Zijn ogen waren donkergrijs. Hij had een soort haviksnus. Zijn snor was een korte, dichte prop haar. Zonder schijn van door de vingers omhoog te draaien puntjes. Door kleine trekken in de twee hoeken van zijn mond begon heel zijn aangezicht te spreken. Het kon dikwijls ondeugend lachen. Maar ook zonder betraande ogen kon op die wijze Nikkela eveneens wenen met heel zijn aangezicht. Onder aan zijn kin zat een halfgrijze, korte sik.

Nikkela was geboren in hetzelfde jaar en dezelfde maand als de rector van Krützerhei. Hij werkte als bovengronder op een van de Oranje Nassau Mijnen. Als vakman was hij timmerman, evenals 'Onze Piet'⁷¹, die op de Wilhelmina werkte. In de winter stak Nikkela 's avonds thuis de meest grillige figuren uit in oude eiken planken.

⁷⁰ Nicolaas J. H. Grootjans (1879-1938) poseert hier als het type van de katholieke arbeider, die op sociaal terrein een eminente taak te vervullen heeft. (Colsen, Poels, blz. 288). Grootjans werd in 1913 bij de oprichting van de R.K. Arbeidsbeurs te Heerlen benoemd tot eerste directeur van deze instelling. Cfr. Jac. Jacobs M.S.C., Het gouden boek der K.A.B., Heerlen 1951, blz. 135 vv.

⁷¹ cfr. blz. 53

Hij stak echter ook elk jaar enkele grappen uit, waarover zijn naaste vrienden dikwijls maanden daarna nu en dan nog lachten.

Diezelfde eenvoudige Nikkela wist bijna altijd raad te schaffen, wanneer zijn kameraden zich achter de oren krabden. Hij had verstand van de meest heterogene dingen. Ik geloof, dat hij somtijds werkelijk blij was, wanneer hij ontdekte dat hij van een of ander geen verstand had, dan behoefde hij, wanneer men daarover bij hem kwam, zich ook niet moe te maken en geen verantwoordelijkheid te dragen. Maar het voornaamste was, Nikkela had een gouden hart. Vroeger en beter dan veel anderen, hoger geplaatst dan hij, zag Nikkela de donkere onweerswolken, die nu samen trokken boven zijn geboorteland.

Hij zag in de moderne grootindustrie de scheppende macht van de menselijke geest in ongekende bewonderenswaardige ontplooiing. Maar, wanneer hij dacht aan grootindustrie, zag hij ook het naderen van een droeve, vroeger in deze streek nooit geziene stoet van ellenden. Al was vroeger in deze streek het leven van arbeiders gelijk hij, dikwijls kommervol en zwaar, zij ademden toch een gezonde lucht en hoorden de vogeltjes fluiten. Hij had zijn dierbaar landje van Hoogkrütz tot hiertoe niet gekend dan onder de blauwe hemel en badend in het licht van de christelijke openbaring.

In hart en nieren Katholiek was hij het meest beducht voor de naar zijn diepe overtuiging meest kostbare schat van de inheemse bevolking. Het was echter juist het hem zo dierbaar Katholiek geloof, dat hij bij het binnenstromen van zoveel vreemde elementen eerst en vooral aan groot gevaar zag blootgesteld. Niet alleen door de vreemde arbeiders, die binnen stroomden, doch meer nog door ongelovige ingenieurs en andere ongelovige 'heren', aan wie de opbouw van de groot-industriële ondernemingen werd toevertrouwd, en wier hoofden het eenvoudige arbeidende volk zag omstraald door het aureool van de moderne beschaving.

. . .

Deze karakterschets van Nikkela zegt ons voldoende, hoe hij, met zijn gouden hart en zijn groot gezond verstand, stond tegenover de omtovering van het landje van Hoogkrütz in een industriedistrict. Waar iets gedaan kon worden voor het welzijn van de mijnwerkers, zijn dierbare kameraden, stond Nikkela altijd klaar.

Toen de rector bij hem aan huis kwam, zat daar ook Gust⁷², de

⁷² cfr. blz. 56.

vrijgestelde van de Christelijke Mijnwerkersbond. Hij kwam er minstens ééns per week. Nikkela was een van zijn beste vrienden.

De rector viel ineens met de deur in huis. „Wat dunkt u, Nikkela en Gust, zou het dwaas zijn, wanneer wij eens probeerden in het achterzaaltje van De Keulse Poort elke week een avond enkele vrienden bijeen te trommelen?”

Nikkela had een hese stem. Hij moest eerst zijn keel weer schrapen. Maar hij bedacht zich verder geen ogenblik. Dat moest en zou gebeuren. Men moest daarvoor de zaterdagavond kiezen. Dan hadden de arbeiders beter tijd. Zij behoefden de volgende morgen niet vroeg op te staan. Na enkele ogenblikken zat hij met zijn knieën tegen de knieën van de vrijgestelde. Hij klopte hem nu op deze dan op de andere knie. Soms op beide knieën tegelijk. Nikkela had deze gewoonte wanneer hij iemand heel diep van iets wilde overtuigen.

Dit was deze keer echter volkomen overbodig. Uit eigen beweging ging ook de vrijgestelde met dit plan geheel akkoord. De volgende dag stapte de rector naar De Keulse Poort.

Het was ongeveer veertien dagen vóór Allerheiligen. De praatavonden, had Nikkela gezegd, moesten ook later altijd beginnen in de week na Allerheiligen en eindigen omstreeks Pasen. Wanneer het 's avonds lang licht bleef, gingen de mensen 's avonds met vrouw en kinderen wandelen.

De rector kende zijn vroegere lesgever in gymnastiek aanstonds terug aan diens gespierde lichaamsbouw en diens berenklauwen. Hij had niet de minste moeite om ook hem voor het plan te winnen. Deze was zelfs blij, dat hij op deze manier aan zijn oud-student een klein plezier kon doen. De kastelein dacht waarschijnlijk tevens aan het bier, dat hij op die zaterdagavonden hoopte te vertappen.

Veertien dagen later zou de Praatavond beginnen. Eerst moesten Gust en Nikkela daarvoor de nodige propaganda maken. Zij moesten ook eerst het zaaltje nauwkeurig gaan bezichtigen en zien hoe men de tafels zou gaan zetten.

Het bleek helaas dat in datzelfde zaaltje elke avond enkele burgers kwamen kaarten. De kastelein verzekerde, dat dit geen bezwaar zou opleveren. De kaartspelers zaten in een hoekje. Het waren, zei hij, enige reeds oudere, rustige mensen, die men alleen een heel enkele keer, wanneer zij bijzonder goede troef uitspeelden, een weinig te hard op tafel zou horen slaan.

De aanwezigheid van die kaartspelers kon nochtans Gust en Nikkela

geenszins bekoren. Doch waar elders konden zij zulk geschikt zaaltje vinden?

De kastelein zou voor de Praatavond zoveel herbergtafeltjes zetten, dat er plaats was in overvloed. Hij kon de tafeltjes in de vorm van een hoefijzer aaneen zetten. En anders kon hij daarvan éne heel lange tafel maken. Dan konden de rector en de vrijgestelde aan een kleine aparte tafel zitten. Hij wees de plaats reeds aan, waar hij die kleine aparte tafel neer zou zetten.

Kortom, veertien dagen later begon te Hoogkrütz de eerste praatavond. Hij moest klokslag acht uur beginnen en eindigen om tien uur. Moeder de vrouw wist dan altijd hoe laat de man weer thuis kon zijn.

Zoals gewoonlijk duurde het echter een tijdje eer het spel begon. De bijeen gestommelden waren samen – de rector herinnerde zich dat ook later heel precies – dertien man.

Schertsend werd door een hunner op het ‘ongeluksgetal’ gewezen. Maar bijgeloof was alleen iets voor half garen en voor mensen die geen geloof hadden. Overigens was er onder hen meer dan één, die voor twee kon tellen.

Binnen vijf minuten had de kastelein voor twee van hen een flesje spuitwater, voor de elf anderen een glas bier neergezet.

Het eerste woord van de rector viel niet in de smaak van de kastelein. De praatavond, zei de rector, mocht nooit in een soort bieravond ontaarden. Het liefst zou hij zien, dat men niet meer dronk dan één glas bier. Twee glazen bier behoorde men zich in alle geval slechts bij hoge uitzondering te veroorloven.

. . .

Laat hij hier met enkele trekken het karakter weergeven van de in de Keulse Poort begonnen praatavond.

De rector wilde eveneens met zorg vermijden, dat de praatavond een soort ‘cursus’ zou kunnen worden. Men moest gewoon volkomen ongedwongen met elkander *praten*. Niet over onbenulligheden natuurlijk, maar over ernstige onderwerpen. Ernstige, actuele en voor hen allergewichtigste onderwerpen waren er zoveel, dat zij daarover wel nooit zouden uitgepraat raken. Hoe het gesprek overigens juist zou lopen, moest men eenvoudig aan het toeval overlaten.

De leider moet er niet zitten achter een stapel boeken, gelijk een professor, maar heel gewoon achter zijn kopje koffie of glaasje bier, gelijk de andere bezoekers van de praatavond.

Hij moet er ook niet zitten als een soort rechter, of als iemand, die alles het best wil weten, zo dat de anderen eenvoudig te luisteren hebben. De bezoekers moeten het gevoel hebben dat zij gezamenlijk hardop denken.

De rector was natuurlijk overtuigd, dat zonder enige leiding de praatavond in een Poolse landdag moest ontaarden. Maar hij was evenzeer overtuigd, dat de leiding voor echte praatavonden in handen moest komen van wie de kunst verstaan zo weinig mogelijk te laten bespeuren, dat zij aan de loop der gesprekken onopgemerkt metterdaad de nodige leiding geven.

In zijn hoofd had de rector wel voor elke praatavond een soort lijn uitgestippeld.

Op de allereerste plaats moest men, zo goed als altijd, aan de orde stellen een apologetisch onderwerp, dat verband hield met de alles beheersende wereldbeschouwing van de mens. Op de tweede plaats moest men elke zaterdagavond een actueel sociaal onderwerp bespreken. Vooral sociale onderwerpen, die in verband stonden met het karakter der moderne grootindustrie. Op de derde plaats moest men nu en dan ook praten over politieke onderwerpen. Vooral onderwerpen, die op dat ogenblik aanhangig waren in de Tweede Kamer en waarvoor vooral de arbeiders belangstelling moesten tonen. Op de vierde plaats, indien de tijd het toeliet, kon men ook praten of keuvelen over onderwerpen, die geen verband hielden met wereldbeschouwing, opbouw der grootindustrie of bestier der menselijke samenleving, maar waarover om de een of andere reden in de streek toch veel werd gepraat.

Dat de rector voor elke avond zulk soort schema in zijn hoofd had, hebben echter veel bezoekers van de praatavond waarschijnlijk nooit bemerkt.

Gelijk het voor een echte praatavond inderdaad behoort, draaiden de onderwerpen van het gesprek meer dan eens even lustig rond als de houten paardjes van een draaimolen, waarin vrolijke kinderen gaarne zitten.

Maar de draaimolen kon toch zo gek niet draaien, dat hij de rector helemaal kon beletten trouw te blijven aan zijn schema. Al was de volgorde elke avond zeer verschillend.

. . .

Met het oog op de huidige tijdsomstandigheden mag de schrijver hier wel iets inlassen hetgeen geen verband houdt met de leiding van een

praatavond en hetgeen ook meestal niet op de agenda stond van een eerste praatavond van het seizoen, maar hetgeen toch in de loop van het jaar zeer dikwijls op de praatavond lang en breed besproken werd.

Gedurig werd de aandacht gevestigd op het gebrek op sociaal en politiek gebied aan krachtige leiding en aan onverbiddeijk doortasten, waaraan het geleidelijk ontstaan was toe te schrijven van het moerassig veen, waarin de moderne maatschappij dreigde te verzinken.

In schrille kleuren werd het gevaar geschilderd waaraan de maatschappij zou blootstaan, wanneer de moderne ontkerstende mens, door langdurige bittere ellende en voortdurende demagogische opzweperij half gek geworden, zijn oren zou sluiten voor wie hem de richting aanweezen, waarin de enige uitgangspoort van de maatschappelijke chaos lag.

Wanneer in de ontkerstende mens het ongetemde dier voorgoed wakker werd, zou de mens alleen luisteren naar dierentemmers met een zweep of revolver in hun vuist.

Met hun als dieren getemde mensen zouden zulke dierentemmers in zeer korte tijd de moderne maatschappij het onderste boven kunnen keren. Zij konden zelfs trachten de in de grond verborgen fundamenten van christelijke beschaving nog weg te graven. Zij konden een eigen volkomen nieuwe maatschappij opbouwen, waarin zij aan de mens zijn hem door zijn Schepper geschonken koningsmantel zouden hebben afgerukt. Als zij wilden konden zij in het hoog geprezen 'Dritte Reich' alle voor de vrije mens aangelegde wandelpaden in korte tijd herscheppen in dierentuinen, waarin de mensen zelf achter tralies in ijzeren kooien zouden zitten.

Steden afbreken gaat overigens altijd vlugger dan steden bouwen. Vooral wanneer dit afbreken geschiedt met dynamiet.

Alle trouwe bezoekers van de praatavond te Hoogkrütz herinneren zich dat het dan te verwachten tafereel op de praatavond altijd in deze kleuren werd geschilderd.

Maar zij herinneren zich tevens de andere schildering die altijd aanstonds daarna werd opgehangen. Vooral in zulke tijden mocht een Christen nooit vergeten het woord van Christus in de storm. Bang worden als Christus bij hem is, mag en kan een Christen nooit. Bovendien moesten zij niet vergeten dat mensen nooit lang aan ijzeren kettingen blijven lopen. Te straf gespannen bogen breken altijd en overal. Laat mij het geheugen even opfrissen van de bezoekers van de praatavond te Hoogkrütz.

In dit verband werden steeds drie dingen nogal breedvoerig uiteengezet.

Eerstens het bekende woord van de Paus zelf: er moet 'zonder dralen' een einde komen aan de massale sociale wantoestanden⁷³, die op de praatavond zo dikwijls besproken worden. Tweedens: hetgeen zo dringend en 'zonder dralen' moet geschieden, kan niet in korte tijd geschieden. De redenen waarom dit niet kan, werden natuurlijk opgesomd. Derdens: de Encyclieken van de laatste Pausen geven echter reeds nu sedert lang de richting aan, waarin de enig mogelijke oplossing is te vinden.

Op de praatavond werd het woord 'stellingen' nooit gebruikt. Anders zou ik zeggen, dat geen stelling zo stevig op de praatavond werd vast gehamerd als juist deze, dat alleen de hervormde 'mens' de menselijke maatschappij kan hervormen. Hoe men het draaie of kere, de moderne zo diep ontkerstende mens hervormen tot een rechtschapen mens, die weer christelijk denkt en christelijk leeft, is en blijft een werk van jaren.

Er is echter niets hetgeen dit proces meer kan verhaasten, dan het steeds dieper worden van de poelen van ellende, waarheen de mens wordt voortgedreven door wie spotten met de leer van Christus.

Het voornaamste hetgeen wij nu moeten doen, is herhalen en blijven herhalen, de Bergprediking van de Christus. Zij is zo goddelijk schoon, dat wie haar kent, niet luistert naar brullende demagogen.

. . .

Laat mij nu terugkeren tot waar ik was aangeland, toen ik vertelde over de allereerste praatavond te Hoogkrütz in De Keulse Poort.

Gelijk de lezer zich herinnert, was het eerst hetgeen daar toen op de voorgrond werd gesteld, dat de praatavond niet mocht gelijken op een 'cursus'.

Er waren evenwel nog enkele andere flinke spijkers, die elk jaar op de eerste praatavond van het winterseizoen stevig werden vastgenageld.

Wij zouden ons van zijn karakter geen juist denkbeeld kunnen vormen, indien de schrijver niet een paar andere zijden van de praatavond nog belichtte.

Het was zeer streng verboden kritiek uit te oefenen op personen, die niet aanwezig waren. Die zich dus niet konden verdedigen. Dit

⁷³ P. Pius XI, Enxyclicke Quadragesimo Anno (1931), nr. 62.

gold evengoed voor tegenstanders als voor medestanders. Het noemen van personen was uitsluitend en alleen geoorloofd, wanneer hun namen niet konden worden losgemaakt van de zaken zelf, die men besprak.

Dit zat er zo vast in bij de bezoekers van de praatavond, dat gedurende de dertig jaren van zijn bestaan, dit verbod zo goed als nooit is overtreden. Liet een der bezoekers, uit onbedachtzaamheid, zich de naam ontvallen van een persoon, die hij bekritiseerde, dan werd hij onherroepelijk aanstonds herinnerd aan hetgeen goed was afgesproken op de eerste avond van het jaar.

De pluimen strijken van medestanders werd over het algemeen sterk ontraden. Dit werd alleen goedgevonden, wanneer het nodig was voor de propaganda van de goede zaak. Wanneer het niet te dikwijls gebeurde, mocht het in zulke gevallen zelfs wel eens worden aanbevolen. Iemand een riem onder het hart steken kan nu en dan nodig zijn. Maar mensen, die zich verdienstelijk maken, weten dit over het algemeen voldoende. Vleierij is in alle geval voor niemand goed.

. . .

Een ander punt, waarop elk jaar op de eerste bijeenkomst de aandacht gevestigd werd, betrof de toegankelijkheid van de praatavond.

Het was een praatavond van en voor katholieke arbeiders. Ook mensen van andere standen, vooral intellectuelen, waren nochtans zeer welkom. Mits het karakter van arbeiders-praatavond daardoor niet werd aangerand. Gedurende de eerste jaren zag men zelden iemand verschijnen, die niet tot de werkende stand behoorde. De laatste jaren waren geregeld ook verschillende intellectuelen aanwezig. Zij namen deel aan de discussies. Deze kwamen daardoor dikwijls op hoger peil. Maar de familiekring waarin op de praatavond iedereen zich thuis voelde, was en bleef een oprechte arbeiderskring.

De laatste jaren werd de praatavond meer dan eens bijgewoond door leden van de Nationaal-Socialistische Beweging. Zij kwamen louter als spionnen. Zodra de leider van de praatavond hen gespeurde, begon hij te praten over mensen, die maskers droegen. De geselroede werd voor de dag gehaald. De aanwezige twee of drie leden van de N.S.B. lieten meestal geen kik. Zij kwamen echter de volgende zaterdagavond zeer zelden terug.

Heel iets anders was de toegankelijkheid van de praatavond voor socialisten.

Socialisten hebben daarvan nooit veel gebruik gemaakt. Maar de leider van de praatavond had niet het minst bezwaar tegen de aanwezigheid van een socialist, onder voorwaarde, dat de socialist drie dingen niet vergat.

Vooreerst, dat de praatavond, die hij bijwoonde, een praatavond was van en voor Katholieken. Bij het horen van sommige uitdrukkingen, moest de socialist daarom nooit vergeten, dat in zijn huiselijke kring ieder mens allerlei dingen wel eens anders uitdrukt dan op straat. Tweedens moest de socialist zelf begrijpen, dat de Katholieken niet in hun hoofd kregen voortdurend opnieuw bewijzen te gaan aanhalen voor waarheden, die voor Katholieken zo vast stonden als een kerktoeren en waarop heel hun wereldbeschouwing steunde. Derdens moest de socialist niet vergeten, dat de praatavond geen debatavond wilde worden.

Nu en dan, over een of ander punt, een echt debat, kon voor een praatavond volstrekt geen kwaad. Het bracht integendeel meer leven in een wisseling van gedachten, die twee uur lang aan één stuk duurde.

Maar een socialist moest toen uit eigen ervaring zelf voldoende weten, dat op soortgelijke bijeenkomsten, mensen met holle praat, gewoonlijk de meeste praat verkopen. Geeft men hun de vrije teugel, dan wordt weldra het hoge woord gevoerd door echte kwakzalvers. Waarnaar ook op keurige pleintjes in de meest moderne grote steden tal van mensen nog altijd gaarne luisteren.

Wetenschappelijk ontwikkelde of ervaringrijke mensen debatteren overigens met zulke 'pratens' niet. Verstandige mensen blijven dan spoedig van de bijeenkomst weg.

Bovendien moest de socialist niet vergeten, dat de bezoekers van deze praatavond niet bijeen kwamen om te luisteren naar het kwaken van vreemde eenden. Zij kwamen hier om over allerlei zaken het oordeel te vernemen van enige hun welbekende eigen mensen, in wier kennis en rechtschapenheid zij het meeste vertrouwen stelde.

Onder de gewone bezoekers van de wekelijkse praatavond waren veel mensen in het begin dikwijls bang om openlijk genoeg voor hun mening uit te komen. Vooral wanneer zij voor feiten stonden, die zij niet in overeenstemming konden brengen met de ook in hun eigen ogen heilige leer van de door Christus gestichte Kerk. Het heeft maanden lang geduurd eer op de praatavond iedereen op een fatsoenlijke wijze maar onomwonden durfde zeggen hetgeen hij dacht in het diepste heiligdom van zijn ziel. Maar het was juist het meest verruk

Een niet alleedaags dorp⁷⁴, in de onmiddellijke nabijheid van een grote Duitse stad⁷⁵, maar op verre afstand van Hoogkrütz, gaat er met recht fier op, dat zijn 'Katholische Arbeiterverein' de oudste is in gans Nederland⁷⁶. Maar werkliedenverenigingen bestonden er toen in heel de mijnstreek volstrekt geen. Indien men de mijnstreek ver genoeg uitstrekt, kan men zeggen, dat er buiten Hoogkrütz wel op twee andere kleinere plaatsen een katholieke volksbond op dat ogenblik bestond.⁷⁷

Ook bestond er, naast de christelijke mijnwerkersbond, een kleine zogenaamde katholieke mijnwerkersbond⁷⁸. Deze was evenwel in werkelijkheid niets anders dan een soort ziekenfonds, dat alleen voor katholieke mijnwerkers open stond.

Voor het uitspinnen van dit meer ingewikkelde onderwerp moeten wij maar weer een betere gelegenheid afwachten. Gelijk overal elders in de wereld, lopen ook de arbeiders in de mijnstreek nu over tal van wegen, welke zij op dit ogenblik beschouwen als wegen, die door de natuur zelf waren aangewezen en die later de mens nog enkel beter heeft verhard.

. . .

Op de tweede praataavond had Nikkela reeds gezien, dat de voorzitter van de katholieke volksbond duidelijk liet blijken, dat het houden van de praataavond in dit zaaltje hem niet beviel. Nikkela moest wel erkennen, dat de kaartspelers zich merkwaardig goed gedroegen. Zij

⁷⁴ Vaals.

⁷⁵ Aken.

⁷⁶ De Arbeiterverein Sankt Paulus te Vaals werd opgericht in 1875. Tot januari 1900 liet zij ook niet-katholieken als leden toe, om van dan af het woord katholiek bij de naam der vereniging te voegen. Cfr. Jacobs, Het gouden boek der K.A.B. Limburg, blz. 18. Men mag aannemen, dat de oprichting van deze vereniging te Vaals een navolging was van de rond 1870 te Aken tot stand gekomen Paulusverein, die reeds spoedig circa 5.000 leden telde en een eigen Paulushuis bezat. Ook verschenen te Aken sinds 1868 de Christlich-soziale Blätter, gedurende lange tijd voor de Duitse Katholieken het enige sociale tijdschrift op katholieke grondslag. Cfr. dr. P. Jostock in 150 Jaar Katholieke Arbeidersbeweging in West-Europa 1789-1939, blz. 116-117 en dr. J. Schlütter, Die katholisch-soziale Bewegung in Deutschland seit der Jahrhundertwende, Freiburg i.B., 1928, S. 24.

⁷⁷ Voor de afdelingen van de Limb. R.K. Volksbond einde 1909, cfr. Jacobs, Het gouden boek der K.A.B., blz. 42-49.

⁷⁸ Centrale Bond van R.K. Mijnwerkersverenigingen in Limburg, cfr. Dieteren, Mens en Mijn, blz. 20-29.

hielden zich verbazend rustig en schenen nu en dan zelfs heel aandachtig mee te luisteren naar hetgeen op de praatavond werd verteld.

Vóór het begin van de derde praatavond riep de kastelein van De Keulse Poort de rector een ogenblik alleen.

Volgens zijn zeggen kon de goede man het niet verhelpen. Maar zijn trouwste klanten vonden – al geschiedde het door een priester – dat op de praatavond over allerlei nieuwerwetse dingen werd gesproken op een manier, die men alleen van socialisten kon verwachten. De Keulse Poort raakte op deze manier heel zeker binnen kort haar beste klanten kwijt. De kastelein zelf moest toch ook vooral voor zijn eigen vrouw en kinderen zorgen. Op de praatavond, waarvan hij zich zo veel had voorgesteld, werd zo goed als niets gedronken. Wanneer hij de kosten aftrok voor verlichting en verwarming, veidiende hij aan de praatavond eerlijk gezegd geen rode duit.

De rector praatte een tijd als Brugman. Maar al zijn praten was boter aan de galg. De kastelein wilde geen hertie maken. Hij zou voor deze keer het houden van de praatavond in zijn zaaltje nog toelaten. Maar het moest dan ook zijn de allerlaatste keer.

. . .

Goede raad was weer een tijdje duur. In een paar dagen een nieuw geschikt lokaal vinden was ook voor Nikkela geen grap. Het duurde dan ook verschillende dagen eer hij slaagde. De volgende zaterdag was er géén praatavond. Maar de daarop volgende week kwamen de mannen van de praatavond bijeen in het koffiehuis 'De Koning van Spanje'. Het lag in de Geulstraat recht tegenover het gemeentehuis.

Ook 'De Koning van Spanje' had aan de straat een grote herbergkamer. Maar Nikkela had ontdekt, dat ook 'De Koning van Spanje' aan de tuin eveneens een achterzaaltje had.

De gang waardoor men hier in het achterzaaltje kwam was zo donker en zo lang – het zaaltje zelf was zo laag gestoken en was overdag zo somber – dat de bezoekers van de praatavond geen vrees behoeften te koesteren voor de aanwezigheid of komst van mensen, die louter samen kwamen voor verzet. Hier was voor aan de poort zetten geen gevaar, gelijk in De Keulse Poort.

De kastelein heeft hier de organisatoren van de praatavond nooit een strosplier in de weg gelegd. Aan de straat was zijn klandisie heel wat kleiner dan de daarvoor ingerichte inderdaad grote herbergkamer. Hij stelde zijn eisen niet te hoog. Hoe weinig op de praatavond werd verteerd, de kastelein sprak daarover nooit een woord.

De vrienden van de praatavond trokken dan ook een paar jaren in het winterseizoen elke zaterdag door dezelfde donkere lange gang naar datzelfde lage zaaltje van De Koning van Spanje. Al was het niet Koninklijk, de bezoekers van de praatavond werden elke week niet alleen toch hoffelijk maar ook recht hartelijk door de kastelein ontvangen.

Daarna stonden voor de praatavond vergaderzaaltjes open in gebouwen, die men in zekere zin kon beschouwen als 'Tehuizen' van de katholieke arbeidersorganisatie zelf.

In het jaar 1915, indien ik mij niet vergis, werd te Hoogkrütz een groot 'gezellenhuis' geopend. Het lag vlak bij het station en droeg de naam 'Ons Thuis'.⁷⁹ Niet 'Ons Huis'.⁸⁰ Hetgeen meer kapitalistisch of althans meer socialistisch klinkt. De ontwerper van ⁸¹ 'Ons Thuis' had zorg gedragen, dat op de eerste verdieping een ook voor de praatavond zeer geschikt bovenzaaltje was.

De praatavond heeft dan ook twee of drie jaren, naar ik meen, plaats gevonden in 'Ons Thuis'. Daarna stond een nog meer geschikt gebouw ter beschikking.

Voordat een vogel in zijn nest gaat zitten, springt hij dikwijls eerst een tijdje in de nabije takken rond. Zo trippelde de praatavond van De Keulse Poort naar de Koning van Spanje, van de Koning van Spanje vloog hij naar Ons Thuis, van Ons Thuis streek hij tenslotte neet in Ons Volkshuis⁸², om daar, in het hartje van de kleine stad, zich nu voor goed te nestelen.

Na enige jaren hielden de arbeiders in vier verschillende buurten

⁷⁹ 'Ons Thuis' was een op initiatief en met voortdurende hulp van Poels door de Limb. R.K. Werkliedenbond gebouwd tehuis voor ongehuwde mijnwerkers (gezellenhuis). Het werd in gebruik genomen op 2 mei 1915. In 1950 kreeg het gebouw een andere bestemming.

⁸⁰ Zinspeling op het bondsgebouw van de Algemene Nederlandse Mijnwerkersbond, dat de naam van 'Ons Huis' droeg.

⁸¹ De Amsterdamse architect Jan Stuyt. (1868-1934). Deze architect werd door dr. Poels in 1911 naar de Mijnstreek gehaald voor de woningbouw ten behoeve van de arbeiders, cfr. Dieteren, Veertig Jaren arbeiderswoningen in Limburg, Heerlen 1951, blz. 101. Stuyt bouwde in Heerlen o.m. de beide kweekscholen voor Vroedvrouwen (cfr. annotatie 99 bij blz. 118).

⁸² 'Ons Volkshuis' werd in 1917 de nieuwe naam van het oude pand 'het huis de Kroon' aan de Emmastraat te Heerlen. Het werd in dat jaar aangekocht door de Vereniging 'Ons Limburg' om, na enige verbouwing, te dienen als verenigingsgebouw voor de Heerlense katholieke arbeiders. Op 18 december 1944 werd het door Duitse brandbommen getroffen en niet meer herbouwd. Cfr. J. Horst, Het huis De Kroon en zijn bewoners te Heerlen in de loop der tijden, in Bulletin van de historische kring 'Het land van Herle', jrg. 1 (1951), blz. 60vv., 81vv., 98vv. en 126vv.

elke week een praatavond. Ik betwijfel of er op het ogenblik, toen de Duitsers ons land zo schandelijk overrompelden, in heel de mijnstreek nog wel één plaats was van enige betekenis, waar de arbeiders niet geregeld hun praatavond hadden. Ook in het overige gedeelte van de provincie was een praatavond voor de arbeiders weldra een gewoon verschijnsel.

Ik beweer niet, dat het ontstaan van al deze praatavonden is toe te schrijven aan de praatavond van Hoogkrütz. Ik weet alleen, dat bij verschillende daarvan op de eerste bijeenkomst mannen van Hoogkrütz aanwezig waren. Het zijn overigens, Gode zij dank, niet alleen besmettelijke ziekten, die een aanstekelijk karakter hebben.

. . .

Om trouw te blijven aan mijn belofte, moet ik nu tenslotte nog iets vertellen over „hetgeen gebeuren kan bij gelegenheid van een praatavond”.

Voor het leren kennen van de atmosfeer, waarin de bevolking van een bepaalde landstreek leeft, zijn er geen betere barometers en thermometers dan wekelijkse praatavonden.

Nergens kan men zo makkelijk de polsslag voelen van het volk en stelt men zo makkelijk vast aan welke sociale instellingen op dat ogenblik de bevolking van de streek het meest behoefte heeft.

Voor het tot stand brengen van meer nuttige instellingen dan velen weten, was het initiatief te danken aan een wisseling van gedachten, die op een praatavond had plaats gehad.

Voor inlichtingen omtrent hetgeen op het ogenblik geschiedt in onze onmiddellijke omgeving heeft misschien zelfs een daarvoor speciaal ingericht nieuwsagentschap geen kantoor, hetgeen beter en vlugger werkt.

Ik wil hier evenwel enkel een paar dingen vertellen, die een min of meer romantisch karakter hebben.

In de Koning van Spanje verscheen op een zekere zaterdagavond onverwacht, fijn gekleed, een grijs veertje op zijn groene, slappe hoed, een flinke fris uitzierende jonge man.

Hij was een gewezen secretaris of ander soort medewerker van de later zo beroemde dr. Sonnenschein⁸³, die toen woonde te München-Gladbach.

⁸³ Dr. Carl Sonnenschein (1876-1929) was een belangrijke figuur in het katholieke openbare leven van Duitsland als schrijver, redenaar en sociaal leider. Hij was een onbaatzuchtig priester, die zijn zorgen vooral richtte op de misdeelden. Omtrent de door dr. Poels bedoelde 'gewezen secretaris' is niets bekend.

Hij was in de namiddag aangeland bij Gust, de vrijgestelde. Gust had hem van de praatavond een en ander verteld. Uit nieuwsgierigheid was de Duitser met Gust meegekomen. Hij wist, dat in die tijd de meeste mensen te Hoogkrütz ook Duits verston den.

Knappere improvisator zou men ver hebben moeten zoeken. Ik ben overtuigd, dat de bezoekers van de praatavond in De Koning van Spanje deze man hun leven lang niet vergeten. Zijn lange Duitse volzinnen waren allen even gepolijst en sierlijk. Zonder enige onderbreking en in een steeds sneller tempo rolden en schoten zij als in één adem uit zijn mond. Maar hun vorm was toch zo letterkundig schoon, dat zij zonder enige verdere opkaming zo naar de drukkerij zouden hebben kunnen gaan.

De rector zelf kwam zozeer onder de indruk van zijn meeslepend betoog dat, tegen zijn gewoonte in, hij deze vreemde jongeman minstens een half uur lang aan het woord liet.

Hij beschreef de in Duitsland heersende toestanden op een manier, die iedereen verbluft deed staan. Hij daalde af in allerlei bijzonderheden maar gaf tevens een treffend algemeen overzicht. Op de vragen die hem gesteld werden antwoordde hij even raak als vlug. Kortom, hij was een wondervolle man. Gust was in zijn nopjes dat hij de vroegere vriend van dr. Sonnenschein had meegebracht naar de praatavond.

De man logeerde in De Gouden Kat. Destijds het deftigste hotel in Hoogkrütz. Hij was zonder enige twijfel een buitengewoon begaafd spreker. Daarbij wetenschappelijk zeer ontwikkeld en met een hoop positieve kennis. Hij schijnt later hoofdredacteur te zijn geworden van een veel gelezen Zwitsers blad.

Maar de rector en zijn vrienden van de praatavond weten overigens van de man nog alleen dit éne, dat hij na enkele dagen zonder een cent te betalen uit zijn hotel verdween. Omdat zij ook hem blijkbaar pasten, had hij een paar nieuwe schoenen meegenomen, die 's morgens vroeg bij zijn onverwacht vertrek fijn gepoetst vóór de deur stonden van een der logeerkamers.

. . .

In de tijd toen de praatavond gehouden werd in Ons Thuis is o.a. het volgende gebeurd.

Het geschiedde in een der twee laatste jaren van de vorige wereldoorlog. Het was die avond hondenweer. De rector heeft dit nooit vergeten. Want een rukwind heeft hem toen zijn grote, slappe hoed van

het hoofd gegrepen en enige meters van hem af in het slijk gegooid.

Niets kwaads vermoedend kwam hij na de praatavond van het bovenzaaltje naar beneden. Zodra hij zijn neus buiten stak, zag hij in de duisternis twee menselijke gestalten, weggedoken tegen een op straat uitkomend half venster van de onder de eetzaal van Ons Thuis gelegen kolenkelder.

Naar de rector vermoedde, waren hier inbrekers aan het werk. Zijn zwarte, goed gedresseerde politiehond zocht een paaltje. Maar toen de groenendaler hoorde het hem bekend korte 'achter', was hij met één sprong bij zijn meester. Zijn links en rechts loerende zwarte kop vooruit, volgde hij zijn meester, die nu moedig naar het halve venster van de kolenkelder stapte.

Het waren twee jongens tussen twaalf en veertien jaren, uit een Duits dorp aan de Nederlandse grens. Zij waren van honger thuis weggelopen. Toen de rector vroeg hetgeen zij daar deden, vertelden zij hem dat zij daar reeds twee avonden hadden gezeten. Slechts één keer had een politieagent hen daar weggejaagd. Zij konden nergens onderdak krijgen. Uit de kolenkelder voelden zij warmte komen. Het was op straat zo bitter koud.

Indien alle volkslogementen pikvol zaten, zo zei de rector, konden zij in alle geval toch onderdak vinden op het politiebureau. Daar zouden zij toch heel zeker beter zitten dan hier in deze bittere koude. In hun moeilijk verstaanbaar Duits dialect vertelden de jongens, dat zij op het politiebureau reeds waren geweest, maar dat zij ook daar geen plaats gekregen hadden. Een paar weken tevoren had de rector 's avonds laat een man op straat gevonden die, op zijn met zijn werkpak gevulden 'pungel' in de bittere kou tegen de muur van het station zat neergehurkt. De arme kerel had wel de oorkleppen van zijn pet omlaag geslagen en een versleten gescheurde oude duffel tot boven zijn hoofd omhoog getrokken, maar het werd die nacht zo bitter koud, dat de arme stakker werkelijk dood kon vriezen.

Gelukkig was toen gebleken, dat er nog slaapgelegenheden was op het politiebureau.

Hoe tjokvol in die tijd te Hoogkrütz tal van huizen inderdaad zaten, kan niemand geloven die niet zelf heeft meegeleefd de plotselinge omtovering in een stad van een kort tevoren plattelands dorp. Daarbij kwam, dat Nederland op dat ogenblik dringend behoefte had aan steenkolen. Van alle kanten stroomden elke dag vreemde arbeiders het stadje binnen. In de tijd van een paar jaar zijn duizenden arbeiderswoningen toen gebouwd.

Hetgeen de twee jongens vertelden, klonk daarom de rector niet zo ongelooft in de oren als menigeen misschien zou vermoeden.

Aan aarzeling viel hier evenwel niet te denken. Al moest de rector hen meenemen naar zijn eigen woning, de jongens mochten daar op straat niet blijven zitten.

Op het politiebureau lag inderdaad heel de vloer van het voor nachtelogies bestemd vertrek vol van vermoedienis in slaap gevallen mannen. Alleen met moeite kreeg men tussen de uitgestrekte lichamen op de vloer, dicht bij een goed brandende kachel, een houten bankje neergezet. De twee van honger uit Duitsland weggelopen jongens kloopen op dat bankje met een vreugde als kropen zij in een warm veren bed.

Korte tijd daarna ontmoette op straat de rector van Krützerhei een Israelitisch graankoopman. Een zijner klanten was failliet gegaan. Zijn huis was openbaar geveild. Maar het hoogste bod was zo laag gebleven, dat de koopman zelf het huis had aangekocht. Het was hem ongelukkig, gelijk hij zich uitdrukte, aan de vingers blijven hangen. Hij was aan die prijs het huis veel liever kwijt.

De rector dacht dat hij aan die prijs het huis voor een koopje had. Het duurde geen vijf minuten of de koopman en de rector gaven elkaar op straat 'de handslag'. De koopman had het huis, met het daaraan verbonden graanmagazijn weer terstond verkocht.

Ziedaar hoe de later zo wel bekende stichting 'Het Goed Kosthuis'⁸⁴ is ontstaan. Aan het initiatief voor de oprichting van 'Ons Limburg'⁸⁵ hebben de ervaringen na de praatavond in de straten van Hoogkrütz voorzeker geen kwaad gedaan.

. . .

Laat mij met een paar woorden een ander nog meer romantisch geval vertellen.

Op een zekere zaterdagavond stapte in het bovenzaaltje van Ons Thuis een man binnen, die zijn mond niet lang kon houden. Met gedempte stem zat hij, achter zijn voor de mond gehouden hand, aan

⁸⁴ De Vereniging 'Het Goed Kosthuis' te Heerlen, die tot doel heeft gezonde toestanden te scheppen op het gebied van slaappleatsen en logementen in de Mijnstreek en daartoe o.m. de Gezellenhuizen beheerde, werd opgericht op 20 mei 1915. Het door dr. Poels bedoelde pand was gelegen in de Geerstraat te Heerlen en werd in 1917 ingericht als 'asyl voor daklozen'. Het droeg evenals de beheerende vereniging de naam van 'Het goed kosthuis'.

⁸⁵ De Vereniging 'Ons Limburg' werd door dr. Poels in 1911 in het leven geroepen ten dienste van de bij haar aangesloten woningverenigingen. Cfr. Diereren, Veertig jaren arbeiderswoningen.

de dichtst bij hem gezeten mannen blijkbaar iets geheimzinnigs te vertellen. Hij had vernomen, dat op dat ogenblik honderden en misschien duizenden Russen Hoogkrütz binnenstroonden. De op gang zijnde gedachtenwisseling werd een paar minuten onderbroken. Het verhaaltje leek echter zo ongelofelijk, dat spoedig het gesprek werd voortgezet. Het duurde evenwel niet lang of een tweede man trad binnen, die zelf al enige Russen had gezien. Hij kon hen wel niet verstaan, maar hij had toch met hen gesproken en wist zeker dat het Russen waren.

In diezelfde nacht kwamen inderdaad plotseling te Hoogkrütz, behalve een vijftal Engelsen en een tiental Fransen, meer dan duizend Russen aan. De wapenstilstand⁸⁶ was gesloten. De krijgsgevangenen, die gewerkt hadden op de Duitse boerderijen, mijnen en fabrieken langs de Nederlandse grens, hadden ineens verlof gekregen Duitsland te verlaten⁸⁷.

Wie gezien heeft wat toen gebeurd is, om die nacht en de volgende vier of vijf dagen al die mensen onderdak en voeding te verschaffen, heeft een schilderij gezien, welke hij eveneens zijn leven lang niet zal vergeten.

Gevallen met een zo romantisch karakter herinner ik mij op het ogenblik niet uit de tijd, toen wij in het begin drie keren bijeen kwamen in de Keulse Poort.

Het waren anders toch wel min of meer romantische tochten, die van het begin af twee of drie professoren van Kloosterbosch⁸⁸ ondernamen om naar de wekelijkse praataavond van Hoogkrütz te komen.

Wanneer zij in de duisternis probeerden onopgemerkt van Kloosterbosch weg te sluipen, was er gevaar voor hondengeblaf. Het was te voorzien, dat daar spoedig boven, waar in de middeleeuwen de abt

⁸⁶ 11 november 1918.

⁸⁷ Limburg werd einde november-begin december 1918 overstroomd door krijgsgevangenen (vooral Engelsen, Russen, Duitsers en Belgen) en door vluchtelingen, die naar hun eigen land terugkeerden. De door dr. Poels bedoelde groep Russen arriveerde te Heerlen in de nacht van zaterdag op zondag 23-24 november 1918. Cfr. De Limburger Koerier, Maandag 25 november 1918, eerste blad.

⁸⁸ Dr. P. J. M. van Gils (1869-1956), priester gewijd in 1893, studeerde oude talen te Amsterdam waar hij in 1902 promoveerde. Tot 1917 was hij leraar te Rolduc en sindsdien tot 1939 bisschoppelijk inspecteur van het Kath. Lager Onderwijs.

Dr. H. J. Verhagen (1869-1951) werd priester gewijd te Utrecht in 1894, daarna leraar wiskunde te Rolduc, in welk vak hij in 1910 te Groningen promoveerde. In 1916 nam hij het initiatief tot de oprichting van het Kerkradse nieuwsblad De Zuid-Limburger, waaraan hij vele jaren zijn medewerking bleef verlenen. Van 1919 tot 1937 was hij aalmoezenier van Sociale Werken te Kerkrade.

zelf woonde, het raam zou opengaan van iemand, die zeer ernstige bezwaren had tegen hun geregeld bezoek van de praatavond te Hoogkrütz. Wanneer zij na afloop van de praatavond tegen middernacht thuis kwamen, liepen zij groot gevaar, dat hun thuiskomst zou worden opgemerkt door anderen, die over hun late uitstapje naar Hoogkrütz een evenzeer ongunstig oordeel velden.

Maar om oningewijden het werkelijk min of meer romantische karakter te kunnen laten zien van die half nachtelijke tochten, zou men aan méér dan een venster luiken moeten open maken, die nu beter voor goed gesloten blijven.

DE KATHOLIEKE KRING
DE PRAATAVOND VAN 'DE ZWARTE'
'SINT AUGUSTINUS'
DE PRAATAVOND IN 'ONS VOLKSHUIS'

I. DE KATHOLIEKE KRING

De rector van Krützerhei is te Hoogkrütz met verschillende praatavonden begonnen. De best geslaagde was die in Ons Volkshuis. Een andere, die hem lief was, droeg de naam van de rector zelf⁸⁹. Ik noem hem daarom hier de praatavond van 'de zwarte'. Een andere verklaring vindt de lezer een eindje verder.

De vereniging Sint Augustinus bestond feitelijk reeds. Maar het was soms moeilijk uit te maken, of zij leefde of dood was.

Haar leden kwamen bijeen in de namiddag. Maar wat haar opzet en het door haar nagestreefde doel betreft, had de bijeenkomst van haar leden eenzelfde karakter als bijeenkomsten op de in het vorig hoofdstuk geschilderde praatavond.

De wekelijkse of veertiendaagse bijeenkomst 'de Katholieke Kring' had plaats om acht uur 's avonds en was een echte praatavond. Maar deze praatavond is spoedig in het water gevallen en verdronken.

Volgens de oorspronkelijke opzet was de praatavond van 'de Katholieke Kring' toegankelijk voor Katholieken van verschillende standen.

Maar arbeiders verschenen er feitelijk nooit. Door socialisten opgefokte kribbebijters zullen wel weer denken, dat arbeiders niet 'deftig' genoeg waren om te worden toegelaten, waar de 'heren' elkander ontmoetten. Arbeiders worden immers, volgens hen, in niet-socialistische kringen overal achteruit gezet. Maar het was in werkelijkheid juist andersom. De arbeiders waren weer 'voorgetrokken'. Bij hun arbeid op maatschappelijk gebied doen immers katholieke sociale

⁸⁹ Dr. Poels - avonden.

werkers, vooral priesters, dat in de regel als vanzelf. De arbeiders bleven eenvoudig weg omdat zij reeds hun *eigen* praatavond hadden.

Maar ook wie bijv. gestudeerd hadden aan een hogeschool of om andere redenen behoorden tot de met 'hogere stand' genoemde '*Oberschicht*' zag men er zo goed als nooit. Zij alleen voelden zich blijkbaar als eenden in een vreemde bijt.

Praktisch was het daarom van het begin af een bijeenkomst van middenstanders, behorend tot 'de kleine burgerij'.

De bedoeling van de ontwerper en organisator van deze praatavond was het dichter bijeenbrengen van hetgeen men toen noemde *oud* Hoogkrütz en *nieuw* Hoogkrütz.

De inheemse bevolking werd, in getal, spoedig overvleugeld door wie elders geboren waren. Ook wat betreft intellectuele krachten en wakkere ondernemingsgeest was zij tegen de nieuwe aangroei van Hoogkrütz niet opgewassen. Maar de later aangekomenen waren en bleven 'vreemden' voor de mensen van *oud* Hoogkrütz.

Het stil bewustzijn, dat de nieuwelingen hun in veel opzichten de baas waren, was slechts oorzaak van groter wrevel. De gedachte, dat deze 'vreemden' hier in *hun* Hoogkrütz de lakens wilden uitdelen, werkte op hen als een wesp die een paard in de oren kruipt.

Ook wanneer Katholieken onder elkander waren, was alle schijn van superioriteit van de kant der nieuw aangekomenen, een steen des aanstoets van de rasechte Hoogkrützenaars.

Zo stiet toen ook onder de katholieke bevolking zelf het zo nodig assimilatieproces nog altijd op grote moeilijkheden.

Het doel van dit soort praatavond was de bevordering van dit assimilatieproces. Evenals de oprichting van 'Ons Limburg' een poging was om te voorkomen, dat *Nieuw* Limburg in de toekomst niet meer, gelijk *Oud* Limburg, zou zijn een *Katholiek* Limburg.

In de Stationsstraat, tussen de Saroleastraat en de Geerstraat lag het koffiehuis 'Het Wilde Zwijn'. Hier was een gezellig bovenzaaltje. Na overleg met de kastelein werd het behoorlijk opgeknapt voor de hier voortaan te houden praatavond van de burgerij.

Een keer of tien kwam daar inderdaad op een tevoren vastgestelde avond een spoedig steeds kleiner aantal burgers bij elkaar. De verdere geschiedenis van deze praatavond behoef ik niet te verhalen. Al droeg de naam van het koffiehuis daaraan geen schuld, het was de geschiedenis van het varken met de lange snuit.

De rector van Krützerhei gaf aan deze mislukking een drievoudige verklaring.

Gelijk de lezer weet, behoorde de familie van de rector zelf tot de middenstand. Hij was zich ten volle bewust van de buitengewoon veel goede dingen, die men juist in de middenstand het meest vindt. Hij kende het schone lied over de talloze uit de middenstand voortgekomen priesters. Maar hij voelde aanstonds het verschil tussen deze praatavond en de praatavond van de arbeiders.

Belangstelling wekken voor de grote geestesstromingen van de moderne tijd was niet moeilijk in de kring der arbeiders, die vergaderden in De Koning van Spanje. Maar de rector van Krützerhei stak niet onder stoelen en banken, dat in die dagen, naar zijn mening, onder de middenstanders van Hoogkrütz te veel krentenwegers waren. Hun ganse belangstelling scheen zich te concentreren rondom hun toonbank. Zij leefden ook geestelijk in hun winkel. Hetgeen gebeurde in de grote wijde wereld, liet in de praktijk velen van hen siberisch koud.

Toen de mentaliteit van de middenstanders later zozeer veranderde, was er misschien niemand in Hoogkrütz die zich daarover meer verheugde dan de oud-rector van Krützerhei.

Zijn tweede verklaring van de mislukking van de praatavond in het Wilde Zwijn was van geheel andere aard. Gelijk hij volmondig erkende, droeg daarvan de rector van Krützerhei zelf de schuld.

Hij was 'aalmoezenier van sociale werken'. Zijn werkterrein was geenszins beperkt tot sociale arbeid alleen voor de arbeiders. Een aambeeld waarop hij dikwijls hamerde was een betoog van juist het tegendeel. Een priester moest volgens hem noodzakelijk altijd het algemeen welzijn van heel de menselijke maatschappij nastreven.

Maar de middenstanders stelden in hem niet het nodige vertrouwen. Zij zagen in hem de man, die bijv. zijn zegen had gegeven aan de oprichting van de arbeiders-coöperatie 'Ons Dagelijks Brood'.

Bij verschillenden van hen voelde, naar het scheen, de priester van de parochie zich volkomen thuis. De mannen, die bij het uittrekken van de jaarlijkse 'grote processie' op en neer liepen met om hun arm een witte band, behoorden over het algemeen tot deze burgerij. Maar men moest bij deze mannen niet aankloppen om een nodig gebleken nieuwe sociale organisatie in beweging te helpen zetten. Wie iets wilde ondernemen om de opkomende arbeidersbeweging vooruit te helpen, vond juist onder hen zijn felste tegenstanders.

In het land, waar ik dit boek nu schrijf, glanzen bij het eerste kriecken van de morgen de hoge toppen van de nog donkere Alpen in het sneeuw tot goud versmeltend licht van de opkomende morgenzon.

Het 'lumen de coelo'⁹⁰ van Leo XIII stond sedert lang voor ons Katholieken boven de Vaticaanse heuvel hoog in de lucht te schitteren als de zon. Maar op de heuveltoppen van het nog niet verdwenen landje van *oud*-Hoogkrütz, waarin deze burgerij bleef leven, was van een gloriën van de morgen nog niets te spreken.

Om te laten zien hoe tal van middenstanders dachten over de rector van Krützerhei, behoef ik slechts een paar dingen te vertellen.

Het bestuur van 'Ons Dagelijks Brood'⁹¹ had besloten, dat de broodwagens van de coöperatie voortaan ook zouden rond rijden door verschillende omliggende dorpen, zoals bijv. Sterkrade.

Te Sterkrade⁹² nu lag Kloosterbos, de grootste onderwijsinrichting van het diocees. Waar de Bisschop dikwijls kwam.

Op zekere dag kreeg de Bisschop daar bezoek van de voorzitter en secretaris der in Sterkrade georganiseerde katholieke bakkers. Zij vertelden de Bisschop hetgeen hen boven het hoofd hing. Zij zagen een ware catastrofe naderen. Er werd een kuil gegraven, die het graf werd van de middenstand. De rust- en vredelievende Bisschop trachtte hen gerust te stellen. De Bisschop zou proberen een oplossing te vinden.

Diezelfde dag kwam de rector van Krützerhei bij de Bisschop te Kloosterbos.

De Bisschop vertelde aan de rector hetgeen hij had beloofd aan de twee bakkers en verzocht hem dit mee te delen aan het bestuur van 'Ons Dagelijks Brood'.

De rector zei aan de Bisschop, dat indien de Bisschop dit verlangde, hij dit natuurlijk zou meedelen aan het bestuur van de arbeiderscoöperatie te Hoogkrütz. Hij meende echter in even grote bescheidenheid als openhartigheid de Bisschop hierop te moeten wijzen, dat hij tot een verbod geen recht had, en dat het richten van zulk verzoek tot het bestuur van O.D.Br. niet was aan te bevelen. Om allerlei redenen, die hij voor de Bisschop even ontvouwde.

De slotsom was, dat de rector alles maar moest laten zoals het was.

Geen acht dagen later had de rector te Sterkrade 's avonds een bespreking met enkele arbeiders in het achterzaaltje van een herberg aan

⁹⁰ Cfr. R. Fülöp-Miller, Het licht aan de Hemel. Leo XIII en onzen tijd (vert. uit het Duits door Pieter van der Valk) 's Hertogenbosch z.j.

⁹¹ 'Ons Dagelijks Brood', verbruikcoöperatie te Heerlen ontstaan in 1911 op initiatief van dr. Poels en de Limb. R.K. Werkliedenbond. Cfr. 'Ons Dagelijks Brood'. 25 Jaar coöperatief leven en streven, Heerlen 1936.

⁹² Kerkrade.

Dr. H. A. Poels, terug uit Zwitserland

de lange Holzerstrasse. Toen hij wilde vertrekken en de herbergkamer binnentrad, wachtten daar op hem dezelfde twee mannen, die hun opwachting hadden gemaakt bij de Bisschop te Kloosterbos.

Het gesprek heeft niet lang geduurd. Hetgeen de woordvoerder van de katholieke bakkers zei, bereikte zijn toppunt in de volgende categorische verklaring. Indien niet werd gezorgd, dat de broodwagens van de katholieke arbeiderscoöperatie wegbleven uit Sterkrade, ging hij in de toekomst niet meer naar de kerk.

In zijn antwoord bleef de rector, naar hij meent, zeer hoffelijk. Maar hij gaf de voorzitter van de katholieke bakkers toch onomwonden te verstaan, dat, indien het katholiek geloof voor hem geen hogere waarde had, hij dan verstandig deed van die dag af niet meer naar de kerk te gaan.

Enige maanden later zou te Hoogkrütz een grote plechtigheid plaats grijpen. Van het reeds meer dan een meter uit de grond gerezen nieuwe Bondsgebouw van de katholieke arbeidersorganisatie werd de 'eerste steen' gelegd.⁹³ De Bisschop zelf zou de plechtigheid verichten. De bondsadviseur haalde hem af uit Kloosterbos in een landauer met twee paarden.

De plechtigheid is tenslotte goed afgelopen. Maar de toenmalige heer deken⁹⁴ heeft hemel en aarde moeten bewegen om te beletten, dat een groep middenstanders openlijk manifesteerden tegen hetgeen die dag gebeurde.

Een tijdje later wilde de coöperatie een winkel in koloniale waren openen in de Lichtenbergstraat⁹⁵. Dus in de kom van Hoogkrütz. Het huis was gehuurd en reeds voor winkel ingericht. Alles stond klaar. De winkel kon morgen geopend worden.

De goede heer deken, die de ontevredenheid onder de middenstanders zag groeien, was tevens bevreesd voor grote tweedracht onder de parochianen. Bovendien stond op dat ogenblik de verkiezing voor de deur van een lid voor de gemeenteraad of voor de Tweede Kamer. Hij kwam daarom op de laatste minuut de rector van Krützerhei nog smeken, zijn best te willen doen om te voorkomen, dat die winkel van de coöperatie midden in de kom geopend werd.

De oud-rector betreurt tot op de huidige dag, dat hij gevolg gaf aan dat verzoek. Terwille van – hetgeen men dan noemt – de lieve vrede.

⁹³ De eerste-steenlegging geschiedde op 2 juli 1911 door mrg. J. H. Drehmanns, bisschop van Roermond.

⁹⁴ Deken J. A. Brewers (1856-1924), deken van Heerlen 1906-1924.

⁹⁵ Dautzenbergerstraat.

Maar de winkel in de Lichtenbergstraat is feitelijk niet geopend. Voorlopig kwam in de kom geen winkel van de arbeiderscoöperatie. De Latijnen zouden zeggen: '*Sapienti sat*'.

. . .

Misschien is de lezer met deze tweevoudige verklaring van het mislukken van deze praatavond reeds tevreden. Maar de rector zelf was daarmee niet tevreden.

Op de derde plaats, zei de rector, was deze mislukking voor hem zelf een les, die hij heel zijn leven niet zou vergeten.

Zij had hem een meer gezonde kijk gegeven op de moderne maatschappij.

In de vroeger zo patriarchale plattelandse dorpen vormden alle parochianen éne kudde. Hun pastoors dreven ze langzaam en rustig stilaan naar de hemelpoort. Het waren ongeveer allen mensen van eenzelfde soort. Het geestelijk voedsel hetgeen zij voor hun zaligheid nodig hadden was hetzelfde voor hen allen. Zij leefden allen in eenzelfde maatschappelijke omgeving. Hun omgeving zelf was voor hen een leerschool. De gevaren die overal geloof en goede zeden bedreigen waren voor allen zo ongeveer dezelfde.

Er was zonder twijfel een niet te miskennen onderscheid tussen de met hun dagloners aan eenzelfde tafel etende gewone boeren en enkele op een heel andere voet levende heerboeren. Ook woonden in die plattelandse dorpen geneesheren, notarissen en enkele andere soortgelijke mensen. Voor deze mensen en voor de christelijke opvoeding van hun kinderen, kon het aan allen gemeenschappelijk verstrekt geestelijk voedsel inderdaad ook niet volstaan. Deze mensen kwamen bovendien meermalen in aanraking met andere maatschappelijke kringen, waarin geloof en goede zeden aan andere gevaren waren blootgesteld. In de oude tijd werd deze moeilijkheid echter meestal voor een zeer groot deel overbrugd door de opvoeding, die in deze kringen de ouders aan hun kinderen gaven. Voor zover die niet volstond, werden de kinderen uit deze kringen dikwijls naar kostscholen gezonden, waar hun christelijke opvoeding door katholieke priesters werd voortgezet.

Maar deze patriarchale toestanden bestaan nergens meer in de huidige maatschappij.

Uit de jaar in jaar uit klotsende oceaan der eeuwen zijn in de menselijke *maatschappij* eilanden omhoog gerezen, die, maatschappelijk be-

keken, verder van elkander liggen dan op deze *aarde*, Europa en Amerika voor onze moderne zeekastelen.

Tussen deze eilanden en de omgevingen, waarin op deze eilanden de mensen leven, bestaat een zo groot onderscheid, dat de mensen zelf, die leven op deze eilanden, verschillende *soorten mensen* geworden zijn.

Deze uit maatschappelijk oogpunt bij de eerste oogopslag van elkander zo goed te onderscheiden soorten mensen wemelen op deze aarde plaatselijk door elkaar gelijk in eenzelfde mierennest de mieren door elkaar krielen.

Wie de moderne menselijke samenleving nog altijd min of meer eenzelve met de middeleeuwse maatschappij, ziet hetgeen hij opbouwt op sociaal terrein eerlang als een kaartenhuis ineen storten.

Hercules heeft nooit zijn schouders onder het Atlasgebergte kunnen zetten. Maar heel de menselijke maatschappij rust inderdaad op de schouders van de *mens*.

Wie uit het oog verliest, dat in de moderne maatschappij verschillende soorten mensen als mieren door elkaar krielen, moge sterrekunde gaan studeren. Maar hij houde van sociaal werk zijn vingers af.

Ziedaar de les die de oud-rector van Krützerhei heeft getrokken uit de mislukking van de praatavond in Het Wilde Zwijn.

Nabetrachting

De storm van de revolutie, die over tal van Europese landen is losgebroken, heeft veel 'heilige huisjes' weggevaagd, waarin ter ere van geen enkele heilige de leden van in enge kringen samen gedrongen 'klieken' hun kaarsen lieten branden voor het behoud van een volkomen onsociale wantoestand. Het is waarlijk geen raadsel, waarom op dit ogenblik veel mensen warme voorstanders zijn van een algemene 'arbeidsdienst'. Verschillende 'soorten mensen' een tijd lang door elkander mengelen behoort vooral te worden aanbevolen in een tijd, die van iedere staatsburger het volle bewustzijn van nationale saamhorigheid verlangt. Het is speciaal nodig voor een zeker 'soort mensen', die in hun gewone maatschappelijke omgeving zijn bloot gesteld aan het gevaar van een zekere verwijving en van gemis aan het nodig besef van staatsburgerlijke gelijkheid. Enige maanden in een kazerne leven is in dit opzicht voor veel mensen een goede les. Het zo christelijk gevoel van oprechte broederschap is bij velen zeer verslapt. Loopgraven, waarin geletterden en ongeletterden, rijken en armen,

werkgevers en werknemers, dagen en soms weken lang als gelijken naast elkander liggen, zijn misschien de beste scholen om de mensen weer de schoonheid te leren voelen van hetgeen naar het woord van de apostel de korte samenvatting is van de leer van Jezus Christus.

Maar dit alles neemt niet weg, dat wij nooit over het hoofd mogen zien het bestaan van verschillende 'soorten mensen'. Zo lang uit een wereld van maatschappelijke beschaving de heuvelen en dalen niet verdwijnen – zo lang de mensen niet allen als geboeide slaven staan voor heel het culturele leven nivellerende Bolsjewieken – zullen er in de menselijke maatschappij altijd verschillende soorten mensen zijn. In de Russische woestenij komt het verdwijnen van maatschappelijke klassen op niets anders neer dan dat wie eerst knechten waren meesters worden, terwijl de vroegere meesters, indien zij nog mogen leven, een leven moeten leiden van oprechte slaven.

Het karakter van maatschappelijke standen kan veranderen. Nieuwe standen kunnen in de maatschappij ontstaan. De jongste van de thans bestaande is de intellectuele of werknemende middenstand. De thans bestaande arbeidersstand is feitelijk eerst geleidelijk ontstaan toen de moderne grootindustrie een in veel opzichten nieuwe wereld schiep.

Maar de ingeboren culturele aanleg van de mensen is en blijft zeer verschillend. De natuurlijke ontwikkeling van het cultureel maatschappelijk leven gaat gepaard met een natuurlijke verdeling van de afzonderlijke culturele maatschappelijke functies, noodzakelijk voor de behartiging van het algemeen belang. Even natuurlijk als deze ontwikkeling van het algemeen cultureel maatschappelijk organisme is, even natuurlijk is het ontstaan in de menselijke samenleving van zonder moeite van elkander te onderscheiden maatschappelijke groepen, belast met de uitoefening van zo verschillende culturele functies – en door het daarmee weer even natuurlijk verbonden zijn van verschil in levenswijze en maatschappelijk verkeer – zullen er op de nu eens bereikte hoogte van maatschappelijke beschaving overal en altijd zijn verschillende 'soorten mensen'.

Op dit aambeeld blijf ik hameren, omdat ik overtuigd ben, dat het vooral in deze dagen broodnodig is daarop te blijven hameren. De in de moderne samenleving bereikte ontwikkeling van het cultureel maatschappelijk organisme zit verankerd in de grondwet zelf van het wondervolle rijk van de door God geschapen natuur. Wie op sociaal gebied iets schept hetgeen in botsing komt met deze grondwet der natuur, maakt stukken. Hij schept iets hetgeen niet leeft en elk voortplantingsvermogen mist.

Voor de goede opzet van een 'praatavond' was het daarom altijd eerst en vooral nodig acht te slaan op het soort mensen, die op zulk een praatavond elkaar ontmoetten. Gelijk ik zo even reeds zei, was het daarom ook bij het beleggen van vergaderingen voor leden van de vereniging Sint Augustinus eerst en vooral nodig terdege rekening te houden met zekere eigenaardigheden, welke over het algemeen het kenmerk zijn van priesters, die met parochiewerk zijn belast.

II. DE PRAATAVOND VAN 'DE ZWARTE'

Alvorens over deze praatavond iets te vertellen moet de schrijver eerst zijn keuze verklaren van de hieraan door hem zelf gegeven naam.

De schrijver, die voor het groot publiek de naam van de rector van Krützerhei wil verborgen houden, stond hier voor een moeilijk geval.

Gelijk de lezer weet, had de rector een bijnaam. Toen hij enige jaren in de mijnstreek had gewerkt, werd hij meer bij deze bijnaam dan bij zijn familienaam genoemd. De schrijver wilde evenwel noch zijn familienaam, noch zijn echte bijnaam noemen. Hij gaf hem daarom de bijnaam van een vroegere directeur van Kloosterbos en noemde hem 'de Zwarte'.

Deze eens per maand gehouden praatavond was niet voor iedereen toegankelijk. De leden waren verplicht tot het betalen van een maandelijks contributie. Enige dagen tevoren ontvingen zij een witte kaart, die hen opriep ter bijeenkomst. Deze kaarten werden enige jaren geleden geregeld rond gezonden door een trouw lid van de praatavond, die vroeger in Nederlands-Indië een hoog geplaatst ambtenaar was geweest en wiens deur nu te Hoogkrütz, dag en nacht voor alle ongelukkigen open stond.⁹⁶

Het is deze man, die op de door hem rond gezonden witte kaarten aan deze praatavond zelf een heel specifieke naam gaf. Maar deze naam kon de schrijver van dit boek niet gebruiken. Het was de korte familienaam van de vroegere rector van Krützerhei.⁹⁷ Om toch aan deze praatavond kortweg een specifieke naam te blijven geven, meende de schrijver niet beter te kunnen doen dan hem te noemen de praatavond van 'de Zwarte'.

Na deze verklaring van de naam, zal de lezer ook van deze praat-

⁹⁶ Mr. W. H. A. Sarolea (1884-1932) advocaat en procureur te Heerlen.

⁹⁷ Dr. Poels-avond.

avond weer iets willen vernemen over zijn ontstaan, zijn zetel en zijn karakter.

Laat mij dan beginnen met even op te merken, dat op sociaal gebied in alle vijvers waterhoentjes zitten. Overal vindt men groepjes mensen, waarvan het moeilijk is te zeggen tot welke maatschappelijke klasse zij behoren.

Dit mag vooral niet uit het oog verliezen wie de christelijke 'Neue Ordnung' der menselijke 'maatschappij' wil bouwen op de kerstening van de verschillende soorten 'mensen'. Het zijn immers de van elkander duidelijk te onderscheiden eigen werelden van de in de moderne maatschappij dooreen gemengde 'maatschappelijke klassen', die wij zo even met uit de zee omhoog gerezen nieuwe eilanden hebben verzeleken.

Laat mij hierbij evenwel opmerken dat men de moderne maatschappij, als ik eenzelfde beeldspraak mag gebruiken, beter kan vergelijken met de archipel van eilanden van het Australische werelddeel, dan met de grote vastelanden van Azië en Amerika. Al behoren ook tot Azië en Amerika tal van eilanden, waarvan sommige op een behoorlijke afstand liggen van het grote vasteland.

Hetgeen met andere woorden wil zeggen, dat men tussen de verschillende maatschappelijke klassen of standen nergens rechte lijnen moet willen trekken. Deze opmerking is voor arbeid op sociaal terrein van zo verre strekking, dat wij daarbij een ogenblik behoren stil te staan.

Eenzelfde gezin kan zijn bronnen van bestaan gedeeltelijk vinden in arbeid op een kleine eigen keuterij, maar voor een misschien nog groter deel in arbeid in de mijn. Wellicht werkt de vader op de keuterij, terwijl een of meer van zijn eigen zonen werken in een kolenmijn. Eenzelfde man kan eigenaar zijn van een keuterij en toch zijn kost voornamelijk verdienen in een fabriek of op een nabijgelegen grote boerderij.

Om onenigheid tussen de organisatie van de maatschappelijke klassen te voorkomen, treffen de leiders dier organisaties dan meestal een compromis. Zij kunnen bijv. bepalen, dat wie zijn bronnen van bestaan voor het grootste gedeelte vindt in arbeid op zijn eigen land tot de boerenstand gerekend wordt. Waarschijnlijk zullen de zonen, die werken in de kolenmijnen, beschouwd worden als echte mijnwerkers, terwijl de vader en zijn andere bij hem aan huis werkende volwassen kinderen beschouwd worden als leden van de boerenstand.

De gezinnen zullen dan praktisch veelal gebruik mogen maken van maatschappelijke instellingen van beide organisaties.

Op eenzelfde soort moeilijkheid stoot voortdurend wie een scheidingslijn wil trekken tussen de commerciële en industriële middenstand en de werknemende of intellectuele middenstand.

Zonen of dochters behorend tot arbeidersgezinnen, kunnen op kantoren werken als beambten en daar geleidelijk onwillekeurig andere 'mensen' worden.

In de praktijk zal men veel moeten laten afhangen van het antwoord op de tweevoudige vraag van welke stand de mens zelf in zijn ziel zich lid *gevoelt* en welke standsorganisatie hem als waar lid *erkent*.

Dit algemeen maatschappelijk verschijnsel valt vanzelfsprekend ook waar te nemen bij de maatschappelijke '*Oberschicht*' die ik blijf noemen de hogere stand. Het enige verschil is, dat hier meer gevaar bestaat voor het binnen sluipen van mensen, die in werkelijkheid niet tot die stand behoren. Laat men te veel waterhoentjes binnen sluipen in de vijvers van de eenden, dan voelen spoedig ook de eenden zelf zich als eenden in een vreemde bijt. De bijeenkomsten worden dan weldra slecht bezocht. Van hetgeen misschien met veel moeite is begonnen, hoort men na korte tijd niet eens meer praten.

. . .

Voor de praatavond die wij hier op het oog hebben, stiet echter in dit opzicht het stellen van de hier vereiste daad op geen grote moeilijkheden.

Verspreid in betrekkelijk ver van elkander gelegen dorpen, woonden in het landje van Hoogkrütz tal van katholieke geneesheren, ingenieurs, advocaten, burgemeesters, notarissen en andere soortgelijke 'mensen'. Omgang met elkander hadden zij zeer weinig. Ook hun gezinnen troffen elkander zelden. Verschillenden onder hen verkeerden veel meer met uit het Noorden gekomen Protestanten, in wier buurt zij woonden of die zij op de kantoren waar zij werkten dagelijks ontmoetten. Velen hadden vroeger gestudeerd aan 'neutrale' universiteiten. Verschillenden lazen 'neutrale' dagbladen. De vrouwen waren meestal beter katholiek dan de mannen. Maar een echt christelijke levensopvatting en wereldbeschouwing vond men in deze gezinnen over het algemeen veel minder dan in de vele nog echt katholieke arbeidersgezinnen.

Het was voor dit hier voldoende omschreven 'soort mensen', dat de praatavond van 'de Zwarte' werd begonnen. Zijn doel was dit soort mensen het maatschappelijk leven te laten zien in het licht van een echt christelijke 'wereldbeschouwing'. Zij moesten weer leren beseffen dat

deze onmogelijk was te scheiden van het katholiek geloof, dat de meesten hunner zelf toch nog altijd beschouwden als de meest kostbare, hun door God geschonken schat.

De kiem van deze praatavond werd reeds gelegd in de rectorswoning van Krützerhei.

De man die toen hoofdredacteur was van het te Hoogkrütz verschijnend dagblad, droeg dezelfde naam als een stadje in Noord-Nederland⁹⁸. Hij was vroeger naar ik meen, seminarist geweest. Een zijner beste vrienden was directeur van de pas opgerichte vroedvrouwen-school⁹⁹. Hij had eveneens voor priester gestudeerd. Deze twee heren waren spoedig trouwe bezoekers van de rector van Krützerhei. Na korte tijd brachten zij eerst twee, later drie vrienden mee. Spoedig werd door hen besloten geregeld eens per maand een avond naar Krützerhei te komen. De bedoeling was die avond samen met de rector van gedachten te wisselen over de meest actuele vraagstukken, die samenhangen met hetgeen nu iedereen 'Weltanschauung' noemt.

Zolang de bijeenkomst plaats vond in het voor zo iets toch enigszins afgelegen Krützerhei, kwam de 'praatavond' echter niet goed op gang. Hij begon beter te lopen, toen de rector verhuisde naar de Sterkraderstraat¹⁰⁰ te Hoogkrütz zelf.

Verschillende van de daar gehouden bijeenkomsten staan mij nog zeer levendig voor de geest. Toen de Duitsers 's nachts Hoogkrütz binnenvielen, stond op de ronde tafel, in het lang maar smal als een bibliotheek uitzienend vertrek, heel zeker de grote en zwarte vierkantige grijze asbak nog, die de rector eens van dr. Nolens had gekregen, maar waarvan daar op een praatavond in de hitte van een wetenschappelijk debat een stuk was afgeslagen.

Deze praatavond van 'de zwarte' is evenwel eerst voor goed op poten komen te staan, toen hij terecht kwam in 'Brabantia'.

'Brabantia'¹⁰¹ lag in de drukste straat van heel Hoogkrütz. Halfweg tussen de Koemarkt en het station. Op dat ogenblik was Brabantia het

⁹⁸ Th. C. Vianen, hoofdredacteur van de te Heerlen verschijnende 'De Nieuwe Limburger Koerier' (1905-1918) voorloper van het in 1919 gestichte Limburgs Dagblad.

⁹⁹ Dr. Clemens Fr. Th. J. Meuleman (1871-1932). Tijdens zijn directeurschap kwam begin 1913 de eerste R.K. Kweekschool voor vroedvrouwen - de Wilhelminaschool - tot stand, welke begin 1923 werd vervangen door de nieuwe school op Hooghees, beiden te Heerlen. Cfr. Gedenkschrift Veertig jaar R.K. Vereniging Moederschapszorg. De Kweekschool voor Vroedvrouwen te Heerlen 1913-1953, Heerlen 1953.

¹⁰⁰ Akerstraat 69 te Heerlen, waar Poels zich in 1919 vestigde. Thans is daar de zetel van het Bedrijfschap voor de Steenkolenmijnindustrie gevestigd.

¹⁰¹ Hotel Neerlandia. Vanaf circa 1924 vond hier de dr. Poelsavond plaats.

meest bekende hotel. Maar het was tegelijkertijd een druk bezocht koffiehuis, hetgeen speciaal was ingericht voor de hier genoemde 'Obetschicht'. Op de eerste verdieping lag een betrekkelijk grote zaal, die keurig was bemeubeld. Tussen de mahoniehouten stoelen stonden een dozijn clubstoelen, die wie dan binnen kwamen aanstonds uitnodigden om neer te zitten.

Op zekere avond belde echter de hotelhouder van 'Brabantia' de aalmoezenier van sociale werken op. Op de eerste verdieping moesten, geloof ik, een paar muren worden weggebroken. In de anders voor de praatavond gebruikte vergaderzaal lag alles het onderste boven. De hotelhouder en kastelein had echter beneden nog een groot vertrek. Waar volgens hem althans voor één keer de praatavond zeer goed kon worden onder dak gebracht.

Toen de bezoekers van de praatavond in Brabantia kwamen, bleek het groot vertrek beneden het lokaal te zijn van een vroegere kegelbaan. Het lag lager dan de begane grond. Bij de trap kreeg men de indruk dat men afdaalde in een soot kelder. Maar van de vroegere kegelbaan was geen enkel spoor meer te ontdekken. Gebleven waren alleen een groot aantal tafeltjes en stoelen die bij de vroegere grote naar Duits model gebouwde kegelbaan blijkbaar nodig waren voor de talrijke toeschouwers van het kegelspel.

In de zomer was het er koel. In de winter was het er niet koud. Met een groot scherm kon men het vertrek, naar men verkoos groter of kleiner maken. Het aantal bezoekers van deze praatavond werd heel zeker nooit zó groot, dat daarvoor niet ruimte in overvloed zou zijn in het lokaal van de verdwenen kegelbaan. Toen men het lokaal eens goed bekeek, viel het in vele opzichten bijzonder mee. Reeds vroeger, vóór de kegelbaan, waren de muren beschilderd met grote fris gekleurde tafereelen. De hotelhouder had nu bovendien 'de zaak' zo behoorlijk opgeknapt, dat de heren die nu binnen stapten niet het minste vermoeden van haar afkomst hadden.

Ik geloof dat ongeveer een jaar lang de praatavond geregeld plaatsvond in deze lager gelegen, ondanks alles toch zeer 'eigenaardige' vergaderzaal. Naderhand zag de toen nog meer opgeknapte bovenzaal er zo fleurig uit, dat de praatavond weer naar de bovenzaal verhuisde.

Op deze bovenzaal stond aan de kant van de straat een betrekkelijk lange met een effen groen kleed bedekte tafel. Achter die tafel zaten de vijf heren van het bestuur. De voorzitter was een katholiek inge-

neur¹⁰², die zowel bij zijn collega's als bij de mijnarbeiders algemeen bekend stond als een in elk opzicht buitengewoon hoogstaand 'mens'.

Wanneer het woord gegeven werd aan de 'spreker' van de avond droeg hij de leiding over aan de aalmoezenier.

Oorspronkelijk was er slechts eens per maand bijeenkomst. Later was er veertien dagen daarna elke maand een 'gezellige avond', waarop in groepjes gezellig werd gekeuveld en dikwijls hartelijk gelachen. Op die manier leerden de bezoekers elkander beter kennen. Zij kwamen dan onwillekeurig ook aan huis meer bij elkaar. Zodoende groeide uit de praatavond dat levend organisme, waaraan de behoefte was ontstaan voor een ook in deze kringen waarachtig beleven van het Katholicisme.

De eigenlijke praatavond had evenwel een volkomen ander karakter. Men hoorde er geen redevoeringen maar 'causerieën'. Om te weten op hoe hoog peil deze causerieën meestal stonden, behoeft men slechts te weten wie de 'sprekers' waren.

Te midden van alle drukte van het praktisch leven is het ook voor de knapste mensen, zelfs op hun eigen terrein, volkomen onmogelijk voldoende op de hoogte te blijven van de voortdurende vorderingen der wetenschap. Bovendien stelt iedereen met enigszins brede horizon ten onwillekeurig belangstelling in ontdekkingen op andere wetenschappelijke terreinen. Daartoe werd nu een uitnemende gelegenheid geboden op de praatavond in Brabantia.

Hetgeen voor de praatavond een ware zege is geweest, was de nabijheid van een groot klooster, dat gedurende de door Bismarck ontketende 'Kultuurkamp' door uit Duitsland verdreven Jezuïeten te Valkenhuizen¹⁰³ was gebouwd.

Het was een van de drie grootste Jezuïeten-kloosters die bestonden.

¹⁰² Ook hier gaat het dr. Poels niet om de naam van een bepaald persoon, maar het type mens, zoals hij die graag zag als katholiek mijnningénieur en als voorzitter.

¹⁰³ Bedoeld is hier Valkenburg. Tengevolge van de anti-Jezuïetenwetgeving (1872) tijdens de Kulturkampf onder Bismarck waren de Duitse Jezuïeten gedwongen buiten Duitsland huisvesting te zoeken. Ook in Limburg kwamen diverse vestigingen tot stand nl. te Aalbeek in de gem. Hulsberg (1879-1927), te Bergen (kasteel Blijenbeek, 1872-1904, te Wijnandsrade (1872-1910) en Baexem (Exaten, 1872-1927). Toen deze huizen, waarin vooral de opleiding was ondergebracht, te klein werden, bouwden de Jezuïeten in de jaren 1893-1895 het Ignatius-Kolleg te Valkenburg, waar vele geleerden met een internationale faam verbleven, totdat de paters tijdens de jongste wereldoorlog door de Duitsers werden verdreven. Het gebouw kreeg daarna een andere bestemming. Cfr. L. Koch, Jezuïeten-Lexikon, Paderborn 1943, onder Aalbeek, Blijenbeek, Exaten en Valkenburg; verder: 25 Jahre Ignatius-Kolleg Valkenburg 1894-1919 (als handschrift gedrukt, Herder, Freiburg 1919).

Men vond er een bibliotheek gelijk men anders alleen aan universiteiten vindt. Er was een sterrekundig observatorium. Er waren laboratoria voor scheikunde en fysica. Uit alle landen van de wereld kwamen biologen naar dit klooster. Zij vonden er de meest wonderbare verzamelingen van mieren, kevers en andere soorten insekten.

Onder de in dit klooster onderwezen wetenschappen stonden op de voorgrond scholastieke theologie en filosofie, bijbelkunde en kerkgeschiedenis, patrologie en sociologie. Toch kreeg men soms de indruk, dat de hier in stilte werkende geleerden met Europese namen zich bij voorkeur bewogen op de terreinen van een of andere profane wetenschap.

De schrijver herinnert zich met grote dankbaarheid de op deze praatavond gehouden spreekbeurten van twee geleerde Jesuïeten uit de stad van Sint Servaas. Maar hij richt hier toch openlijk heel speciaal een woord van oprechte en warme dank tot de Duitse Jesuïeten van Valkenhuizen, die zo trouw hebben meegeholpen om de praatavond te Hoogkrütz op hoog peil te brengen.

Om aan te tonen dat er geen gebrek was aan 'variatie', behoef ik hier slechts enkele soorten 'sprekers' te vermelden.

Verschillende van onze katholieke Tweede Kamerleden, onder wie drie of vier oud-ministers waren, hebben het woord gevoerd op de praatavond in Brabantia.

Kopstukken van het Duitse Centrum¹⁰⁴ schilderden er meer dan eens de toestanden, die op dat ogenblik op sociaal en politiek gebied in Duitsland heersten.

De in België zo algemeen bekende en populaire 'Pol'¹⁰⁵ wist op een avond de in België heersende toestanden zo te schilderen, dat hij op aandrang van wie met zo gespannen aandacht geluisterd hadden, beloven moest op een volgende praatavond zijn zoveel belangstelling wekkende 'causerie' voort te zetten.

De laatste praatavond waarmee de schrijver van dit boek nog enige bemoeienis had, had plaats drie of vier dagen vóór zijn vertrek uit Hoogkrütz. Wie zich zoveel jaren sterk voelde als een paard, werd door ziekte verhinderd de praatavond bij te wonen. Die avond zijn in Brabantia de toestanden besproken, die de laatste twintig jaren in Rusland heersten en zo veel lessen bevatten voor tal van andere Europese landen. Zij werden uiteen gezet door een bekend Nederlands

¹⁰⁴ Duitse katholieke partij, opgericht in 1870.

¹⁰⁵ P. W. Seegers, achtereenvolgens secretaris en voorzitter van het Algemeen Christelijk Werkgeversverbond in België.

schrijver, die zelf lange tijd in Rusland heeft gewoond en daar ook zeer veel heeft meegeleefd.¹⁰⁶

Natuurlijk hoorde men op de praatavond in Brabantia meer dan eens de Missionaris van het Heilig Hart, die in de ogen van veel mensen 'de ware Jacob' voor de mijnstreek was¹⁰⁷. Wie hem het eerst de vuurspuwende Merapi noemde, was een mijn directeur, die ik persoonlijk altijd heb beschouwd als de meest te duchten, soms openlijke, soms heimelijk tegenstander van elke min of meer krachtdadige 'katholieke sociale actie'.¹⁰⁸

In Brabantia werd even natuurlijk enkele keren het woord gevoerd door de voor het behoud van het Katholicisme in de mijnstreek eveneens onmisbare Lazarist.¹⁰⁹ Hij woonde in een naburig dorpje uit welke korte naam spotvogels de vier letters Iospikten, om daarmee te bewijzen, dat voor de talrijke daar vroeger wonende spoorwegaarbeiders het verblijf in dit dorpje Niet Uit Te Houden¹¹⁰ was.

Ook drie of vier professoren van Kloosterbos lieten hun stem horen in Brabantia. Zij behandelden telkens actuele onderwerpen en bewogen zich op wetenschappelijk terrein waarop de bezoekers van de praatavond hen altijd gaarne volgden. Men betreurde alleen, dat hun drukke bezigheden in Kloosterbos hen beletten hier dikwijler als sprekers op te treden.

Wie eveneens een paar malen als spreker optrad was een bekende Dominikaan, die op twee plaatsen hoogleraar was, aan de universiteit

¹⁰⁶ Prof. L. H. Grondijs (1878-1961) was tijdens eerste wereldoorlog Franse oorlogscorrespondent aan het Russische front en daarna officier in het Russische Witte leger; van 1918 tot 1920 was hij kapitein bij de Franse militaire missie in Siberië; vanaf 1931 privaat docent en van 1939 tot 1946 hoogleraar in de Middeleeuwse kunst en iconografie aan de Rijksuniversiteit te Utrecht (Kath. Encyclopaedie, 2e dr. 1952).

¹⁰⁷ Pater Jac. Jacobs M.S.C., geboren in het Noordbrabantse Rijen in 1884, sinds 1918 in Zuid-Limburg werkzaam, waar hij o.m. zielzorger was in de Sittardse gehuchten Stadbroek en Overhoven; vanaf 1920 leraar aan de R.K. School voor maatschappelijk werk te Sittard. Van 1930 tot 1950 was hij voorzitter van 'Vorming en Propaganda' van Limb. R.K. Werkliedenverbond (K.A.B.), waardoor hij leiding gaf aan het gehele ontwikkelingswerk van de Limb. Kath. Arbeidersbeweging. De kernen van deze organisatie, gebundeld in de Credo-Pugno-beweging, hadden zijn bijzondere aandacht en liefde. Overleden in 1961.

¹⁰⁸ Mr. A. C. Haex. Cfr. annotatie 41 blz. 44.

¹⁰⁹ J. Colsen C.M., (1883-) o.m. eerste rector van het rectoraat Rumpen (gem. Brunssum), bekend spreker en schrijver, was vele jaren rector van gezellenhuizen te Nuth en Eijgelshoven. Trouw vriend en medewerker van dr. Poels, wiens biografie hij in 1955 publiceerde.

¹¹⁰ Nuth.

te Nijmegen en op de jaarlijkse Sociale Week te Kloosterbos.¹¹¹ Hij was een meester in het analyseren van de hem voorgelegde onderwerpen. Zijn betoog was altijd helder als kristal.

Ik herinner mij ook zeer levendig een spreekbeurt van 'Piet',¹¹² die iedereen overhoop kon praten en toch het tegendeel was van een praatmajoor. Zijn kwinkslagen sprongen als sprinkhanen. Allerlei dingen, die niemand anders wist, wist Piet. Intussen bouwde hij al lachend zijn wetenschappelijk betoog altijd op zo vaste grond, dat bij hem nooit sprake was van een luchtkasteel.

. . .

Uit hetgeen ik over de sprekers zei, blijkt voldoende hetgeen de bezoekers van deze praataavond in de regel mee naar huis kregen. Ik geloof dat men in menige grote stad lang zal moeten zoeken naar een wetenschappelijke club, die uit haar archief zulk een lijst van sprekers te voorschijn weet te halen.

Deze praataavond in Brabantia werd dan ook vooral de laatste jaren goed bezocht. Er was een aantal priesters op wier aanwezigheid men elke keer met volkomen zekerheid kon rekenen. Ik behoef hier niet verder aan te duiden welk 'soort mensen' er kwamen. Het blijkt voldoende uit hetgeen ik zoëven heb verteld.

Onder wie er thuis behoorden, maar nooit verschenen, was er één, wiens halsstarrig wegblijven vanzelf in het oog moest vallen. Het is onnodig hem te noemen. Als hij dit boek leest, weet hij wie ik bedoel.

. . .

Tussen de praataavond in Brabantia en die in Ons Volkshuis bestond in één opzicht een groot verschil. In Brabantia werd door de 'bezoekers' zelf niet half zo veel gepraat als in Ons Volkshuis. De verklaring daarvan was, als ik mij niet vergis, dat in Brabantia meer geleerde 'sprekers' optraden en dat onder de bezoekers van de praataavond meer mensen waren, die zelf veel wisten. Daarom wisten zij ook beter, dat zij zelf over het algemeen van de op de praataavond besproken onderwerpen niet half zo veel wisten als de 'sprekers.'

¹¹¹ Prof. dr. J. B. Kors O.P. (1885-), was van 1916 tot 1923 professor te Huissen, in 1923 prof. aan de Kath. Universiteit te Nijmegen, na jongste wereldoorlog tot 1959 voorzitter van de K.R.O.

¹¹² Dr. P.A. Kasteel (1901-) journalist, was tijdens 2e wereldoorlog o.a. privé-secr. van Minister mr. P. S. Gerbrandy, van 1942-1948 gouverneur van Curaçao, sindsdien buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister in Chili.

Aan het stellen van vragen en het op deze wijze zeer levendig van gedachten wisselen was meestal geen gebrek. Maar het 'praten' op deze praatavond had toch een heel ander karakter.

. . .

De bloei van de praatavond werd de laatste jaren niet weinig bevorderd door de maandelijks 'recollectie', die te Hoogkrütz Nederlandse Jezuïeten uit een nabij gelegen Retraitehuis gaven aan deze zelfde 'Oberschicht'.

Tal van katholieke instellingen zijn gedurende de laatste dertig jaren in de mijnstreek tot stand gebracht. Maar de schoonste parel is en blijft in mijn ogen het Retraitehuis van Moorheide.¹¹³

Voor Katholieken is de Eerste Vrijdag van de maand over het algemeen een dag, die zij niet licht vergeten wanneer zij samen iets hebben afgesproken. Dit was een der redenen, waarom zowel de praatavond als de recollectie elke maand plaats hadden op de Eerste Vrijdag. De recollectie bevorderde het bezoek van de praatavond. De praatavond was een ruggesteun voor de recollectie.

In dit verband moet ik de lezer iets vertellen hetgeen wel verdient hier nog even vermeld te worden.

De Jesuïet¹¹⁴, die de leiding had van de recollectie, is herhaaldelijk naar de Sterkraderstraat gekomen om de leider van de praatavond te bewegen, zijn praatavond door hem te laten overhevelen. De praatavond zou dan worden een instituut van de 'congregatie' aan wier leden hij zijn maandelijks 'recollectie' gaf.

De leider van de praatavond had genoeg dingen aan zijn hoofd. Maar tegen dit voorstel heeft hij zich met hand en tand verzet. Hij zag daarin de aanranding van een beginsel, waaraan men bij hem nooit mocht raken.

Zie hier kort uitgedrukt de inhoud van zijn gesprek met de volijverige en met de allerbeste bedoelingen bezielde Jesuïet.

Hij begreep volkomen, dat zijn vriend de goede pater Jesuïet de aantrekkingskracht van zijn zegevollige congregatie wilde vergroten door daaraan dingen te verbinden, die naar zijn oordeel de mensen beter naar de congregatie zouden lokken. Maar hij voelde in dit voort-

¹¹³ Het retraitehuis te Spaubeek, gebouwd op een heuvelachtig terrein, dat de plaatselijke benaming Moorheide draagt.

¹¹⁴ Pater B. Bijvoet S.J. (cfr. brief van dr. Poels aan pater dr. Fr. Muckermann S.J., dd. 11 mei 1943, blz. 5; aanwezig in Poels-archief bij het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg te Maastricht).

stel een knispelen van voor het katholicisme verderfelijk clericalisme. In de praatavond zag hij, zoals ik reeds zei, de levenskiem van een daaruit geleidelijk groeiend sociaal organisme, hetgeen voor de toekomst van de mijnstreek van grote betekenis kon zijn.

Om de lezer te laten zien welke betekenis hij daaraan hechtte, wil ik nu nog alleen het volgende vertellen. Het was de leider van deze praatavond, die lang vóór de oprichting van 'Sint Adelbert'¹¹⁵ zijn stichter¹¹⁶ herhaaldelijk met aandrang heeft verzocht, zijn schouders te willen zetten onder de opbouw van een katholieke organisatie voor de hogere stand. Van de Aartsbisschop van Utrecht kreeg hij op zekere dag verlof hem mee te delen, dat ook de Aartsbisschop hem beschouwde als de aangewezen man, om voor deze wagen zijn paard te spannen. Later heeft de leider van de praatavond de stichter van Sint Adelbert zelfs bewogen tot een gezamenlijke reis naar Rome, om voor Sint Adelbert de zegen te vragen van de Heilige Vader zelf.¹¹⁷

De pauselijke zegen voor de katholieke standsorganisaties is eerst verkregen in het jaar 1939, bij gelegenheid van de toen te Bordeaux gehouden Franse Sociale Week.¹¹⁸ Maar hetgeen ik hier vermeldde toont duidelijk, waarom het voorstel om deze praatavond van Hoogkrütz om te zetten in een instelling van de congregatie door de leider onverbiddelijk werd afgewezen.

Nabetrachting

Ik meen bij deze gelegenheid een enkel woord te mogen zeggen over iets hetgeen geen verband houdt met de zoëven besproken praatavond,

¹¹⁵ Standsorganisatie Sint Adelbert. Na een mislukte poging in 1920 kwam deze organisatie op 10 dec. 1934 te Utrecht tot stand. Zij stelde zich ten doel de behartiging van de godsdienstig-zedelijke, culturele en maatschappelijke belangen van personen, die uit een oogpunt van cultuur, tot de 'hogere stand' behoren. Uit de dr. Poels-avonden te Heerlen groeide in 1936 de Sint Adelbert Vereniging kring Mijnstreek. Cfr. J. Colsen, Poels blz. 421 vv. en dr. Poels-archief bij het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg, doss. MXE 5.

¹¹⁶ Jhr. mr. Charles Ruys de Beerenbrouck (1873-1936). Ned. Staatsman. Van 1905-1918 lid van de Tweede Kamer, daarna herhaaldelijk Minister(-president) en voorzitter van de Tweede Kamer. Hij nam o.a. het initiatief tot het inrichten van Katholiekendagen in Nederland.

¹¹⁷ Beiden werden op donderdag 24 januari 1935 door Paus Pius XI in audiëntie ontvangen (cfr. Archief jhr. mr. Ch. Ruys de Beerenbrouck, doss. 'vaticaan').

¹¹⁸ Cfr. hiervoor Semaines sociales de France. Bordeaux xxxix session 1939. Le problème des classes sociales dans la communauté nationale et dans l'ordre humain, Lyon z.j. met de door Poels bedoelde brief van L. Kardinaal Maglione (p. 5-9); en Henri Hermans, Onze standsorganisaties. Het katholieke sociale verenigingsleven in de toekomst, 2e dr. Heerlen 1945, vooral blz. 22-28 en 170-175.

maar hetgeen betreft de zin en het gebruik van de woorden 'hogere stand' en 'katholieke standsorganisatie'.

Waarom de benaming 'hogere stand' een zoon van Sint Franciscus¹¹⁹ hindert, was mij nooit duidelijk. Maar mij hindert de door hem geliefkoosde benaming 'leidende stand'.

Op politiek terrein is de vroeger op dit terrein zo voorname rol spelende adellijke stand van het toneel verdwenen.

Op sociaal-economisch terrein was minstens een halve eeuw lang de leiding in handen van een oligarchie van plutocraten.

Het is op dit terrein, waar de klassenstrijd het hevigst woedt; en waar gedurende al die tijd een dikwijls maar al te vinnige strijd gevoerd is tussen de georganiseerde werkgevers en de georganiseerde werknemers.

Maar nu wij de afgrond zien, waarheen de leiding op dit gebied het mensdom heeft geleid, is de eer van op dit gebied gedurende de laatste halve eeuw leiding te hebben gegeven zo twijfelachtig, dat noch de werkgevers noch de werknemers daarover de strijd behoeven aan te binden tegen de oligarchie der plutocraten.

Wie alleen letten op de in bedrijven nodige leiding, kunnen over de hier gewenste leiding op verschillende punten van mening verschillen. Maar 'een leidende taak' hebben in de bedrijven de werkgevers in elk geval.

Voor al met het oog op de moderne grootindustrie moet ik nochtans de lezer hieraan herinneren, dat de werkgevers of patroons, die de eigenaars zijn van de voor bedrijven nodige gebouwen en machines, zeer dikwijls de daadwerkelijke leiding van de bedrijven voor het overgrootste gedeelte overlaten aan door hen bezoldigde bedrijfsingenieurs. Of aan andere door hen aangestelde 'directeuren', die uitmunten in voor leiding van bedrijven niet te ontberen bekwaamheid op commercieel terrein.

Volgens het Bisschoppelijk Communiqué van 1916¹²⁰ bewegen – rechtstreeks of onrechtstreeks – onze katholieke standsorganisaties zich op alle terreinen van het maatschappelijk leven. Maar volgens datzelfde Communiqué bewegen zij zich toch eerst en vooral op sociaal-cultureel terrein.

¹¹⁹ Pater dr. Cassianus Hentzen O.F.M. (1882-). Deze was van 1918 tot 1953 geestelijk adviseur en stimulator van de Algemene Kath. Werkgeversvereniging en schreef o.m. een omvangrijk Commentaar op de encyclicle Quadragesimo Anno ('s-Hertogenbosch 1-11, 1934-'35). Dr. Poels doelt hier op het artikel van Hentzen Leidende standen in De Katholiek CLXII (1922) blz. 353-371.

¹²⁰ Cfr. annotatie 122 en 123 op blz. 106.

Op dit terrein heeft evenwel de hogere stand, als stand, geen leidende, maar een bedroevende rol gespeeld. De voornaamste taak van een katholieke organisatie van de hogere stand is zonder twijfel de leden van die stand te bezielen met levendiger plichtsbesef op sociaal gebied. Voor hetgeen betreft de verantwoordelijkheid van de hogere stand, als stand, behoort tot de taak van zijn katholieke standsorganisatie zeer zeker ook het wekken van een sterker gevoel van saamhorigheid.

Het is mij daarom een raadsel waarom christelijk denkende mensen een spreekwijze zouden moeten laten varen, die onder het volk praktisch nog overal wordt gevolgd, ondanks een in veel kringen aangekeekte min of meer socialistische mentaliteit. Gelijk de Duitsers spreken van 'Oberschicht' en 'Unterschicht', zo spreken bijv. zowel de Engelsen als de Fransen evenals wij van hogere standen, lagere standen en middenstanden.

De grootheid van de mens is natuurlijk niet afhankelijk van zijn maatschappelijke stand. Dit weet niemand beter dan een volgeling van Jezus Christus, die dertig jaren lang met zijn moeder en zijn voedstervader in een arbeiderswoning leefde.

. . .

Wanneer men ouder wordt, herinnert men zich dingen, waarop jaren later een terugblik op de nodige afstand soms zeer leerrijk is.

Op dit ogenblik denk ik aan de inhoud van een zekere passage, die voorkomt in een manuscript, hetgeen in het archief van mijn bisdom op dit ogenblik zeker nog te vinden is.

Gelijk de ouderen onder ons zich allen zeer goed herinneren heeft lange tijd onder de Nederlandse Katholieken grote onenigheid geheerst over het karakter van de speciaal ook voor onze arbeiders steeds dringender nodig wordende katholieke sociale organisatie.

Wie zich wil beperken tot de tussen de twee partijen meest in het oog springende scheidingslijn, duidt deze twee partijen voldoende aan, wanneer hij vertelt, dat aan de ene kant stonden woordvoerders van de katholieken der noordelijke provinciën, aan de andere kant woordvoerders van de katholieken der zuidelijke provinciën.

De in het zuiden wonende Francisciaan, die toen zo luid verkondigde, dat hij een 'stem uit het Zuiden' wilde laten horen, was een rasechte Rotterdammer.

De woordvoerders van de Katholieken der noordelijke provinciën behoorden tot hetgeen toen algemeen werd genoemd 'de Leidse school'. Volgens hen leed het geen twijfel, dat in Duitsland, waar men

interconfessionele vakorganisaties had, katholieke 'Arbeitervereine' nodig waren. Maar in Nederland, waar men katholieke vakorganisaties had, waren volgens hen katholieke werkliedenverenigingen of standsorganisaties overbodig.

Landelijk werkten de katholieke nationale vakbonden samen in een centraal 'katholiek Vakbureau'¹²¹. Plaatselijk konden de ter plaatse bestaande afdelingen van de nationale katholieke vakbonden samenwerken in hetgeen men toen noemde 'gildenbonden'. Katholieke werkliedenbonden of standsorganisaties konden in Nederland slechts verwarring stichten. Zij werden onwillekeurig bronnen van ongezonde en zeer ongewenste concurrentie.

Op verzoek van zijn Bisschop bracht over dit vraagstuk de schrijver van dit boek een schriftelijk rapport uit van verschillende bladzijden in folio. De Bisschop liet het rapport drukken en zond het ter inzage aan de vier andere Nederlandse Bisschoppen.¹²²

In het Bisschoppelijk Communiqué¹²³, hetgeen kort daarop verscheen, werd de katholieke standsorganisatie ten zeerste aanbevolen. Tevens gaven de Bisschoppen van het wezen en de taak van de door hen voor katholiek Nederland nodig geoordeelde katholieke standsorganisaties een omschrijving, die letter voor letter was ontleend aan even genoemd schriftelijk ingediend rapport.

Maar het merkwaardige, waarop ik hier alleen de aandacht even vestig, is het overslaan van een passage in het manuscript, die men in de gedrukte copie had weggelaten en die de andere Nederlandse Bisschoppen dus nooit te zien kregen.¹²⁴ De secretaris van mijn Bisdom¹²⁵ vond die passage 'al te kras'.

¹²¹ Het Bureau voor de R.K. Vakorganisatie of het Katholiek Vakbureau kwam in 1909 tot stand en vormde met de in 1906 opgerichte Federatie van R.K. Volks- en Werkliedenbonden in 1925 het Ned. R.K. Werkliedenverbond, de voorloper van de Ned. Kath. Arbeidersbeweging, het huidige Ned. Kath. Vakverbond.

¹²² Dit rapport werd opgenomen in de *Analecta* voor het bisdom Roermond, jrg. 2 (1917) blz. 171-178, 212-224 en jrg. 3 (1918) blz. 108-111:

Dr. H. Poels, De taak van werklieden- en vakverenigingen.

¹²³ Voor het „Bisschoppelijk Communiqué van 26 september 1916 over de taak van de stands- en vakorganisaties” cfr. o.m. *Analecta* voor het bisdom Roermond jrg. 2 (1917), blz. 19-24 en C. J. Kuiper, *Uit het rijk van de arbeid. Ontstaan, groei en werk van de Katholieke Arbeidersbeweging in Nederland*, band 1, d. II, Utrecht (2e dr.) 1951, blz. 80 vv.

¹²⁴ Mgr. J. G. van Schaick (1871-1956; van 1916 tot 1956 geestelijk adviseur van de Ned. Kath. Arbeidersbeweging in haar verschillende vormen) heeft het rapport van dr. Poels in zijn oorspronkelijke vorm gelezen, maar herinnerde zich niets van een weggelaten passage. Cfr. W. van de Pas, *Henri Poels. De strijder voor Christendom en volksverhefing in onze Mijnstreek*, Utrecht z.j., blz. 100 v.

¹²⁵ Th. H. A. M. van der Marck (1868-1953), secr. van het bisdom Roermond van 1915-1949.

Het 'krasse' van die passage was het in het vooruitzicht stellen van de mogelijkheid, dat de taak van onze katholieke vakorganisaties in de toekomst wel eens voor het overgrootst gedeelte zou kunnen worden overgeheveld naar vroeg of laat te wachten neutrale bedrijfsorganisaties. Indien wij dan, naast onze katholieke vakorganisaties, geen katholieke werkliedenverenigingen of standsorganisaties hadden, zou dus in dat geval van onze met zoveel moeite opgebouwde katholieke arbeidersorganisatie bedroefd weinig overblijven.

Indien ik mij niet zeer vergis, zal de nog levende secretaris¹²⁶ van mijn Bisdom deze toen volgens hem 'al te krasse' bewering op dit ogenblik wel zien in een geheel ander licht.

Ik meen in dit verband nog iets anders in herinnering te mogen brengen¹²⁷.

Toen in 1916 het Bisschoppelijk Communiqué verscheen, luwde een tijd lang de felle, tussen de Nederlandse Katholieken gevoerde strijd. Maar onder de mannen van de Leidse School waren er verschillende, die in hun ziel het Bisschoppelijk Communiqué beschouwden als een grote 'flater'. In vertrouwelijke gesprekken maakten zij daarvan geen geheim.

Dat kwam voorgoed tot uiting op een congres, hetgeen de katholieke werkgeversorganisatie hield in De Witte Brug te 's Gravenhage.

Op dit congres werden de katholieke standsorganisaties, waarvan sprake was in het Communiqué, voorgesteld als een soort 'sociëteiten', goed voor gezellig onderling verkeer, maar zonder de minste structurele waarde voor de opbouw van de maatschappij.

Menselijke maatschappij stond op dat congres klaarblijkelijk gelijk met sociaal-economische maatschappij; de gedachte aan een *maatschappelijke* structuur van de Nederlandse *katholieke* bevolking lag helemaal buiten de hier heersende gedachten-sfeer.

De voor dit Congres goed vast te hameren thesis was, dat wij Katholieken in Nederland geen katholieke standsorganisaties nodig hadden, maar katholieke beroepsorganisaties, zoals de katholieke werkgeversorganisatie.

¹²⁶ Cfr. annotatie 125 bij blz. 106.

¹²⁷ Voor een goed begrip van het volgende zou een uiteenzetting van de standpunten der opposenten tegen wie dr. Poels zich in deze bladzijden richt (nl. de Kath. Werkgeversvereniging, de zg. Leidse School en pater dr. Cassianus Hentzen O.F.M.) noodzakelijk zijn. In het kader van deze uitgave is zulks onmogelijk, reden waarom slechts wordt verwezen naar J. Colsen C.M., Poels, blz. 384-411 en 421-425 alsmede naar de naar aanleiding van het boek van Colsen verschenen studie van de hand van pater dr. Cassianus Hentzen O.F.M., Uit onze sociale geschiedenis. Herinneringen en documentalia, Bussum 1956.

Wie even nadenken, weten natuurlijk dat beroepsorganisaties in wezen dezelfde organisaties zijn, die de arbeiders gewoonlijk vakorganisaties noemen.

Wel werd uitdrukkelijk verklaard, dat men deze katholieke beroepsorganisaties ook katholieke standsorganisaties zou kunnen noemen; onder voorwaarde, dat men aan het woord 'stand' maar dezelfde betekenis hechtte als aan het woord 'beroep'. Op deze wijze trachtte men, naar ik vermoed, de schijn te vermijden van een openlijk optreden tegen het Bisschoppelijk Communiqué van 1916.

Waarop ik nu de aandacht vestig is het feit, dat het Nederlands Episcopaat daarna aan de leiders van de katholieke werkgeversorganisatie het recht toekende aan hun organisatie de naam te geven van katholieke standsorganisatie.

Duitse vrienden verzekerden mij dat het Duitse woord 'Beruf' een bredere betekenis heeft dan het Nederlandse woord 'beroep'. Maar welke betekenis men dan ook hechte aan het Duitse woord 'Berufsstände', het staat zo vast als hier in Zwitserland de Matterhorn, dat in het Bisschoppelijk Communiqué van 1916 het woord 'stand' *niet* de betekenis heeft van 'beroep'.

Beroepsorganisaties zijn dus in geen geval eenzelfde soort standsorganisaties als waaraan de Bisschoppen in 1916 hun zegen gaven. Ook Bisschoppen kunnen van koeien geen paarden maken.

Ik ben echter persoonlijk overtuigd, dat het Nederlands Episcopaat zelf niet ongevoelig was gebleven voor hetgeen in de grond niets anders was dan een nauwelijks verholen critiek op het Bisschoppelijk Communiqué van 1916.

Dit bleek nog op een heel andere manier. Zoals de ouderen onder ons zich herinneren, volgde op het congres in De Witte Brug een langdurige polemiek in het Dagblad 'De Tijd'.¹²⁸ Hetgeen ik nu ga vertellen heb ik tot heden voor iedereen verzwegen. De man¹²⁹, die de in het Bisschoppelijk Communiqué zozeer aanbevolen katholieke standsorganisaties bleef verdedigen tegen de mannen van De Witte

¹²⁸ Voor de letterlijke tekst van deze langdurige polemiek tussen dr. Poels en dr. Hentzen cfr. De Tijd van 14 sept. tot en met 21 dec. 1920 (samen 32 artikelen nl. van 14 sept.-27 oct. dertien artikelen van Poels, gevolgd door het verweer van Hentzen in zes artikelen van 3-18 nov.; de repliek van Poels van 20 nov. tot 15 dec. in elf artikelen, tenslotte de dupliek van Hentzen in twee artikelen op 14 en 21 dec., waarna de discussie werd gesloten. Verder Hentzen, Uit onze sociale geschiedenis, blz. 9-12 en 89-202.

¹²⁹ Dr. Poels zelf.

Brug, werd door zijn Bisschop, in naam van het Nederlands Episcopaat verzocht deze polemiek niet langer voort te zetten.¹³⁰

Aan dit verzoek heeft hij terstond voldaan. Daarbij viel hem echter één ding hard. Het werd hem op deze wijze onmogelijk nog te antwoorden op een artikel¹³¹, waarvan de schrijver nu eens aan heel Nederland voor goed duidelijk had willen maken, dat de schrijver van dit boek over dingen schreef, waarvan hij de eerste letters van het alfabet niet kende.

Deze had namelijk geschreven, dat het woord 'stand', wanneer wij in Nederland spreken van katholieke standsorganisaties, *zowel etymologisch als historisch*, de door hem verdedigde betekenis had.

Toen zijn meest op de voorgrond tredende tegenstander dit had gelezen, kon hij zijn verbazing niet meer bedwingen. Zulke onwetendheid van de historie der standen grensde immers aan het ongelooflijke. Over heel de polemiek zou voor de lezers een nieuw licht opgaan, wanneer zij ineens de volslagen onbevoegdheid zagen van de woordvoerder der andere partij.

Uit eerbied voor het door zijn Bisschop, „in naam van het Nederlandse Episcopaat” tot hem gericht verzoek, heeft de schrijver toen gezwegen. Maar op dit ogenblik mag hij de geleerde Franciscaan toch wel even medelen, dat ook hij, reeds als schooljongen bijv. wel eens had horen spreken van de Franse revolutie en van de strijd die 'de derde stand' toen voerde tegen de twee andere.

De theologisch goed geschoolde Franciscaan had toch wel eens even kunnen denken aan de betekenis welke theologen hechten aan het woord 'historisch', wanneer zij een onderscheid maken tussen 'sensus etymologicus' en 'sensus historicus'.

'Etymologisch' stamde het woord 'stand' van staan, opgevat in de zin van hoger staan, lager staan en in het midden staan. 'Historisch' betekende hier niets anders dan dat in het verleden – wanneer wij in Nederland spraken van katholieke standsorganisaties – aan het woord 'stand' ook in de historische *werkelijkheid* altijd eenzelfde betekenis was gehecht als wanneer wij spreken van hogere standen, lagere standen en middenstanden.¹³²

¹³⁰ Later bleek, dat ook pater dr. Cassianus Hentzen O.F.M. op 17 dec. 1920 hetzelfde verzoek heeft ontvangen. Cfr. Hentzen. Uit onze sociale geschiedenis, blz. 49-50.

¹³¹ Cfr. Hentzen, Uit onze sociale geschiedenis, blz. 196-201.

¹³² In zijn correspondentie met pater Muckermann verduidelijkt Poels dit nog als volgt: „Aan de Universiteit te Leuven waren wij gewoon bij de bepaling van de betekenis van een woord onderscheid te maken tussen de etymologische en de historische (feitelijke)

Maar ik geloof, dat heel deze geschiedenis van de destijds in Nederland over katholieke standsorganisaties gevoerde strijd weel een van de vele dingen is, wier volle betekenis men eerst begrijpt, wanneer men ze later op de nodige afstand ziet.

III. DE SOCIALE CONFERENTIES VAN SINT AUGUSTINUS¹³³

Niet heel ver van Hoogkrütz lag een klein rectoraat, hetgeen op dit ogenblik parochie is. Het heette Gaasrade¹³⁴. In een met groenten en fruitbomen beplante tuin, in de onmiddellijke nabijheid van de kerk, stond op een kleine hoogte de woning van de rector.

De eerste vergadering van 'Sint Augustinus', die 'de zwarte' heeft bijgewoond, had plaats in deze woning. Het geschiedde enkele weken voordat 'de zwarte' zelf voor goed naar de nieuwe mijnstreek kwam.

Het was een bijeenkomst van vijf of zes priesters uit verschillende parochies, gelegen in het landje van Hoogkrütz. Zij hadden zich laten inspireren door hetgeen zij hadden gezien in de naburige Duitse parochies. Over de nabije grens, waar ook alom kolenmijnen en grote

betekenis. Zo bijvoorbeeld het woord apostel. Etymologisch betekent het de gezondene, historisch ofwel praktisch betekent het vaak eenvoudig de propagandaleider of de prediker van een beweging of partij. 'Evangelie' betekent etymologisch de blijde boodschap, maar kan historisch de verspreiding betekenen van ideeën die helemaal niet vreugdevol of goed zijn. 'Eekhoorn' betekent etymologisch een diertje dat in de schaduw van zijn staart zit (*écureuil*, *sciurus*), maar deze etymologische betekenis wordt nog slechts door zeer weinigen die de Griekse taal bestudeerd hebben, historisch, praktisch vermoed." (brief Poels aan Muckermann dd. 3 aug. 1943).

¹³³ Voor de Statuten der sociaal-wetenschappelijke Conferentie St. Augustinus, cfr. *Analecta* voor het bisdom Roermond, jrg. 1 (1916) blz. 74-75; verder hetzelfde blad (jrg. 1 (1916) blz. 127-132 en 157-162) een bijdrage, waarschijnlijk van de hand van dr. Poels, getiteld Sociaal Wetenschappelijke conferentie St. Augustinus. De inleiding luidt als volgt: „Onder bovenstaande titel is in 't jaar 1905 onder de geestelijkheid van het Limburgse kolenbekken een conferentie opgericht, met het doel onder hare leden de studie van het sociale vraagstuk te bevorderen en tevens gemakkelijker te maken. Reeds vroeger bestond een conferentie met hetzelfde doel te Maastricht, later ook in 't zuidelijk deel van 't dekenaat Venlo, met haar zetel te Reuver, terwijl er onder de eerw. heren seminaristen twee conferenties werden opgericht. In Duitsland vinden we de sociale conferenties onder de clerus reeds vóór 20 jaar. De eerste werd opgericht in 't dekenaat Stuttgart in 1896. Vele andere plaatsen volgden dat voorbeeld. (Cfr. *Soziale Konferenzen unter dem Klerus, ihre Organisation und Tätigkeit*, uitg. van de Zentralstelle der Volksverein te München-Gladbach). Langzamerhand werd de clerus overtuigd dat de studie van het sociale vraagstuk noodzakelijk is en wel uit een oogpunt van zielzorg" (blz. 127). Zie verder Colsen, Poels, blz. 306-313.

¹³⁴ Vaesrade (gem. Nuth).

fabrieken lagen, hielden veel Duitse priesters regelmatig 'sociale conferenties', waarop zij samen actuele sociale vraagstukken bespraken. Deze priesters waren allen leden van de 'Vereniging Sint Augustinus'.

De ziel van de bijeenkomst te Gaasrade was de oudste kapelaan van Hoogkrütz¹³⁵. Zijn rechter arm was de kapelaan van Laubach¹³⁶. Deze twee waren trouwe bezoekers van Kloosterbos, toen de bekende politicus en socioloog¹³⁷ daar woonde, met wie zij samen de Christelijke Mijnwerkersbond hebben opgericht.

Voor zover ik weet, werden op deze bijeenkomsten nooit pastoors door hen uitgenodigd. Behalve de rector van Gaasrade waren het, indien ik mij niet vergis, uitsluitend kapelaans, die elkaar geregeld ontmoetten op deze sociale conferenties.

Ik kan slechts met moeite mijn lust bedwingen om van de hier genoemde kapelaan van Hoogkrütz een meer uitvoerige karakter-schets te geven. Hij was klein van lichaamsbouw. Bij zijn confraters stond hij bekend onder de naam van 'Heintje'. Maar de kleine Hein keek over de hoofden van de overgrote meerderheid zijner confraters een heel eind heen. Hij was nog betrekkelijk jong. Maar hij zag de toekomst van deze streek veel klaarder dan veel in de zielzorg vergrijsde, overigens zeer verstandige en daarbij dikwijls zeer ijverige pastoors. Velen van hen leefden meer in een dierbaar en vreedzaam verleden dan in het daarvan zo zeer verschillend rondom hen gistend heden.

Hetgeen deze van lichaamsbouw zo kleine man voor de mijnstreek heeft gedaan, zou het onderwerp kunnen zijn van een afzonderlijk en leervolle biografie. Maar de enige biografie van hem, waarin hij nog belang stelt, staat voor eeuwig opgetekend in het dagboek van Sint Petrus, hetgeen deze in de hand hield, toen hij hem met de andere hand de hemelpoort binnenliet.

Of de kapelaans, die lid waren van Sint Augustinus, dikwijls elkaar ontmoetten op zulk soort socialen 'krans', weet ik niet. Inlichtingen kan ik aan iemand anders hier in Zwitserland niet gaan vragen. Ik weet alleen, dat de leden van Sint Augustinus, zodra te Hoogkrütz 'Ons Thuis' gebouwd was, hun bijeenkomsten terstond hielden in het aan

¹³⁵ H. A. J. M. Erens (1872-1936), kapelaan te Heerlen, stichtte in 1917 als bouwpastoor de parochie Heerlerbaan, werd in 1931 pastoor-deken te Gulpen, waar hij in 1936 overleed.

¹³⁶ Ubach over Worms (Waubach). Bedoeld is hier kapelaan J. Oberjé (1868-1943), de eerste redacteur van het vakblad van de Christelijke Mijnwerkersbond. In 1919 werd hij benoemd tot pastoor te Epen, waar hij op 30 mei 1943 overleed.

¹³⁷ Dr. W. H. Nolens, cfr. annotatie 32 bij blz. 43.

de lezers bekend bovenzaaltje van 'Ons Thuis'. De kapelaan te Hoogkrütz, wiens hart zo warm klopte voor de door hem opgerichte vereniging Sint Augustinus, bleef een tijd lang zelf voorzitter. Toen evenwel de Bisschop voor de mijnstreek een 'aalmoezenier voor sociale werken'¹³⁸ had benoemd, droeg hij spoedig het voorzitterschap over aan de nieuwe aalmoezenier.

De vergaderingen van Sint Augustinus in Ons Thuis begonnen steeds kwartier voor vier. Voor de zomermaanden kon men hier dus niet van avondvergaderingen spreken. Maar het karakter van deze vergaderingen stemt zozeer overeen met dat der 'praatavonden', dat een bespreking van het karakter dier bijeenkomsten nergens beter dan in dit hoofdstuk kan geschieden.

Om dit karakter te tekenen moeten wij hier dus eveneens onze aandacht vooral vestigen op twee dingen, die wij bij de bespreking van een praatavond altijd op de voorgrond schoven. Vooreerst op 'het soort mensen', die lid waren van Sint Augustinus. Vervolgens op de aan deze mensen in deze tijd in deze streek toevertrouwde sociale taak.

. . .

Ook de priesters zijn op de eerste plaats mensen. Stukken maakte de Schepper nooit. God schiep hele, totale mensen. Totale priesters moeten ook totale mensen zijn.

De schrijver betreedt hier een terrein, waar voetangels liggen bij elke stap die hij zet. Wie naar de pen grijpt op drieënzeventig-jarige leeftijd – in het vol bewustzijn, dat hij binnen betrekkelijk korte tijd voor Gods rechterstoel moet verschijnen – mag evenwel niets verzwijgen hetgeen naar zijn heilige overtuiging openlijk en rondborstig dient gezegd te worden. Voor wie hier recht van spreken heeft is spreken ook een plicht.

Voor het 'heilig huisje', hetgeen menige vrome ziel wil bouwen voor de priesters, is geen bouwterreintje meer te vinden in de moderne

¹³⁸ De benoeming van de eerste 5 aalmoezeniers van Sociale Werken geschiedde in augustus 1915. Dr. Poels werd benoemd tot hoofd-aalmoezenier. Voorlopers van hen waren de twee aalmoezeniers van de arbeid te Maastricht nl. aalm. J. M. Souren (1902-1910) en J. Verheggen, die in 1910 benoemd werd tot aalmoezenier van de arbeid en in 1915 aalmoezenier van sociale werken werd. Volgens de Besluiten der Prosynodale Vergadering, gehouden te Roermond op 29 oct. 1915, (cfr. *Analecta voor het Bisdóm Roermond* jrg. 1 (1916) blz. 6) zou de aalmoezenier van het district automatisch de voorzitter van de St. Augustinus-verenigingen worden. In Heerlen paste men deze bepaling toe in de vergadering op 4 juli 1917 bij het heengaan van kapelaan Erens, die benoemd was tot bouw-pastoor van de op te richten parochie Heerlerbaan (gem. Heerlen).

maatschappij, waar weldra geen mens zich meer op straat kan vertonen, zonder dat van hem een foto wordt genomen.

. . .

Kinderen groot brengen baart veel moeiten en zorgen. De vrijwillige voortplanting van het menselijk geslacht is evenwel niet los te maken van het door God zelf opgesteld wereldplan. God schiep daarom in de mens een hartstocht, die de mens al deze moeiten en zorgen over het hoofd doet zien. Deze door God zelf in het hart van de mens neergelegde 'liefde' is in alle landen van de wereld het meest geliefd onderwerp van grote dichters, die bij voorkeur de schoonheid bezingen van hetgeen in de menselijke samenleving de mens het meest bekoort.

Mensen, die niet huwen omdat zij deze hartstocht missen, behoren in de regel tot een 'soort mensen', waaraan iets ontbreekt, waarvan het gemis zich meestal verraadt door gebrek aan vitaliteit en menselijkheid.

De aanwezigheid onder de clerus van een 'soort mensen', die alleen een zeker gebrek aan mannelijkheid vertonen, kan geen kwaad, zo lang zij niet te talrijk worden en onder de clerus geen valse mentaliteit aankweken.

Er mogen onder de clerus geen valse begrippen wortel schieten omtrent vroomheid en heiligheid. Er zijn specifiek vrouwelijke, maar ook specifiek mannelijke deugden. Ook mogen onder de geestelijkheid geen valse opvattingen ontstaan betreffende het karakter van zinnelijke maar kuise liefde tussen jonge mensen, die niet voor het celibaat geroepen zijn.

Onder het 'soort mensen', geschilderd door Henri Bordeaux in zijn boek 'La peur de vivre' – die niet huwen omdat zij terugschrikken voor de aan het huwelijksleven verbonden zorgen – is er niet één, die ooit door God is opgeroepen voor het hier op aarde door zijn goddelijke Zoon ingesteld priesterschap.

De natuurlijke liefde van de totale man voor de door hem uitverkoren vrouw, wordt bij de totale priester veredeld in een bovennatuurlijke liefde. God verlangt van de mens dat hij Hem beminne 'uit geheel zijn hart'. De priester laat deze bij hem alles overheersende liefde niet belemmeren door de talloze verplichtingen, die de gehuwde man aanvaardt tegenover eigen vrouw en eigen kinderen. Hij ziet in elk kind van Adam het levend evenbeeld van de Schepper. Hij schenkt zijn hart aan 'de grote schare' van wie nu hongeren naar sociale ge-

rechtigheid en christelijke naastenliefde. Zijn liefde aan schepselen geschonken, is liefde voor armen en ongelukkigen, die voor hem broeders en zusters van de Verlosser zijn.

De vitaliteit, die een kenmerk is van de totale man, moet in plaats van kleiner nog groter zijn bij de totale priester. Haar uitstralingsvermogen strekt zich verder uit. Het werpt zijn glansen in hoger gelegen sferen.

Wolven in schapenvachten zijn snoodaards, die zich heimelijk willen aansluiten bij de eerbied afdwingende schare van deze uitverkoren door God geroepen priesters, omdat hun ouders of zij zelf in de priesterlijke staat de voor hen op dit ogenblik beste en makkelijkst te vinden 'betrekking' zien. Het binnensluipen van een aantal zulke mensen zou een ramp zijn, niet alleen voor de priesterlijke stand, maar eerst en vooral ook voor de snoodaards zelf.

Eer iemand wordt toegelaten in het Groot Seminarie en later tot de priesterwijding, wordt zijn roeping tot het priesterschap onderworpen aan een nauwkeurig onderzoek. Wie weet hoe angstvallig dit in ons dierbaar diocees geschiedt, weet meteen de reden, waarom ons bisdom kan roemen op zulk keurkorps van katholieke priesters. Laten wij aan andersdenkenden, die niet van nabij het leven van onze katholieke priesters kennen, hun oordeel over het celibaat niet euvel duiden. Ook op dit punt blijven priesters mensen. Menselijke zwakheden blijven ook hier niet uit onder een zoveel duizenden leden tellende clerus. Maar het celibataire leven van de clerus, gelijk de katholieken dat kennen, is en blijft een bovennatuurlijk wonder.

Tussen het nastreven van een ideaal en het bereiken van een ideaal blijft nochtans altijd een groot onderscheid bestaan. De priesters kennen weliswaar geen zorgen voor vrouw en kinderen. Wanneer zij priester zijn, stoten zij echter voortdurend op tal van andere dingen, die eveneens het bereiken zeer bemoeilijken van het verheven doel, waarvoor zij priester zijn geworden.

Misschien moest ik mij hier beperken tot het 'sociale' doel, hetgeen de oprichters van Sint Augustinus nastreefden en, strikt genomen, buiten het kerkelijk terrein zelf gelegen was. Ik kan evenwel niet nalaten hier eerst een enkel woord te zeggen over boven alle lof verheven arbeid van de in deze mijnstreek werkende clerus op zuiver kerkelijk gebied.

Het voortdurend bouwen van nieuwe kerken voor de gedurende de laatste jaren opgerichte nieuwe parochies, spotte met alle financiële

moelijkheden¹³⁹. In de gemeente Hoogkrütz alleen verzezen in de laatste vijftientig jaar meer dan tien nieuwe eer te grote dan te kleine kerken. Tal van religieuze orden bouwden in de nieuwe mijnstreek nieuwe kloosters. Nieuwe katholieke lagere scholen kwamen als paddestoelen uit de grond. Voor nieuwe katholieke middelbare scholen, zowel voor meisjes als voor jongens, werd tijdig zorg gedragen.

De geldelijke offers, die voor parochies zijn gebracht voor een godsdienstige vorming van de opgroeiende schoolvrije jeugd, grenzen aan het ongelooflijke. Al beweerde soms de een of andere spotvogel, dat zelfs priesters liever meisjes schenen te zien dan jongens, ook de mannelijke schoolvrije jeugd werd niet verwaarloosd. Huisbezoek in de parochie was het aambeeld waarop de Bisschop voortdurend hamerde.

Deze korte opsomming illustreert voldoende de voorbeeldige arbeid van deze clerus op kerkelijk gebied¹⁴⁰. Op de sociale conferenties van de vereniging Sint Augustinus werden echter heel andere dingen besproken.

Over hetgeen behoort tot de taak van priesters kan men lang van gedachten wisselen. Het lijkt echter meer praktisch hier enkel twee dingen te noemen, waarover men moeilijk van mening kan verschillen.

Vindt een priester 's nachts op straat een zwaar verwonde man, die door niemand anders wordt geholpen, en is een kruikar het enige beschikbaar vervoermiddel om de ongelukkige man naar het hospitaal te brengen, dan is het voortduwen van een kruikar, waarop die ongelukkige wordt vervoerd, zonder enige twijfel echt priesterwerk.

Er is echter nog een tweede ding, hetgeen evenmin aan twijfel onderhevig is. De beste manier voor een priester om op sociaal gebied gezonde sociale toestanden te helpen scheppen, is het vormen en aanwakkeren van daarvoor geschikte en bereid gevonden leken.

De priesters kunnen, om te beginnen, onmogelijk de medewerking missen van katholieke vrouwen.

Boven de toekomst van een streek hangen zwarte wolken, wanneer

¹³⁹ Tussen 1900 en 1940 werden in de Mijnstreek 32 nieuwe parochies resp. rectoraten opgericht, 51 nieuwe kerken gebouwd en 25 vergroot. Slechts in 4 van de 39 Mijnstreek-gemeenten behoeft men in deze periode niet tot nieuwbouw of vergroting van de kerken over te gaan. Cfr. pater dr. Remigius Dieteren O.F.M., Grondbeleid en volkshuisvesting in de Mijnstreek, Assen 1964, blz. 186.

¹⁴⁰ Voor een overzicht van de financiële consequenties voor de zielzorg t.g.v. de vestiging van de mijnindustrie in Zuid-Limburg, cfr. Dieteren, Grondbeleid en Volkshuisvesting, blz. 170-190.

niet meer tijdig wordt gezorgd, dat de opgroeiende meisjes een godsdienstige opvoeding krijgen, die beantwoordt aan de tijd en de omgeving waarin zij leven. Aan de uitvoering van de daarvoor nodige arbeid valt niet te denken zonder een organisatie van katholieke vrouwen, wier 'leidsters' werk verrichten hetgeen onmogelijk gedaan kan worden door mannen. Ook door priesters niet.

Het is bijna niet mogelijk de invloed te overschatten, die voor het godsdienstig leven van een streek uitgaat van de gehuwde vrouw. Wie de moeder kent, kent in de regel ook het kind. Wie de gehuwde vrouw kent, kent meestal ook haar man. Maar niemand, ook geen priester, kan het werk ter hand nemen hetgeen voor het godsdienstig leven alleen gehuwde vrouwen en moeders kunnen doen.

De meeste actuele sociale vraagstukken liggen evenwel op terreinen, waar de priester de hulp nodig heeft van kloeke mannen. Het zijn bovendien zeer dikwijls vraagstukken van een geheel ander karakter als bijv. de opvoeding van de mens. Er zijn een groot aantal van deze vraagstukken, waarvan niemand zal beweren, dat zij tot het kerkelijk terrein behoren, en wier oplossing toch van onzeggelijk grote invloed is op het godsdienstig leven der bevolking waarvoor de priester zorg moet dragen.

Om dit aan te tonen behoef ik slechts een kleine schilderij op te hangen van de wantoestanden die in sommige streken heersen op sociaal en economisch gebied.

Er zijn in de wereld mijnstreken, waar de arbeiders in krotten of in als 'mensenpakhuizen' ingerichte huizenblokken wonen; waar het wemelt van slechte kroegen en bioscopen; waar tussen veel kosthuizen en bordelen geen groot onderscheid bestaat: waar de arbeiders bijna uitsluitend slechte kranten en boeken lezen; waar de werkplaatsen en schaftlokalen broeinesten zijn van zedenbederf; waar de grootste 'schuïnsmarcheerders', wanneer zij maar stevige 'poten' hebben, om daarmee de voorhamer vast te pakken, aan het werk worden gezet op dezelfde posten als de overige mijnarbeiders; waar de arbeiders te weinig loon verdienen en misschien, hetgeen nog erger is, voortdurend uitgevloekt en als slaven behandeld worden; waar aan hun vertegenwoordigers de werkgevers praktisch eenvoudig de rug toekeren; waar de arbeidersziel zit volgepropt met bittere wrok; in één woord, waar al hetgeen de mijnarbeiders zien en horen vloekt met het in de kerken gepredikt Evangelie. De arbeiders zouden voor een niet door hen, maar ook door niemand op te lossen raadsel staan, wanneer de Kerk zich om al deze dingen niet bekommerde.

Kerkelijk terrein en wereldlijk terrein zeer scherp van elkaar 'onderscheiden' is dringend nodig. Speciaal in onze tijd. Maar wie deze terreinen van elkaar wil 'scheiden', vergeet de *mensen* die leven op beide terreinen tegelijk.

Het grote doel van de vereniging Sint Augustinus was de priesters diep te leren voelen de onmisbaarheid van een krachtdadige medewerking van kloeke katholieke mannen, die zelf hun eigen verantwoordelijkheid beseffen en krachtdadig medewerken *konden*. Om dit te kunnen bereiken, moesten zij van de grote meest actuele sociale vraagstukken ook zelf voldoende op de hoogte zijn. Zij moesten trachten voortdurend in levend contact te staan met invloedrijke leken van alle standen. Zij moesten vooral in de arbeidersstand zelf voor hun doel geschikte mannen weten te vinden. Zij moesten het vertrouwen van die mannen weten te winnen. Op wereldlijk gebied was ook onder de katholieken een groot tekort aan bekwame en invloedrijke leiders. Maar de priesters moesten zorgen dat er zulke leiders kwamen. Voor dat alles was eerst en vooral nodig, dat zij ook zelf kordate mannen waren, met diep sociaal gevoel en met een helder inzicht in de grote sociale vraagstukken, die op het ogenblik van zo grote betekenis zijn ook voor het godsdienstig leven.

. . .

Met deze beschrijving van het 'soort mensen', die op deze bijeenkomsten elkaar ontmoetten en van de sociale taak, waarvoor zij op deze sociale conferenties zich gezamenlijk voorbereidden, meen ik het wezen van de Vereniging Sint Augustinus voldoende te hebben gekarakteriseerd.

Dezelfde namiddag had in het zelfde zaaltje de 'recollectie' plaats voor de priesters van het dekenaat Hoogkrütz. Deze recollectie werd de eerste jaren door een pater Franciscaan, later door een pater Jesuïet gegeven. Na het gezamenlijk bidden van het Rozenhoedje was er 'meditatie'. De aanwezige priesters mediteerden gezamenlijk over een godsdienstig onderwerp, hetgeen de geestelijke leider voor hen ontleedde en ter overweging aanbeval. Na de meditatie begaven allen zich naar de vlak naast het vergaderzaaltje gelegen huiskapel. Hier smeekten zij gezamenlijk Gods zegen over hun priesterlijke arbeid in de mijnstreek af. Luisterend naar de geestelijke leider hield ieder priester stil zijn eigen 'gewetensonderzoek'. Daarop werd het Heilig Sacrament ter aanbidding uitgesteld. Een der priesters bespeelde het kleine harmonium. Het 'Tantum ergo' werd gezongen. Eer zij de

kapel verlieten ontvingen allen, de hoofden diep voorover gebogen, de zegen met het Heilig Sacrament.

Het was na afloop van deze godsdienstige plechtigheid dat de vergadering begon van de vereniging Sint Augustinus. In het vergaderzaaltje zaten dan reeds enkele priesters, die lid waren van een of andere religieuze orde of niet tot het dekenaat Hoogkrütz behoorden. Onder de priesters, die uit de kapel kwamen, waren er enigen, die terstond hun steek opzetten en regelrecht naar huis gingen.

Wie regelrecht naar huis gingen en nooit deelnamen aan de sociale conferentie, wist men altijd reeds tevoren. Gelijk de lezer zich herinnert, bleef onder de burgerlijke bevolking van de nieuwe mijnstreek 'Oud Limburg' nog lange tijd voortbestaan. Het zelfde verschijnsel viel blijkbaar ook onder de clerus van de mijnstreek waar te nemen. Oudere pastoors zag men op de vergadering van Sint Augustinus nooit. Behalve drie of vier nog jonge pastoors waren de seculiere priesters geestelijken, die regelmatig de vergaderingen bijwoonden, allen nog kapelaan. Uit welke parochies men op de vergaderingen de kapelaans verwachten kon, wist men over het algemeen het best, wanneer men de pastoors van de parochies kende.

In verschillende grotere parochies hadden de katholieke standsorganisaties 'comités van samenwerking' opgericht. Deze samenwerking had tot doel handhaving van de katholieke wereldbeschouwing ook op wereldlijk terrein. De geestelijke adviseur van zulk 'comité van samenwerking' moest worden aangewezen door de pastoor. De pastoor van Koningsbos¹⁴¹, een der voornaamste parochies van heel de streek, stelde er prijs op zelf geestelijk adviseur te blijven van 'Katholiek Koningsbos'. Aan een der ijverigste leden van het comité van samenwerking, die hem om steun verzocht – ongeveer twee jaren vóór het binnen vallen van de Duitse troepen – verklaarde de pastoor evenwel onomwonden dat naar zijn overtuiging de katholieke standsorganisaties haar tijd gehad hadden. Men moest volgens hem het heil van 'Katholiek Koningsbos' voortaan meer zoeken op godsdienstig kerkelijk gebied.

Het bestaan van deze twee stromingen onder de geestelijkheid was

¹⁴¹ Koningsbos wordt hier aangeduid als een der voornaamste parochies van de Mijnstreek, ligt echter in feite in de gemeente Echt, derhalve buiten of aan de uiterste rand van het mijngebied. Poels wil, dunkt me, door deze keuze opnieuw demonstreren, dat hij geen afzonderlijke personen wil aanwijzen maar een bepaald type priesters wil tekenen, die het begrip zielzorg eenzijdig 'supranaturalistisch' verstaan. Cfr. o.m. dr. H. A. Poels, Een zestal redevoeringen, Kerkrade, 1935, blz. 181 vv.

oorzaak, dat de vereniging Sint Augustinus nooit geworden is hetgeen zij had kunnen en moeten worden.

Misschien is de ene of andere lezer van mening dat de schrijver beter had gedaan wanneer hij in zijn boek over het bestaan van deze twee stromingen het stilzwijgen had bewaard. De schrijver heeft daarover tot hiertoe heel zijn leven inderdaad gezwegen. Maar voor wie geen volkomen vreemdeling in Jeruzalem is, was eerstens hetgeen hij hier vertelt toch geen geheim. Zonder vermelding van een tegenovergestelde stroming werd tweedens 'een stuk leven' een zo scheve voorstelling van hetgeen de schrijver heeft beleefd en meegeleefd, dat zij door een zó grote 'onvolledigheid' ophield de 'waarheid' juist weer te geven. Derdens schreef hij dit boek niet voor zijn plezier. Hij hoopt dat zelfs na zijn dood sommige mensen uit zijn boek nog nuttige lessen zullen putten.

Bittere woorden zijn in al die jaren op een vergadering van Sint Augustinus slechts één keer gehoord. Zij waren gericht tegen de 'averechtsche' beweging, wier centrale figuur een pastoor¹⁴² was, die volstrekt niet kon beschouwd worden als een vertegenwoordiger van 'Oud-Limburg'. Het betrof feiten van zo ongelooflijke aard, dat de voorzitter van Sint Augustinus meende niet langer te mogen verborgen houden voor de clerus van de mijnstreek. Hij had de pastoor, rondom wien heel de 'averechtsche' beweging draaide, tevoren persoonlijk schriftelijk tot het bijwonen van de vergadering uitgenodigd. Hij had hem uitdrukkelijk meegedeeld, dat hij op de vergadering zekere feiten zou vermelden, die deze beweging in een zeer geheimzinnig daglicht stelden. Hij had hem geschreven dat hij beschikte over schriftelijke bewijzen, die op de vergadering zouden worden voorgelezen.¹⁴³ De schriftelijk uitgenodigde pastoor was echter niet verschenen. Op de vergadering heerste enige ogenblikken een doodse stilte. Op de volgende vergaderingen werd hierover nooit meer een woord gerept. De ijverige secretaris¹⁴⁴, die anders van elke vergadering een uitvoerig verslag uitbracht, heeft de toen meegedeelde feiten in de notulen van

¹⁴² Bedoeld is hier pastoor Luc Röselaers (1857-1949) van de hoofdparochie van de gemeente Hoensbroek. De 'averechtsche' beweging was een veel gebruikte spotnaam voor de door pastoor Röselaers in het leven geroepen vereniging 'Ave Rex Christe' tot herstel van het oude kasteel te Hoensbroek. Hierin zou het centrum van alle activiteiten in de Mijnstreek worden gevestigd, welke kunstmatige opzet niet werd verwerkelijkt. Cfr. P. A. H. M. Peeters, Jan Luc. Röselaers, pastoor te Hoensbroek 1911-1939, Echt 1960.

¹⁴³ Op welke kwestie Poels hier concreet doelt, is mij niet bekend.

¹⁴⁴ C. J. Spierts, cfr. annotatie 145 bij blz. 120.

die éne minder 'gezellige' bijeenkomst zelfs met geen enkel woord vermeld.

Wie dit lezen zouden zich evenwel zeer vergissen, indien zij meenden, dat de oprichting van de vereniging Sint Augustinus te Hoogkrütz op een mislukking is uitgedraaid. Integendeel. Juist omdat die andere stroming in de mijnstreek zo duidelijk overal viel waar te nemen, was de vereniging Sint Augustinus er zo broodnodig. De tegenwerking geschiedde geleidelijk minder openlijk en was voor de trouwe leden van Sint Augustinus slechts een prikkel te meer om het hun voor ogen staand doel des te ijveriger na te streven. De maandelijks vergaderingen werden in de regel bijgewoond door ongeveer dertig priesters, die in een echt broederlijke en priesterlijke sfeer met elkander van gedachten wisselden over de verschillende actuele onderwerpen, welke steeds door daarvoor uitgelezen sprekers werden uiteengezet.

Ook in de stad van Sint Servaas hielden weldra een aantal priesters maandelijks sociale conferenties. Op drie andere plaatsen in het diocees heeft men het eveneens beproefd, op aandrang van Hoogkrütz. Na enkele bijeenkomsten zat echter op drie plaatsen het van wal gestoken schip reeds aan den grond.

De lezers zullen van de schrijver wel niet verlangen dat hij opnieuw een lange lijst van verschillende soorten sprekers gaat opsommen gelijk hij deed voor 'de praatavond van de zwarte'. Hij kan hun evenwel de verzekering geven, dat hij slechts de namen van de sprekers behoefde te vermelden, om hen metéén te doen zien op hoe hoog peil te Hoogkrütz deze sociale conferenties stonden. Ook zouden zij daaruit alleen reeds kunnen besluiten in welk innig verband met de werkkring van priesters in de mijnstreek de sociale onderwerpen stonden, die op deze bijeenkomsten behandeld werden.

Eer ik nu hier de pen neer leg, moet ik evenwel de lezer nog een kleine pentekening tonen van de eeuwig jonge pastoor van Wilhelminadorp.¹⁴⁵ Hij is de man die het meest heeft bijgedragen tot het welslagen dezer bijeenkomsten van priesters te Hoogkrütz.

¹⁴⁵ C. J. Spierts (1882-1961), een bekwaam en ijverig zielzorger, die rond 1920 het nu zo bloeiende Terwinselen (Wilhelminadorp zegt Poels) - de zetel van de Oranje-Nassaumijn II en van Staatsmijn Wilhelmina - uit de grond stampte. Grotendeels in eigen beheer en met de troffel in de hand voorzag hij deze plaats van openbare voorzieningen als kerk, lagere scholen, huishoudschool, parochiehuis, dokterswoning enz. Hij was van 1918 tot 1961 pastoor van Terwinselen. Cfr. J. Mullenders, In memoriam pastoor H. Spierts, in De Nieuwe Limburger, 16 aug. 1961.

Hij kende de streek van kindsbeen af. Er stond in heel Wilhelminadorp geen huis hetgeen hij niet had zien bouwen. Toen hij er korte tijd pastoor was, zorgde hij spoedig, dat hij in het bezit kwam van enige hectaren grond. Waarop hij niet alleen kerk, scholen, pastorie en kapelanie kon bouwen, maar ook zelf nog enige straten kon laten aanleggen. Doordat hij zijn nieuwe kerk daar bouwde steeg de grond natuurlijk in waarde. Op deze manier vond hij het beste maar door veel van zijn confraters verwaarloosd middel om te voorkomen, dat hij zijn nieuwe parochie in niet te dragen schuld stak. De directie van de Staatsmijnen hielp hem in de onmiddellijke nabijheid een grote vijver aanleggen, waarop fris gekleurde bootjes varen tussen kleine aan natuurschoon rijke heuvels. Zij verschaftte hem, voor de door hem opgerichte katholieke organisaties van arbeiders en van beambten, de schoonste vergaderzaal van heel de streek. Ik betwijfel of er in heel zijn parochie wel tien katholieke arbeiders of beambten waren, die niet lid waren van hun katholieke standsorganisatie.

Op zijn pastorie, in zijn zitkamer en in het daarachter gelegen studeervak, stonden eiken boekenkasten. Nieuwe pas verschenen tijdschriften staken tussen de vele in leer en perkament gebonden oude boeken. Het dagblad van de streek was geen uur in huis of de pastoor had het van voor tot achter doorgekeken. Heel dikwijls bevatte het berichten en beschouwingen, die hij de avond tevoren zelf had geschreven. Hij was een oerechte Limburger. In zijn omgang met Limburgers werd hij nooit ontrouw aan zijn Limburgs dialect. Maar tevens was hij, in de goede zin van het woord modern, zo 'modern' gelijk geen tweede. In zijn huis zag men allerlei fossielen uit kolenmijnen en mergelgroeven. Maar de muren hingen vol moderne schilderijen. De moderne schilderkunst vond in hem een van haar vurigste bewonderaars. Een oudheidkundige met grijze haren aan één en dezelfde tafel naast een heel jonge en heel moderne letterkundige was in de zitkamer van deze pastoor een zeer gewoon verschijnsel. Sigrid Undset kwam verschillende dagen bij hem logeren. Hij zelf maakte per auto een verre tocht om in Duitsland de beroemde Langbeen te bezoeken.¹⁴⁶ Hij was lid van de kunstminnaars-vereniging Sint Lukas.

¹⁴⁶ Deze mededeling (is Langbeen een verschrijving van Langbehn?) is waarschijnlijk niet juist, omdat August Julius Langbehn ('Der Rembrandtdeutsche') reeds in 1907 overleed. Is hier sprake van een naamsverandering?

Wel is zeker dat pastoor Spierts een grote bewondering had voor Langbehn, maar ook, dat hij er zich steeds op beroemde binnen de provincie Limburg te blijven, ook tijdens zijn vakanties. 'De verre tocht per auto' is waarschijnlijk slechts een plagerij van Poels aan het adres van de toen nog levende pastoor Spierts.

In één woord, hij leefde met hart en ziel al hetgeen goed en schoon was mee.

Deze man was 'secretaris' van de vereniging Sint Augustinus te Hoogkrütz. Er heeft slechts één keer een vergadering plaats gehad, welke hij niet heeft bijgewoond. Omdat het toen voor hem onmogelijk was. Van elke vergadering schreef hij een uitvoerig verslag, hetgeen op de volgende vergadering werd voorgelezen. Indien hij ooit die verslagen¹⁴⁷ mocht uitgeven, kregen wij een geschiedenis van de vereniging Sint Augustinus, die niemand anders schrijven kan.

¹⁴⁷ Bedoelde verslagen, betrekking hebbende op de bijeenkomsten in de jaren 1912-1940 werden door pastoor H. Spierts gedeponceerd bij het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg te Maastricht.

PERSONENREGISTER

Alle verwijzingen hebben betrekking op de voetnoten en via deze op de daarbij behorende tekst van het geschrift van Dr. Poels.

- Ariëns, A., 42
Boermans, Fr. A. H., 61
Brauns, H., 43
Brewers, J. A., 89
Bunge, J. C. F., 44
Bijvoet, B., 102
Colsen, J., 100
Drehmanns, J. H., 61
Erens, H. A. J. M., 51, 111-112
Frowein, W. F. J., 44
Garnier, Th., 48
Gaudet, 48
Gils van, P. J. M., 83
Grondijs, L. H., 100
Grootjans, J. H., 67
Haex, A. C., 44, 100
Harmel, L., 48
Hentzen Cassianus, 104, 107-109
Hoonacker van, A., 61
Iterson van, F. K. Th., 44
Jacobs, J., 100
Kasteel, P. A., 101
Kat de, R., 44
Kors, J. P., 101
Lemire, J., 48
Macdonald, J. R., 45
Marck van der, Th. A. M., 106
Meuleman, C. Fr. Th., 96
Moonen, L., 107
Mun de, A., 48
Nicolaye, P. P. J., 66
Nolens, W. H., 43, 111
Oberjé, G. H., 51, 111
Pontier, G. J., 43
Röselaers, L., 119
Ruijs de Beerenbrouck, Ch., 103
Sarolea, W. H. A., 93
Schaeppman, H., 43
Schaik van, J. G., 106
Schweitzer, W., 44
Seegers, P. W., 99
Sonnenschein, C., 79
Souren, J. M., 112
Spierts, C. J., 119-122
Stuyt, J., 78
Tour de la Pin, I., 48
Verhagen, H. J., 83
Verheggen, J., 112
Vianen, Th. C., 96
Wenckebach, K. F., 38
Zielemans, Chr., 51

LITERATUUROVERZICHT

In de loop der jaren verschenen reeds vele publikaties over diverse scholen en onderwijsvormen in Limburg, die als uitgangspunt kunnen dienen voor een bestudering van de onderwijsgeschiedenis in deze provincie. Als stimulans zijn in het volgende overzicht de titels van diverse publikaties samengebracht en voorzien van een korte annotatie. Meestal verschenen zij in de vorm van gedenkboeken en gelegenheidsgeschriften, vaak samengesteld door de directeuren of leraren van de betrokken school. Aanvankelijk hadden zij vrijwel uitsluitend betrekking op het middelbaar onderwijs voor jongens. In de laatste jaren zijn echter ook andere scholen overgegaan tot het samenstellen van een historisch overzicht.

De waarde en de aard van bedoelde publikaties zijn verschillend. In sommige gevallen wordt getracht een serieus overzicht van de historische ontwikkeling van de betrokken school te schetsen. In andere gevallen bespeurt men echter helaas de tendens om meer het accent te leggen op een vlotte foto-reportage dan zich in de oprichting en voorgeschiedenis te verdiepen. Er blijven zodoende nog tal van lacunes op te vullen. Bovendien is het wenselijk om aan de hand van deze literatuur en uit de aanwezige archiefbronnen meer samenvattend en diepgaander op de verschillende facetten van de regionale onderwijsgeschiedenis in te gaan, waarbij de aandacht mede dient te worden gericht op de ontwikkeling tijdens de 19e eeuw. Enige hier opgenomen publikaties hebben op dit terrein het voorbeeld gegeven.

In dit overzicht zijn allereerst een aantal algemene werken genoemd, vervolgens publikaties over het middelbaar onderwijs, daarna over het lager onderwijs en tot slot enige werken over het beroepsonderwijs. Deze lijst pretendeert niet volledig te zijn, maar hoopt wel bij te dragen tot verder onderzoek.

Bartels A., Een eeuw middelbaar onderwijs, 1836-1963, Groningen, 1963, 292 blz.

Bolkestein G., De voorgeschiedenis van het middelbaar onderwijs, 1796-1863, Amersfoort, 1914.

Een eeuw middelbaar onderwijswet herdacht, 1863-1963, voordrachtenreeks door Ph. J. Idenburg, J. Karsemeijer en H. M. Janssen, Groningen, 1963.

Honderd vijftig jaren arbeid op onderwijsterrein, 1836-1961, onder redactie van prof. dr. I. J. Brugmans, Groningen, 1961, 240 blz.

Brom Gerard, Herleving van de wetenschap in Katholiek Nederland, 's Gravenhage, 1930, 270 blz.

Enige algemene werken, welke een inzicht verschaffen in de groei van het middelbaar onderwijs in het algemeen. Het voorlaatste werk bespreekt ook de ontwikkeling van het lager onderwijs.

Idenburg, Ph. J., Schets van het Nederlands schoolwezen, Groningen 1960, 594 blz.

Hier vindt men een samenvattende beschouwing van het gehele onderwijsterrein, geplaatst tegen de achtergrond van het geestelijk en maatschappelijk gebeuren. In dit helder geschreven objectief overzicht zijn een aantal waardevolle kwantitatieve gegevens opgenomen, zoals men dat van de Directeur-Generaal van het C.B.S. mocht verwachten.

Mathijssen M., De intellectuele emancipatie der katholieken. Historische en sociografische analyse van het Nederlands katholiek middelbaar onderwijs, Assen, 1958, 218 blz.

Deze analyse van het katholiek middelbaar onderwijs is vnl. sociologisch georiënteerd en steunt op nauwgezet onderzoek. De auteur geeft uitvoerig aan, welke factoren een rol hebben gespeeld om de intellectuele achterstand van de katholieken te verkleinen. Hierbij ook veel regionale cijfers.

Bornewasser J. A., Vijftig jaar Katholieke Leergangen, 1912-1962, Tilburg, 1962, 254 blz.

Het boek behandelt de stichting van de Leergangen en de figuur van dr. Moller daarbij en beschrijft verder uitvoerig, welke rol dit instituut heeft vervuld voor het katholiek middelbaar onderwijs in de jaren tussen de beide wereldoorlogen en later.

Stokman O.F.M., Siegfried, De religieuzen en de onderwijspolitiek der Regering in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, 1814-1830, 's Gravenhage, 1935, 473 blz.

Tegen de achtergrond van het zich herstellend kloosterleven en met name de opkomst van verschillende onderwijscongregaties schetst de schrijver de strijd om de erkenning van deze congregaties, die aanvankelijk tot het onderwijs werden toegelaten, maar later geweerd werden als in strijd met het onderwijsmonopolie van de staat en het streven naar een neutrale school.

De Vroede M., Het openbaar lager onderwijs in België onder koning Willem I; de katholieke school, in Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap, dl. 78, Groningen, 1964, blz. 10-44.

In dit artikel komt De Vroede tot een meer genuanceerd standpunt. Vooral de invloed van de R.K. geestelijken op het lager onderwijs worden door hem aangeduid, o.a. het godsdienstonderwijs op de openbare scholen. Het openbaar onderwijs in België was in deze jaren practisch katholiek onderwijs. Voor Noord-Nederland zie men voorts: J. de Mooy, Eenheid en vrijheid in het nationale onderwijs onder koning Willem I, Utrecht 1939.

Hentzen O.F.M., Cassianus, De politieke geschiedenis van het bijzonder onderwijs in Nederland. De vestiging van het staatsmonopolie, 1795-1813, deel I, Nijmegen, 1920, 266 blz. De financieele gelijkstelling, deel II-V, 's Gravenhage, 1925-1937.

Het eerste werk handelt over de overheidsbemoeienis met het onderwijs in de overgangsjaren na het Ancien Regime. De vier volgende delen behandelen de parlementaire geschiedenis van het onderwijs in deze eeuw, met name de uiteindelijke realisering van de gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs en de gevolge onderwijspolitiek in de jaren 1913-1933.

F. W. Oedingen, Die niederrheinischen Schulen vor dem Aufkommen der Gymnasien, in Düsseldorfer Jahrbuch, 1941. blz. 73-124.

In dit artikel geeft Oedingen de aard en het karakter van de vele scholen in deze streek aan, waaronder scholen genoemd worden in Born, Gennep, Rolduc, Maastricht, Roermond, Sittard, Tegelen, Venlo en Susteren. Een en ander werd bewerkt aan de hand van het spaarzame archiefmateriaal over dit onderwerp. Zie hierover ook: Friedrich Nettesheim, Geschichte der Schulen im alten Herzogtum Geldern und in den benachbarten Landesteilen. Ein Beitrag zur Geschichte des Unterrichtswesens Deutschlands und der Niederlande (1881).

Onderwijs en opvoeding, in: Limburg, 1839-1939, Van Ploeg tot Afbouw-hamer, onder redactie van M. Kemp, Maastricht, z.j., blz. 85-96.

Dit globale overzicht geeft iets over de onderwijstocstand in de eerste helft van de 19e eeuw, schetst vervolgens het ontstaan van de onderwijscongregaties en hun eerste scholen, verder de centrale rol van Rolduc als onderwijsinstituut, en in latere jaren de oprichting van verschillende middelbare scholen, een grote hoeveelheid kweekscholen en de enorme groei van het bijzonder onderwijs sinds de invoering van de leerplicht. Het artikel besluit met een opsomming van de diverse scholen, die in 1939 bestonden.

Rolduc in woord en beeld. Geschiedenis der abdij en onderwijsinrichting, door dr. R. Corten, voortgezet vanaf 1893 door A. H. M. Ruijten. Utrecht, 1902, 208 blz.

Rolduc, 1843-1943, Kerkrade, 1948, 333 blz.

Roda Sacra, 1104-1954, Roermond, 1954, 86 blz.

Over Rolduc met zijn rijke traditie is reeds veel geschreven. Behalve de hier genoemde werken zij ter lezing aanbevolen het nog steeds verschijnend Rolduc's Jaarboek en enige andere publikaties, o.a. van Boeren, Sassen e.a. Het eerst genoemde werk geeft voornamelijk de geschiedenis van de kerk en de abdij en behandelt slechts summier, vooral in de personen van de resp. directeuren, Rolduc als seminarie van het bisdom Roermond en als inrichting van voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs (p. 164-208). In de jubileumuitgave van 1943 treft men zeer lezenswaardige bijdragen, o.a. Em. Janssen C.ss.R., mgr. J. A. Paredis, tweede stichter van Rolduc, 1840-1886 (oprichter van het klein-seminarie), Ferd. Sassen, Rolduc van 1843 tot 1943, P. S. Everts, De gebouwen van Rolduc van 1843 tot 1943, W. Nolet, De betekenis van Rolduc voor het nationale leven, J. van Gils, Roda Docens (de normaalschool te Rolduc, de H.B.S., plannen voor een katholieke landbouwschool in 1893 en 1912 en de Hogere Handelschool). In de uitgave van 1954 treft men minder over Rolduc als onderwijscentrum. Wel behandelt Ferd. Sassen hier eveneens Rolduc als klein-seminarie van het bisdom Roermond, 1843-1946.

Notermans Jef, Onderwijs te Maastricht in de loop der eeuwen, in Gedenkboek van de Katholieke Middenstand, 1902-1962, Maastricht 1962, blz. 41-71.

Blonden J. L., De oudste Latijnse stadsschool te Maastricht, 1518-1532 en 1551-1554, in Publications Limb. Gesch. en Ondb. Gen., jrg. 68, 1930, blz. 13-25.

Flament A. J., Iets over de Gereformeerde Illustre School te Maastricht, in De Maasgouw, jrg. 32, 1910, blz. 81-83.

Stegeman H., Het protestantsch onderwijs in Maastricht tot 1794, in Gedenkboek der Nederlandsch Hervormde Gemeente van Maastricht, 1632-1932, Maastricht, 1932, blz. 287-317.

In deze vier publikaties treft men een overzicht aan van verschillende onderwijsvormen te Maastricht van de 16e tot de 18e eeuw. Een uitvoerige samenvatting geeft de jongste publikatie van de Maastrichtse stadsarchivaris mr. drs. Wouters (zie t.a.p.).

J. P. L. Spekkens, L'Ecole Centrale du Département de la Meuse-Inférieure. Maastricht, 1798-1804, in Publications van het Limb. Gesch. en Ondb. Gen., tome LXXXVI-LXXXVII, jrg. 1950-1951, diss. Nijmegen.

In dit proefschrift behandelt de auteur de reorganisatie van het middelbaar onderwijs te Maastricht. Onder invloed van de Franse verlichte denkbeelden werd het onderwijs meer op de behoeften van de samenleving afgestemd en werd in de hoofdplaats van elk der Franse departementen een middelbare staatschool opgericht. Zo kreeg Maastricht als enige stad van ons land destijds een Ecole Centrale, welke de oorsprong vormt van het huidige middelbaar onderwijs in deze stad.

Gedenboek van het Stedelijk Gymnasium te Maastricht, 1864-1939, samengesteld door de docenten, Maastricht, 1939, 119 blz.

Hierin vindt men artikelen over Het humanistisch onderwijs te Maastricht vóór de negentiende eeuw, over Het Koninklijk Atheneum, 1804-1864 en Het Stedelijk Gymnasium, 1864-1939. Onder de rubriek 'Facta, Nomina, Data' vindt men een lijst van rectoren en leraren en van alle geslaagde leerlingen.

Gedenboek der gemeentelijke Hogere Burger School te Maastricht, uitgegeven bij gelegenheid van het 75-jarig bestaan der school, 1864-1939, Maastricht, 1939, 119 blz.

In deze bundel opstellen treft men de volgende artikelen: F. Smeets, Hoe onze Gemeente-H.B.S. tot stand kwam, Personalialia van de directeuren Zickwolf, Hoffmans, Houben en Lahaye, E. van Everdingen, Het hoofdstation Maastricht van het K.N.M.I. Ch. Thewissen, De plek, waar onze H.B.S. thans staat, H. J. Hoffmans, Proefnemingen met de Röntgensche stralen in het laboratorium der H.B.S. te Maastricht, Ch. Thewissen, Professor Debijne, een der uitblinkers onder onze oud-leerlingen.

Gedenboek 40 jaar Henric van Veldeke-College, 1920-1960, Maastricht, 1961, 149 blz.

Hierin schrijft P. Schröder over de oprichter en eerste directeur van de R.K. H.B.S. en het Gymnasium, dr. A. J. H. Thywissen. De historie wordt in vogelvlucht door M. van Can beschreven. Verder bevat het boek schetsen uit het schoolleven.

Van Atheneum tot Lyceum. Honderd jaar V.H.M.O. in Maastricht. Maastricht, 1964, 182 blz.

In dit fraai uitgegeven gedenboek is vooral vermeldenswaard het in historisch opzicht belangrijke artikel van H. H. E. Wouters, Antecedenten en voornaamste lotgevallen van het Stedelijk Gymnasium en de Gemeentelijke Hogere Burgerschool, 1798-1939. Daarin geeft de schrijver een uitvoerig samenvattend overzicht van de achtereenvolgende schooltypen op middelbaar niveau te Maastricht: de kapittelscholen en de latijnse scholen tot 1798, de Ecole Centrale in het Departement van de Nedermaas (1798-1804), de Ecole secondaire en het College van Maastricht (1804-1817), het Koninklijk Atheneum (1817-1864), de reorganisatie ingevolge de wet op het middelbaar onderwijs, het

stedelijk Gymnasium en de Gemeentelijke H.B.S., (1864-1939) en de Burgeravondschool (1867-1921). Verder bevat het boek een aantal opstellen met o.m. de geschiedenis der laatste 25 jaren.

Sloots O.F.M. Cunibertus, Vijf en twintig jaar Sint Bernardinus te Heerlen, 1913-1938, Heerlen, 1938, 255 blz.

Dit gedenkboek behandelt de oprichting en de geschiedenis van de onderwijsinstellingen van de Paters Franciscanen te Heerlen, t.w. de H.B.S. – sinds 1913 –, de Handelsschool – sinds 1918 – en het Gymnasium – sinds 1930 – Het bevat de gebruikelijke rubrieken over leraren, leerlingen, schoolactiviteiten e.d. en enige beschouwingen over de resultaten van het onderwijs en de invloed van de school buiten schoolverband.

Summeren O.F.M. Burchard van, St. Bernardinus Gymnasium Heerlen. De Geschiedenis van een kwart eeuw, 1930-1955. Heerlen, 1955, 58 blz.

Het jubileum van het gymnasium vormde stof voor een afzonderlijk herdenkingsnummer. De oprichting had met bijzondere moeilijkheden te kampen, omdat aanvankelijk geen Rijkssubsidie voor het gymnasium werd verleend. Het historisch overzicht wordt besloten met een aantal statistische gegevens.

Berghuis Hans, Bernardijns Schetsboek. Vijftig jaar Middelbaar, 1913-1963, Heerlen, 1963, n. gep.

Het boek bestaat voornamelijk uit illustratie-materiaal met daartussen losse bespiegelingen van de romancier Hans Berghuis.

Gedenkboek Bisschoppelijk College St. Jozef te Sittard, 1905-1930, Roermond, 1930, 127 blz.

In de rij van opgenomen artikelen is voor de onderwijsgeschiedenis bijzonder waardevol een uitvoerig opstel van J. S. Kentgens, die hierin een bijdrage levert voor de historie van het V.H.M.O. in Sittard, waarin niet enkel over het College, maar ook over de vroegere onderwijscolleges in de stad wordt gesproken. Voorts treft men er in aan artikelen over de school en over de betekenis van het gymnasium, de H.B.S. en de Handelsschool voor stad en omgeving. Sinds 1930 wordt door het Bisschoppelijk College een Jaarboek uitgegeven.

Sloots O.F.M., Cunibertus, Haga Mariana. Het Bisschoppelijk College te Weert, 1648-1948, 300 jaar onderwijsgeschiedenis. Roosendaal, 1948, 419 blz.

Het boek behandelt summier het onderwijs te Weert vóór 1648. De oprichting en geschiedenis van de Latijnse school en de omvorming daarvan in een stedelijk (1825) en later in een bisschoppelijk college worden uitvoerig beschreven. Duidelijke overzichten van o.a. studieprogramma, karakter van de school, orde en tucht en leraren en leerlingen geven een breed inzicht in de feitelijke ontwikkeling van het onderwijs. Het Bisschoppelijk College te Weert geeft sinds 1949 een Jaarboek uit.

Gedenkschrift Sint Thomas College te Venlo, '40 Jaar doorgedraaid', Venlo, 1960, n.gep.

In deze uitgave vindt men een zeer summier overzicht van het middelbaar onderwijs in Venlo vóór de oprichting en verder een beschrijving van de omzetting van het Pro-gymnasium in een volledig gymnasium in 1920. Verder korte schetsen uit het college-leven en een lijst van leraren.

Gedenkboek ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan der Rijks Hogere Burgerschool te Venlo, 1880-1930, uitgegeven door het leerlingen-comité, Venlo, z.j., 33 blz.

75 Jaar. Gedenkboek Rijks Hogere Burger-school A. en B. te Venlo, 1880-1955, Venlo, 1955, 48 blz.

Het eerste geschrift bevat een geschiedenis van het middelbaar onderwijs te Venlo van 1839-1865 door burgemeester Berger en verder enige herinneringen van leraren en oud-leerlingen. De feestgids geeft een kort overzicht over de H.B.S. in de laatste 75 jaar en voorts velerlei impressies van docenten en leerlingen.

(Gedenkboek) 'Serviam' (Lyceum, Sittard), Maastricht, 1962, n.gep.

Bij het 12½ jarig bestaan van het Lyceum - ontstaan uit een voor de oorlog opgerichte M.M.S. 'St. Ursula' - werd een fraai fotoboek uitgegeven, waarin enige schoolimpressies en een korte historische kroniek.

Verschueren O.F.M., Lucidius, Beknopte geschiedenis van het Gymnasium van Venray, Venray, 1925, 24 blz.

Sloots O.F.M., Cunibertus, De geschiedenis van het Gymnasium Immaculatae Conceptionis te Venray, 1951-1951, 95 blz.

Sedert 1651 bestond er een Latijnse school in Venray, oorspronkelijk gesticht en bestuurd door de parochiegeestelijkheid en bezocht door veel leerlingen uit de Generaliteitslanden en Holland (zie Weert). In 1793 werd de school door de Minderbroeders overgenomen, maar ze verdween in de Franse tijd. Onder Nederlands bewind trachtte men het onderwijs te hervatten. In 1837 werd het gymnasium heropend, sedert 1844 wederom onder leiding van de Minderbroeders. In 1920 werd het gymnasium erkend. In 1925 werd een internaat geopend voor de priesterstudenten. Beide boeken lopen parallel. Het tweede werk schenkt bovendien aandacht aan rector en leraren, de leerlingen, het schoolgebouw, het studie-programma en de interne organisatie.

Gedenkboek Rijks H.B.S. Roermond, ter gelegenheid van haar 75-jarig bestaan 1864-1939, Roermond, 1939, 82 blz.

Feestgids honderd jaar rijks h.b.s. Roermond, Z.pl., 1964, 50 blz.

Het gedenkboek, uitgegeven bij gelegenheid van het 75-jarig bestaan, bevat een kroniek over de gebouwen van de H.B.S. en een uitvoerige geschiedenis van de school. De feestgids, die in 1964 werd uitgegeven, bestaat voor het grootste deel uit herinneringen van de laatste 25 jaren en een naamlijst van geslaagden.

Opstellen, Historische, . . . over Roermond en omgeving, uitgegeven door het Bisschoppelijk College te Roermond bij gelegenheid van zijn eerste eemfeest, 1851-1951, Roermond, 1951, 490 blz.

Deze belangrijke bundel, die door het jubilerende College werd samengesteld en aangeboden, bevat historische artikelen van verschillende aard. Over de onderwijs-geschiedenis handelt Pater E. Janssen C.ss.R. in een tweetal artikelen, mgr. van Bommel en de bijzondere colleges in Zuid-Nederland en mgr. J. A. Paredis en het middelbaar onderwijs te Roermond tot en met 1841. Belangwekkend is vooral ook de bijdrage van dr. A. van Rijswijk, getiteld Liberalen en clericalen in hun strijd rond het Bisschoppelijk College te Roermond. Over de geschiedenis van het College gedurende de laatste decennia raadplege men het Jaarboek, vanaf 1935 verschenen.

Bij een eemfeest, 1850-1950. Het honderdjarig bestaan van het Ursulinenklooster aan de Grote Gracht te Maastricht. Z.pl., 1950, 30 blz.

Hierin worden o.m. enige zakelijke gegevens vermeld over de oprichting van de Ursulinen scholen te Maastricht, w.o. armenscholen, lagere scholen, U.L.O., kweekschool (overgebracht uit Eysden) en het Lyceum.

Verschueren O.F.M., L. en C. Ibelings S.J., Jerusalem, 1422-1802; 1838-1938. Venray, 1938, 252 blz.

Verschueren behandelt de geschiedenis van het Augustinessenklooster van die naam, waar de zusters leefden volgens de geest van de Moderne Devotie. Ibelings beschrijft de periode van de Ursulinen, die in 1838 vanuit Tildonk (België) in het klooster Jerusalem een meisjespensionaat vestigden, waar onderwijs op enigszins middelbaar niveau werd gegeven. Cfr. J. de Rijk, Het Ursulinenklooster en Pensionaat Jerusalem, in Almanak voor Nederlandsche Katholieken, 1891, blz. 63-116, 1892, blz. 233-282, 1893, blz. 195-258, 1894, blz. 85-176. Geleidelijk kreeg het onderwijs meer het karakter van kweekschoolonderricht. In 1914-15 werd de school in moderne geest hervormd (M.U.L.O. en Gymnasium). Het St. Angela-gymnasium was het eerste r.-k. gymnasium voor meisjes in ons land. Het werk behandelt meer de ontwikkeling van het kloosterleven en raakt overigens het onderwijs slechts zijdelings.

Gedenkboek Rijkskweekschool Maastricht, 1880-1930, Maastricht, 1931, 86 blz.

Hierin treft men een globale geschiedenis aan van de school met als voorlopers Rijks Lagere School (1817), onderwijzersopleiding aan deze school (1830), Rijksnormaalschool (1868) en Rijkskweekschool (1880). Voorts een lijst van afgestudeerden.

Gedenkboek Bisschoppelijke Kweekschool, 1836-1961, Roermond, 1961, 171 blz.

In deze uitgave geeft P. H. R. Coenemans een historische schets van de Bisschoppelijke Kweekschool aan de hand van de achtereenvolgende verblijfsperiodes te Rolduc, Echt en Roermond. Vervolgens stelt Jef Notermans enige populair geschreven herinneringen te boek van oud-leerlingen aan directeur en medestudenten. M. Bours beschrijft de oorlogsjaren. Aan het slot een lijst van docenten en geslaagden.

Kweekschool, Een halve eeuw..., 1894-1944. Z. pl., 1944, 17 blz.

Br. Hyacinthus, In honderd jaren, 1840-1940. Gods goede daden herdacht bij het eeuwfeest van de Congregatie der Broeders van de Onbevleete Ontvangenis der H. Maagd Maria te Maastricht. Maastricht, 1940, 278 blz.

Tagage, Sigismund, Bedreigde groei, Rondom het begin van Mgr. Rutten's werk. Z. pl., z.j., 51 blz.

De onderwijscongregatie van de Broeders van de Beyart heeft in het verleden steeds veel aandacht gewijd aan zijn interne historie en aan de onderwijstocstanden in het verleden in het algemeen. Het eerste werk bevat een beknopte geschiedschrijving van de kweekschool van de Broeders, vanaf het betrekken van hun eerste gebouw in de Capucijnenstraat tot de oorlogsjaren. De jubileumuitgave behandelt de stichting der Congregatie en de opening van de eerste leerschool in 1841, nadat vergunning was verkregen tot het geven van onderwijs. Gelcidelijk kwamen meer bevoegde leerkrachten ter beschikking en breidde de onderwijstaak van de Broeders zich uit. De twee eerste publicaties, welke van iets oudere datum zijn, behandelen vooral de interne geschiedenis. Het werk van Br. Sigismund Tagage is moderner van opzet en plaatst het werk van de Congregatie tegen de achtergrond van de toenmalige sociale en onderwijstoestand. Het werk van mgr. Rutten tot het invoeren van bewaarschool- en lager onderwijs voor jongens komt daardoor meer tot zijn recht. Een herschreven geschiedenis van de Congregatie door de laatste auteur is in voorbereiding, waarvan het eerste deel inmiddels is verschenen.

Tagage, Sigismund, Maastricht, bakermat van een congregatie, 1800-1850, Geschiedenis der Broeders van Maastricht, deel I, Maastricht, 1965, 243 blz.

In een breed opgezette boeiende en goed gedocumenteerde studie schets Br. Sigismund uitvoerig de culturele en religieuze achtergrond in de tijd van het ontstaan van de Congregatie. Dank zij de visie van kapelaan Rutten en de arbeid van Br.

Bernardus werd geleidelijk in deze jaren de basis gelegd voor het katholieke volks-
onderwijs, dat in de vorige eeuw werd opgebouwd. Als zodanig vormt het boek
een belangrijke bijdrage tot de onderwijsgeschiedenis en tot de Limburgse geschied-
schrijving in het algemeen.

Tagage, Sigismund, Schets van het Lager Onderwijs in Maastricht, 1794-1840, in Publications van het Limb. Gesch. en Oudh. Gen., deel XCVIII-XCIX, 1962-1963, blz. 215-306.

In dit artikel beschrijft de auteur het lager onderwijs tijdens de Franse tijd in de politiek
wisselende verhoudingen en verder het onderwijs onder de regering van Willem I. Met
als uitgangspunt de onderwijsstoestand in 1815 en de wetgeving sindsdien schetst hij
vervolgens de verschillende scholen: de particuliere scholen, het armenonderwijs, de
Rijks Lagere School voor kinderen van militairen en burgers, de israëlitische scholen en
de opkomst van het katholiek bijzonder onderwijs. Een voortreffelijke studie, welke
voor andere plaatsen tot voorbeeld kan strekken.

*Romen, K., Eenige oorkonden en bescheiden, betrekking hebbend op het onder-
wijs te Roermond van 1300-1851, in Limburgs Jaarboek, dl. XVIII, 1912, blz. 220-276.*

*Burgemeester Brouwers en de Gemeenteraad te Roermond tegenover den school-
opziener in het vijfde district van Limburg, in Verzameling van officiële en
andere bescheiden betreffende het openbaar lager onderwijs, te Roermond, Haar-
lem 1880, 90 blz.*

*Drehmanns H., De bewaarscholen en het lager onderwijs te Roermond in de
eerste helft van de negentiende eeuw, Sittard, z.i. 6 blz.*

*Gils P. J. M. van, Het onderwijs, in Gedenkboek ter gelegenheid van het
zevenhonderd-jarig bestaan van Roermond als stad, Roermond, 1932, bl. 228-
243.*

De hier aangehaalde werken zijn van oudere datum en behelzen geen onderwijsge-
schiedenis in de echte zin. Ze zijn hier evenwel als voorbeeld aangehaald, hoe uit de
gedrukte bronnen reeds zeer veel over het lager onderwijs te Roermond zou zijn te
achterhalen. Een samenvattende studie ontbreekt nog. Ook de publikatie van de grote
onderwijsopziener, mgr. van Gils, geeft slechts fragmentarische gegevens. De strijd
tussen openbaar en bijzonder onderwijs was in deze stad bijzonder heftig.

Gedenkboek St. Louis Weert, 1858-1933. Z. pl., 1933, n. gep.

Het boek bevat weinig historische bijzonderheden. Het pensionaat is een vervolg op
het door de Broeders van Maastricht in 1850 geopende gesticht 'O.L. Vrouw van Zeven
Smarten'. Men zie de rubriek 'Personen, feiten en data'.

Gedenkboek Parochiale Schoolvereniging Heerlen, 1914-1939. Z. pl., 1939, 97 blz.

Hierin vindt men een belangrijk artikel door drs. L. van Hommerich over „Het ontstaan van de Parochiale Schoolvereniging Heerlen en hare ontwikkeling, 1914-1939”, dat een voortreffelijk overzicht geeft van de groei van het katholieke onderwijs. Zie ook zijn: „Over schooltypen en onderwijssystemen in het verleden”, in *Het Land van Herle*, afl. 6, nov.-dec. 1962.

A. van Rijswijck, Het onderwijs in Midden-Limburg, in Jaarboek van het Bisschoppelijk College Roermond, nr. 17-19, 1959-1965. (wordt vervolgd)

In een drietal opstellen, die nog vervolgd zullen worden, heeft de auteur een aantal historische beschouwingen gewijd aan verschillende scholen in Roermond en omgeving in een vroeger verleden, waarover nog weinig bekend was.

J. Driessen, Overzicht van de ontwikkeling van het lager onderwijs te Kerkrade vóór 1900, in De Maasgouw, jrg. 82, 1963, afl. 3-4, blz. 93-117.

Gedenkboek 100 jaar St. Josephschool van de parochie O.L. Vrouw te Maastricht, 1856-1956, Maastricht, 1956.

Jaar, vijftig . . . St. Aloysius Mulo-school. Broeders van de Beyart. Maastricht, 1958.

In deze publikaties wordt de geschiedenis beschreven van enige scholen of van het onderwijs in een gemeente. Dit laatste facet vindt men ook terug in een aantal recente lokale monograficën. Er bestaan waarschijnlijk veel meer historische studies over afzonderlijke scholen dan hier vermeld, die echter niet in druk zijn verschenen en als gelegenheidsgeschriften moeilijk zijn te achterhalen.

Bax, W, Memorandum der Vereniging Suringarschool te Maastricht, Z. pl., 1944, 51 blz.

Hierin wordt behandeld de stichting der vereniging in 1915, de bouw van een lagere school, de oprichting van een bewaarschool (1928) en van een M.U.L.O.-school (1933-1938).

Jaar, honderd . . . Ursulinen in Kerkrade, 1859-1959. Kerkrade, 1959, 142 blz.

De schrijver, Jac. Schreurs M.S.C., beschrijft hierin de oorsprong van het lager onderwijs voor meisjes te Kerkrade, de oprichting van de normaalschool in 1890-1900, de

bewaarschool in 1890 en de school te Bleijerheide in 1904. Dit boek is een van de schaarse gelegenheden, dat de onderwijscongregatie van de Zusters Ursulinen iets over zijn geschiedenis te boek stelt. Een historisch overzicht over de activiteiten van deze congregatie op onderwijsgebied in Limburg zou zeer wenselijk zijn.

Gedenkboek 'Deus Providebit' van de Congregatie van Heijthuisen, 1835-1935. 277 blz.

Hoewel deze bekende onderwijscongregatie weliswaar haar geschiedenis heeft geboekstaafd, worden in dit boek de scholen en onderwijsactiviteiten slechts fragmentarisch behandeld. Wel geeft een tabellarisch overzicht de plaats, het stichtingsjaar en de werkring der stichtingen aan. Van andere congregaties, die zich met onderwijs bezighouden, is nog minder bekend.

Gedenkboek van de Middelbare Technische School te Heerlen t.g.v. haar 12½-iarig bestaan, 1922-1935. Heerlen, 1935, n. gep.

Gedenkboek van de Middelbare Technische School te Heerlen bij gelegenheid van haar 25-jarig bestaan, 1922-1947. Heerlen, 1947, 124 blz.

De eerste uitgave bevat naast enige korte artikelen een summier historische kroniek. Het tweede jubileumboek bevat eveneens een verzameling korte opstellen en daarnaast een historisch overzicht door de directeur, ir. G. H. M. de Groot, over de vooroorlogse jaren.

50 Jaar Mijschool Heerlen, speciaal nummer van De Mijnlamp, mijnbouwkundig tijdschrift voor Nederland en België, november 1964, blz. 510-531.

In dit artikel behandelen de schrijvers, H. J. Merx en F. H. G. Engelen, de voorgeschiedenis en oprichting, welke naar Duitse voorbeeld tot stand kwam om in de behoefte aan Nederlandse mijnopzichters te voldoen. Verder worden uitvoerig de verdere lotgevallen geschetst en de uitbouw van het onderwijs.

Gedenkschrift bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Ambachtsschool te Heerlen, 1913-1938, uitgegeven door de Vereniging voor Nijverheids onderwijs te Heerlen, Heerlen, 1938, 39 blz.

L. E. M. A. van Hommerich, Over het ontstaan en de ontwikkeling van het nijverheids onderwijs in het oostelijk mijngebied. De Lagere Technische School, 1913-1963, in Het Land van Herle, jrg. 13, 1963, afl. 5, blz. 129-564.

Het gedenkschrift uit 1938 geeft een beknopt historisch overzicht van de oprichting en de ontwikkeling van de Ambachtsschool. Het artikel door van Hommerich gaat dieper op de geschiedenis in en behandelt verder de bouwgeschiedenis, de huisvesting en het verloop van leraren en leerlingen tot 1963.

Gedenkschrift Vijf en twintig jarig jubileum der Vereniging Ambachtsonderwijs voor Roermond en omstreken, 1907-1932. Roermond, 1932, 50 blz.

In kort bestek geeft dit geschrift een geschiedschrijving van het ontstaan van de Vereniging en het dr. Cuypersfonds en behandelt verder het onderwijs op de Roermondse ambachtsschool in de eerste 25 jaren.

Zilver over het voogdijgesticht 'St. Joseph', 1911-1936. Z.pl., 1936, 86 blz.

Het boek geeft een uitvoerige geschiedschrijving en wijdt daarbij ook aandacht aan de oprichting en de ontwikkeling van de ambachtsschool, die aan het gesticht is verbonden.

Gedenkschrift 25 jarig bestaan der Nijverheidsschool te Weert, 1922-1947, Weert, 1949, 31 blz.

Hierin schrijft F. H. van der Velden een kort historisch overzicht over de tot standkoming van de school door de plaatselijke middenstandsvereniging. Directeur F. Coenders schetst vervolgens het verloop tijdens de eerste 25 jaren.

H. Moors en J. van Hegelsom. Gedenkboek ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Vereniging voor landbouwonderwijs te Roermond, Horn, 1964, 167 blz.

Het boek vangt aan met een korte schets van de historie van het landbouwonderwijs in Nederland en geeft verder een uitvoerig overzicht van de ontwikkeling van het landbouwonderwijs in Limburg en zijn uitbouw sedert de bevrijding. Het bevat niet enkel de geschiedenis van de landbouwwakscholen, maar vermeldt ook de landbouwhuishoudschool te Posterholt, waarover in 1939 nog een afzonderlijk gedenkschrift is verschenen. In 1964 verscheen nog een afzonderlijk gedenkboek bij gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de lagere landbouwschool te Weert.

Gedenkboek van de R.K. Huishoud- en Industrieschool te Heerlen ter gelegenheid van haar 25-jarig bestaan, 1912-1937. Heerlen, 1937, n.gep.

Mil. O.F.M., Smitbert van, Het begon als kookschool. Een halve eeuw huishoudonderwijs in Heerlen, 1912-1962. Heerlen, 1962, 51 blz.

Het eerste boekje beschrijft de oprichting en beginjaren en de daarop volgende reorganisatie van het huishoudonderwijs door de centralisatie van verschillende scholen in de mijnstreek. De uitgave bij gelegenheid van het gouden jubileum grijpt eveneens terug tot de jaren van opkomst met als achtergrond de verschillende sociale tekorten in die dagen te Heerlen. Verder wordt de uitbouw tot volledig nijverheidsonderwijs uitvoerig geschetst.

SOCIAAL HISTORISCH CENTRUM VOOR LIMBURG

INLEIDING

In dit vijftiende jaarverslag van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg mag worden geconstateerd, dat de situatie van het instituut en de resultaten, die werden behaald, aanmerkelijk gunstiger waren dan in voorgaande jaren. Verschillende factoren hebben hiertoe bijgedragen. De financiële grondslag van het instituut werd belangrijk versterkt door de toekenning van een Provinciaal subsidie ten bedrage van 45% van de exploitatielasten, waarnaast het Rijk zich bereid heeft verklaard om in de toekomst te subsidiëren op basis van twee derde van het Provinciaal subsidie. De moeilijkheid blijft echter om de overige 25% van de exploitatiekosten uit gemeentelijke en particuliere subsidies te kunnen dekken.

Een gunstige factor was voorts de mogelijk geworden personeelsuitbreiding, waardoor het instituut in het afgelopen jaar met volle bezetting zijn werk kon verrichten. Op vruchtbare wijze is gebleken, wat met de bestaande mankracht in voortreffelijke teamgeest bereikt kan worden. Tegelijk met deze interne consolidatie groeide ook een erkenning en waardering voor de specifieke taak van deze instelling. Het Sociaal Historisch Centrum geniet steeds meer bekendheid elders in den lande en raakt geleidelijk ingeschakeld in het netwerk van wetenschappelijke onderzoek-instellingen. Met name de samenwerking met de universiteiten en hogescholen heeft geresulteerd in een groeiend aantal studenten, die in het afgelopen jaar de verzamelingen hebben geraadpleegd.

Een kritische bezinning op de taak, welke het instituut heeft te vervullen, heeft een dieper inzicht verschaft omtrent de aard van ons

studieterrein en de mogelijkheden om dit te exploreren. Het Sociaal Historisch Centrum wil in zijn historische beschouwingen welbewust vanuit een interregionaal gezichtspunt te werk gaan, omdat de ontwikkeling van het economisch leven immers niet is te verstaan zonder dit te plaatsen in het kader van de omringende gewesten. De praktische beperkingen op het terrein van onderzoek behoeven volgens deze gedachtengang geen beperktheid van visie te betekenen, maar leveren intengendeel juist de mogelijkheid om uiteenlopende stelsels van sociaal-economische ontwikkeling met elkaar in verband te brengen en te vergelijken. Vooral ten aanzien van onderzoekingen, welke zich tot een verder verleden uitstrekken, toen er van een provincie Limburg nog geen sprake was, zal deze opzet vruchtbaar blijken. Het Sociaal Historisch Centrum heeft plannen in voorbereiding tot het samenstellen van sociaal-economische studies over de 17e en 18e eeuw, waarbij zal worden uitgegaan van dit gezichtspunt.

In het kader van de bestudering van de regionale en interregionale geschiedenis van dit gewest houdt het Sociaal Historisch Centrum zich vooral bezig met de sociaal-economische aspecten. Deze specialisatie, welke als methodisch hulpmiddel een waardevolle werkverdeling mogelijk maakt, blijft er evenwel op gericht de resultaten van dit onderzoek te integreren in het algemeen historisch beeld. De sociaal-economische geschiedenis is derhalve een onderdeel van de algemene geschiedenis, maar houdt daarnaast ook nauw contact met de andere sociale wetenschappen. Voor de actuele problematiek is zij van bijzondere waarde, omdat het huidige sociaal en economisch handelen immers sterk door het verleden mede bepaald is. De sociale geschiedenis schept aldus een waarborg tegen het gevaar van verabsolutering, dat gemakkelijk de moderne sociale wetenschappen bedreigt, omdat de historie inzicht verschaft in de ontwikkelingsgang en het relatieve karakter van relatie-patronen, gedragsstructuren en sociale instituties, die uit het groepsleven ontstaan. Het tijdgebonden karakter van de sociale aspecten in elke cultuurperiode kan via de sociaal-economische geschiedenis gevarieerd en genuanceerd beschreven worden.

De nauwkeuriger plaatsbepaling van het instituut volgens de geschetste gedachtengang heeft niet enkel de waarde van een theoretische bespiegeling, maar brengt ook praktische consequenties met zich mee. Het stelt ons in staat het werkterrein beter te overzien, de hiaten op te sporen, aangepaste hulpmiddelen te zoeken en verschillende deelstudies op elkaar af te stemmen. Voor het eigen onderzoek en voor het advies aan andere onderzoekers is het gewenst zich van

tijd tot tijd bezig te houden met de achtergronden van het werk dat men verricht, mede omdat een duidelijker inzicht in de eigen situatie ons beter in staat stelt met anderen samen te werken.

Het beginsel van samenwerking heeft vanaf de oprichting van het instituut steeds voorop gestaan, maar dit idee komt thans beter tot zijn recht, nu het Sociaal Historisch Centrum een duidelijker eigen inbreng kan leveren. Vruchtbare contacten kwamen in de afgelopen jaren tot stand; nieuwe relaties zullen nog worden aangegaan met allerlei personen en instellingen, die op eenzelfde of aanverwant terrein van onderzoek werkzaam zijn. Het ligt na het voorgaande voor de hand, dat zulke contacten niet enkel in ons land maar ook in België en Duitsland werden gezocht en gelegd. Het is verrassend te vernemen, hoe de stem uit het Limburgse Maasland ook daar met belangstelling wordt beluisterd, hetgeen op zulke momenten onwillekeurig de gedachte oproept aan de mogelijkheden tot culturele uitstraling, welke een instelling van hoger onderwijs in Limburg zou kunnen hebben.

De samenwerking in groter verband staat een nauw contact binnen de provincie niet in de weg. Het Sociaal Historisch Centrum mag zich verheugen in een bijzonder prettige samenwerking met het Rijksarchief in Limburg, de verschillende gemeentelijke archieven en bibliotheken, met het E.T.I.L., het Provinciaal Opbouworgaan, de Provinciale Planologische Dienst, de Kamers van Koophandel en andere instanties in de provincie. Bijzondere vermelding verdient hier de samenwerking met Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, welke geleid heeft tot de gezamenlijke uitgave van de reeks 'MAASLANDSE MONOGRAFIEËN'. Dit vruchtbaar gebleken idee is een van de belangrijkste verworvenheden, welke in het afgelopen jaar bereikt werden. Na het eerste geslaagde begin mag men verwachten, dat deze serie een brede verspreiding zal krijgen. Het Sociaal Historisch Centrum wil gaarne aan de toekomst van deze reeks zijn medewerking verlenen en tevens manuscripten hierin publiceren. Het Bestuur hoopt, dat door deze samenwerking de beoefening van de diverse terreinen van geschiedenisbeoefening in Limburg belangrijk zal worden gestimuleerd.

BESTUUR

Het Algemeen Bestuur kwam in vergadering bijeen op 3 juni 1964 te Sittard. Deze vergadering was gewijd aan de behandeling van de jaarstukken en de voorgenomen uitgave van de Maaslandse Mono-

grafieën. Bij deze gelegenheid hield dr. M. G. Spiertz een inleiding over de betrekkingen van enkele Limburgers met de erfprins-stadhouder in 1798-'99 en over de opvattingen betreffende de godsdienstvrijheid voor de katholieken.

In de samenstelling van het Algemeen Bestuur kwam geen wijziging. Het Dagelijks Bestuur vergaderde op 15 januari en 8 mei 1964. Onderwerpen van bespreking vormden o.m.: het in het leven roepen van de Stichting Maaslandse Monografieën, de bespreking van het jaarverslag en het financiële overzicht. Met voorzitter, secretaris en penningmeester werd voorts contact onderhouden ter bespreking van lopende vraagstukken. De secretaris, pater dr. Remigius Dieteren O.F.M. hield in het bijzonder voeling met het instituut en was met name nauw betrokken bij de oplossing van de verschillende financiële en organisatorische vraagstukken. Voor zijn intensieve bemoeienis en zijn belangrijke steun en advies zij hem oprecht dank gebracht.

Voor de samenstelling van het bestuur verwijzen we naar de lijst, opgenomen aan het einde van dit jaarverslag.

BUREAU

De samenstelling van de nieuwe personeelsbezetting is thans als volgt:

DRS. J. F. R. PHILIPS, directeur.

DRS. J. C. G. M. JANSEN, historisch medewerker,

G. W. M. SNAKKERS, archiefbeambte, en

C. VOGELS, administratief employé.

Met ingang van 1 maart 1964 werd aan de heer J. Wachelder, die als assistent vanaf de oprichting bij het Sociaal Historisch Centrum werkzaam was, eervol ontslag verleend, onder dankzegging voor de velerlei diensten, die hij in die jaren aan het instituut heeft bewezen.

Voor de ordening van de bibliotheek genoot het Centrum tijdelijk medewerking van Br. Paduanus Crijns O.F.M., die echter per 15 juli 1964 in verband met zijn vertrek uit de stad deze werkzaamheden moest staken. Hij heeft zich echter bereid verklaard om nog incidenteel bij de ordening van de bibliotheek behulpzaam te zijn. Daarnaast mocht het Centrum beschikken over de medewerking van enige personen, die van gemeentewege waren ingeschakeld bij werkzaamheden ten behoeve van de bibliotheek, de documentatie en het statistisch onderzoek. Op 31 december 1964 waren in dit kader zeven personen werkzaam.

Op 19 juli 1964 moesten wij het overlijden betreuren van de heer G. Crollaer, die reeds vanaf de oprichting van het Centrum een van onze trouwe medewerkers was. Zijn toewijding, ijver en vriendschap zullen bij ons in dankbare herinnering blijven.

VERTEGENWOORDIGINGEN

In het afgelopen jaar kon het Sociaal Historisch Centrum op ruimere schaal dan vroeger deelnemen aan contacten en vergaderingen, welke achteraf van veel waarde zijn gebleken voor de uitoefening van onze taak. Om hiervan enige indruk te geven, volgt hier een vermelding van de belangrijkste vertegenwoordigingen:

In het afgelopen jaar werd deelgenomen aan een driedaags colloquium te Leuven van Belgische, Nederlandse en Duitse historici over het thema: De opkomst van de industriële revolutie. Voorts werden de vergaderingen bezocht van resp. de Studievereniging voor sociaal-economische geschiedenis te Amsterdam, het Historisch Genootschap te Utrecht en de Vereniging voor Historische Demografie. Het Centrum was mede vertegenwoordigd bij gelegenheid van het jubileum van het Nederlands Economisch Archief en op de Jubileumvergadering van de studiekering voor geschiedenis van de Landbouw te Arnhem. Verder werd deelgenomen aan de Deutscher Wirtschaftsarchivtag in Dortmund. Bijgewoond werden de promotie van dr. M. G. Spiertz in Nijmegen en de xxii^e Hogeschooldag te Tilburg. Informatieve werkbezoeken hadden plaats aan het Algemeen Rijksarchief en de Nationale Bibliotheek te Brussel, de Universiteitsbibliotheek te Nijmegen, het Rijksarchief te 's Hertogenbosch en de Nederlands Economisch Historische Bibliotheek te Amsterdam. Ook nam het Centrum deel aan de vergaderingen en bijeenkomsten van de inter-universitaire werkgroep voor theoretische geschiedenis te Amsterdam, de Nederlandse Vereniging voor Bedrijfsarchivarissen, het Benelim Convent van archivarissen en de Vakstudieclub reprografie Zuid-Limburg.

FINANCIËN

Zoals reeds vermeld bracht het afgelopen jaar een verbetering van de financiële toestand van het Centrum. De gerezen moeilijkheden, welke waren ontstaan als gevolg van de aanhoudende kostenstijgingen, kunnen nu voor een belangrijk deel worden opgevangen. Bij besluit van

Provinciale Staten van 21 december 1964 werd het subsidie gebracht op 45% van de exploitatielasten. Dit verhoogde Provinciaal subsidie treedt in werking met ingang van 1965. Tevens zal het Rijkssubsidie worden verhoogd tot een bedrag, gelijk aan twee derde van het Provinciaal subsidie. Voor 1965 houdt het Rijkssubsidie echter geen rekening met dit nieuwe Provinciaal subsidie. Op de Rijksbegroting werd slechts een bedrag van f 22.700,— als subsidie geraamd, zodat eerst in 1966 het Centrum van de verhoogde Rijkssubsidie profijt trekt.

Deze nieuwe subsidieregelingen hadden nog geen effect op de financiële resultaten over 1964. Het afgelopen jaar sloot met een nadelig saldo van f 3.985,53. Het tekort, dat in de begroting was voorzien, zal voor een bedrag van f 3.600,— worden gedekt door een incidentele uitkering van de Provincie, die zich namelijk bereid verklaarde het ontstane tekort mede te helpen opvangen. Van het Rijk werd nog een aanvullende subsidie ontvangen van f 2.350,—. In vergelijking met 1963 namen de uitgaven toe met ca. f 8.600,—, terwijl de inkomsten slechts stegen met ca. f 4.600,—. Enige factoren hebben dit tekort in de hand gewerkt. De nieuwe personeelsbezetting bracht hogere kosten mee dan was voorzien. Ook de andere uitgavenposten bleken vaak een hoger bedrag te vergen dan was begroot. Tevens moesten aan de inkomstenzijde enige tegenvallers worden geïncasseerd. De particuliere subsidies brachten in 1964 in totaal f 1000,— meer op, welke meeropbrengst uitsluitend was te danken aan de verhoging van het subsidie van de Gezamenlijke Steenkolenmijnen. Aan opdrachten en retributies ontving het Centrum slechts een bedrag van f 2.093,—, hetgeen beduidend minder was dan in vorige jaren. Dit laatste was een gevolg van het accepteren van enige weinig of niet rendabele opdrachten, die echter door hun wetenschappelijk belang voor het Centrum bijzonder aantrekkelijk waren.

Ondanks de thans teleurstellende resultaten heeft het Bestuur het vertrouwen, dat dank zij de nieuwe subsidieregeling het budget weer in evenwicht zal worden gebracht. De toetssteen is echter, of de particuliere bijdragen op een minstens gelijkblijvend niveau gehandhaafd zullen blijven. De ruime steun, die het Sociaal Historisch Centrum in het verleden steeds van velerlei zijde heeft ondervonden, sterkt ons in de hoop, dat ook in de toekomst het Centrum deze steun mag blijven genieten. Het Bestuur betuigt gaarne zijn erkentelijkheid, in het bijzonder aan het Provinciaal Bestuur en verder aan allen, die het instituut in het afgelopen jaar hun financiële medewerking hebben verleend. Het vertrouwt ook in de komende jaren op een voortzetting

van deze gewaardeerde bijdragen, zonder welke onze instelling zijn taak niet kan verrichten.

PUBLIKATIES EN OPDRACHTEN

Ter gelegenheid van het gouden jubileum van de N.V. Bouwgrond-Maatschappij 'Tijdig' verscheen een gedenkboek van de hand van dr. Remigius Dieteren O.F.M. onder de titel „*Grondbeleid en Volks-huisvesting in de Mijnstreek*”. Dank zij de welwillendheid van de opdrachtgever kon dit boek verschijnen als deel II van de serie Maaslandse Monografieën. Dit boek vond een ruime verspreiding; over de inhoud en vormgeving werd niets dan lof vernomen.

De bijdrage, welke het Sociaal Historisch Centrum verzorgde ten behoeve van het Gedenkboek over de gemeente Munstergeleen, werd reeds in vorige jaarverslagen gememoreerd. Door onvoorzienne omstandigheden was dit gedenkboek op het einde van 1964 nog niet verschenen.

Gedurende het afgelopen jaar heeft het Sociaal Historisch Centrum intensief gewerkt aan de voorbereiding van een geschiedenis van de landbouw in Limburg, welk boek zal verschijnen met financiële steun en bij gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de C.C.V. Landbouwbelang te Roermond. Het manuscript was op het einde van het jaar gedeeltelijk gereed. Het boek zal in de loop van juni 1965 verschijnen als deel IV van de Maaslandse Monografieën.

In het afgelopen jaar verscheen het historisch overzicht, dat werd samengesteld bij gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de Sociale Raad te Maastricht. Aangezien deze instelling inmiddels is opgeheven, werd dit tevens een afsluitende geschiedenis van deze Raad.

Het Bestuur van het Burgerlijk Armbestuur te Maastricht verklaarde zich bereid een studie te financieren, welke zal verschijnen bij gelegenheid van het 150-jarig bestaan van deze instelling. Door bemiddeling van het Sociaal Historisch Centrum heeft mejuffrouw drs. L. Stassen te Beek het plan opgevat de wordingsgeschiedenis samen te stellen tot en met de oprichting in 1815, welke studie zij als proefschrift hoopt te verdedigen aan de R.K. Universiteit te Nijmegen. Ook dit boek zal verschijnen als deel in de Maaslandse Monografieën.

Op verzoek van de redactie van het Niederrheinisches Jahrbuch verzorgde onze medewerker, drs. J.C.G.M. Jansen, een artikel over de economische en culturele betrekkingen tussen Maastricht en het

Rijnland. Dit artikel zal waarschijnlijk in de loop van 1965 verschijnen.

De vroeger geopperde plannen tot het voorbereiden van een geschiedenis van het Land van Swentibold werden voorlopig opgeschort. Ook de voorgenomen studie over de verdeling van de Graetheide moest worden uitgesteld. Wel kwam in het afgelopen jaar een artikel in manuscript gereed over de bevolkingsgroei van de kleine dorpskernen in Limburg.

Naast deze publikaties werden nog enige opdrachten van andere aard uitgevoerd. Ten behoeve van de gemeente Valkenburg-Houthem werd ook over 1964 wederom een statistisch overzicht samengesteld over het toeristisch bezoek aan die gemeente. Door de Vereniging 'Ons Limburg' werd een rapport uitgebracht over het bergingsprobleem in mijnwerkerswoningen, waarvan het enquêtémateriaal werd bewerkt door het Sociaal Historisch Centrum. Ook verleende ons instituut op dezelfde wijze zijn medewerking aan een inmiddels verschenen rapport over de structuur en organisatie van de Katholieke Arbeidersvrouwen Beweging in Limburg.

MAASLANDSE MONOGRAFIEËN

In de loop van 1964 werd een initiatief genomen, dat van grote waarde wordt geacht ter bevordering van de Limburgse geschiedbeoefening. Na enige maanden van voorbereiding werd namelijk overeenstemming bereikt tussen het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap en het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg betreffende het gezamenlijk uitgeven van een serie werken onder de titel 'Maaslandse Monografieën'. Het doel van de serie is hierin oorspronkelijke manuscripten op te nemen, die betrekking hebben op de historie van het Maaslandse gebied in zijn intergewestelijke samenhang. Provinciale bundeling van studieterreinen wil er toe bijdragen de regionale geschiedschrijving te stimuleren en deze op een breder vlak te presenteren. Deze plannen vonden grote weerklank. Bij notariële akte van 23 maart 1964 werd de 'Stichting Maaslandse Monografieën' opgericht, welke de uitwerking van deze doelstelling behartigt.

In het Bestuur van de Stichting namen zitting namens het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap *drs. C. A. A. Linssen* en *drs. J. A. Zeenwen*; namens het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg *dr. H. C. W. Roemen* en *drs. J. F. R. Philips*. Als voorzitter werd aangezocht *mr. M. A. W. van Oppen*, die bereid was deze functie te aanvaarden. Tot leden van de redactie werden benoemd *mr. K. J. Th.*

Janssen de Limpens en *mr. drs. H.H.E. Wouters* namens het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap; *dr. G.W.A. Panhuysen* en *dr. Remigius Dieteren O.F.M.* namens het Sociaal Historisch voor Limburg. *Prof. dr. W. Jappe Alberts* werd bereid gevonden zitting te nemen als voorzitter van de redactie. Als secretaris van bestuur en redactie treedt op *drs. J.F.R. Philips*.

Om het intergewestelijk karakter van de serie duidelijker tot uitdrukking te brengen werd door het Bestuur een Raad van Advies ingesteld, waarin bereid waren zitting te nemen *mr. dr. Ch. J. M. A. van Rooy*, Commissaris der Koningin in de Provincie Limburg, *dr. L. Roppe* te Hasselt, Gouverneur van Belgisch-Limburg, *prof. dr. P. Harsin*, hoogleraar te Luik, *prof. dr. J. A. van Houtte*, hoogleraar te Leuven en *prof. dr. F. Petri*, hoogleraar te Bonn.

Op 20 maart 1964 werd de serie officieel ten doop gehouden in aanwezigheid van de Commissaris der Koningin in Limburg en een groot aantal vertegenwoordigers van de pers. In de dagbladen en tijdschriften werd aan deze oprichting ruimschoots aandacht besteed. Van meet af aan heeft de serie zich in een grote belangstelling mogen verheugen.

De gelukkige omstandigheid deed zich voor, dat op het moment van de oprichting enige manuscripten voor publikatie gereed waren. Daardoor was het mogelijk dat in het eerste jaar reeds drie werken in de serie konden verschijnen, te weten:

dr. M. G. Spiertz, *Maastricht in het vierde kwart van de achttiende eeuw*,
dr. Remigius Dieteren O.F.M., *Grondbeleid en Volkshuisvesting in de Mijnstreek*,

dr. J. M. Gijsen, *Nikolaus Heyendahl, 1658-1733, Abt von Rolduc und seine Stellung zum Janssenismus*.

De boeken in deze serie worden gedrukt en uitgegeven door de N.V. Koninklijke Van Gorcum & Comp. te Assen. Door de uitgever worden de boeken in de serie verspreid via de boekhandel of rechtstreeks via intekening. De leden van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap en de contribuanten van het Sociaal Historisch Centrum zijn in de gelegenheid gesteld door bemiddeling van de Stichting Maaslandse Monografieën rechtstreeks op de serie in te tekenen tegen een speciale prijs van f 10,— per jaar. In 1964 hebben zij voor deze prijs de eerste twee werken in de serie ontvangen; in de volgende jaren ontvangen zij één werk gratis. In het afgelopen jaar hebben 329 contribuanten van het Sociaal Historisch Centrum op de serie ingetekend. De vooruitzichten voor de toekomst zijn zeer

hoopgevend. Tal van studies zijn in voorbereiding, welke t.z.t. in deze reeks zullen verschijnen. Voorts wist de redactie de voorbereiding van nieuwe studies te stimuleren. Het ziet er naar uit, dat de oorspronkelijke verschijningsfrequentie van één publikatie per jaar regelmatig zal worden overtroffen. Ten aanzien van de verspreiding van de serie zijn de verwachtingen gunstig. Besprekingen zijn gaande om de provincie Belgisch-Limburg nader bij de serie te betrekken.

JAARBOEK

Het Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum, uitgegeven als deel IX van de „Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg”, ondervond enige vertraging in de uitgave en zag eerst in het begin van 1965 het licht. In dit Jaarboek verschenen een tweetal artikelen, resp. over „Etat détaillé des diverses impositions qui ce percevaient cidevant dans les differens pays qui composent Le Département de la Meuse Inférieure” (bronnenpublikatie over de belastingheffing op het einde van de 18e eeuw), en „De gemiddelde grootte van het gezin en het huishouden en de wijze van samenwonen in de provincie Limburg (1829-1960)”.

De verzorging van deze uitgave geschiedde met welwillende medewerking van een onderneming, die opnieuw voor de vermenigvuldiging zorgde. Deze steun, als buitengewone subsidie verleend, heeft het Bestuur zeer op prijs gesteld. Hierdoor werd het mogelijk om in de beginperiode, toen het aantal contribuanten nog niet zo groot was, dit Jaarboek toch te doen verschijnen. Nu dit aantal is toegenomen, heeft het Bestuur dan ook besloten om het Jaarboek met ingang van 1965 in druk uit te geven.

ARCHIVALIA

In het afgelopen jaar kon aan de verzorging en ordening van de aanwezige archiefcollecties meer aandacht worden besteed dan in het verleden. Dank zij de aanstelling van een archiefbeambte werd een begin gemaakt met het ontsluiten van het archief. De eerste werkzaamheid betrof het sorteren en onderverdelen van de diverse collecties. Aangezien deze verzamelingen doorgaans geen bruikbaar ordenings-systeem en een veelvoud van onderwerpen bevatten, was het geen gemakkelijke taak om deze verzamelingen toegankelijk te maken. Om tot een goede ordening te geraken moesten diverse verzamelingen

gesplitst worden en werden duplicaten verwijderd, boeken en krantenknipsels overgebracht naar de bibliotheek eventueel de documentatie. Daarbij bleek, dat veel stukken ontbraken, zodat van een samengang geheel meestal geen sprake is. Een vijftal archieven werden voorlopig geordend; met de inventarisatie van andere collecties werd een begin gemaakt.

Ook in het afgelopen jaar ontving het Centrum enige schenkingen van collecties, welke in het archief werden gedeponneerd. Deze stukken hadden betrekking op de Stadsschouwburg van Heerlen, het Katholiek Kindervakantiewerk in Limburg, het V.V.V. te Heerlen, Het Limburgse Groene Kruis, de Hotelvakschool, Stichting 'Veritas', 'Jong Limburg' enz. Deze stukken waren afkomstig van de volgende personen en instellingen:

Ir. C. E. P. M. Raedts, Heerlen,

Ir. R. C. M. Wijffels, Brunssum,

Drs. L. E. M. A. van Hommerich, Heerlen,

Dr. Remigius Dieteren O.F.M.,

O. Hochstenbach, Maastricht,

Limburgse Groene Kruis te Sittard.

Het Bestuur zegt hen gaarne dank voor de overdracht van deze archiefstukken.

Onderhandelingen zijn gaande omtrent overname van de archieven van het Limburgse Landschap en van het Limburgs Verzet.

Met waardering zij in dit jaarverslag melding gemaakt van de prettige contacten, welke in het afgelopen jaar werden onderhouden met de archiefdienst van de Staatsmijnen in Limburg. Dank zij deze samenwerking is het mogelijk om studenten en andere onderzoekers voor hun studies bij dit belangrijk bedrijfsarchief te introduceren. Ook ten aanzien van andere ondernemingen hoopt het Centrum dezelfde vorm van samenwerking te bereiken.

BIBLIOTHEEK

De bibliotheek onderging wederom een welkome uitbreiding door talrijke schenkingen van boeken en periodieken. Ook konden op ruimere schaal dan voorheen werken voor de bibliotheek worden aangekocht. Het beschikbare budget werd vooral besteed voor de aanschaf van enige belangrijke tijdschriften op het gebied van de sociaal-economische geschiedenis en van werken ten behoeve van de documentatie. Ondanks haar beperkte omvang vertegenwoordigt de

bibliotheek thans een waardevol bezit aan historische en sociaal-economische literatuur, welke nog jaarlijks wordt uitgebreid. Naast de categorie Limburgensia beschikt het Centrum over vrij veel gespecialiseerde literatuur, welke vooral van belang is voor geïnteresseerden op het terrein van de sociale historie.

De toegankelijkheid van de bibliotheek laat nog veel te wensen over. Sedert de verhuizing naar het tegenwoordige pand is men begonnen met een volledige herordering, welke een nieuwe indeling en plaatsing naar formaat vereiste. Deze overschakeling is een langdurige en tijdrovende arbeid, welke nog lang niet voltooid is. Het catalogiseren van de tijdschriften en periodieken is inmiddels afgesloten. Meer dan duizend verschillende periodieken zijn in kaartstelsel gebracht. In de toekomst zullen echter een aantal gevoegelijk naar elders kunnen worden overgeheveld, mede ter besparing van ruimte.

In het afgelopen jaar heeft men zich voornamelijk bezig gehouden met het opnieuw catalogiseren van de aanwezige boeken, hetgeen tevens een kritische selectie van het boekenbezit meebracht.

Veel dubblures en werken, die niet specifiek op het onderzoekterrein van het Centrum liggen, werden uit de bibliotheek verwijderd. Een lijst van afgevoerde boeken zal t.z.t. nog worden samengesteld. Uit praktische overwegingen werd een aparte groep gevormd uit de aanwezige brochures e.d., waarvan het Centrum ruim 25 strekkende meter bezit. Deze omvangrijke en waardevolle collectie zal onderwerpsgewijze worden gerangschikt en apart worden beschreven. Tevens is een aanvang gemaakt met de afzonderlijke ordening van de verschillende statistische uitgaven, waarvan het Centrum een groot aantal bezit.

De verschillende werkzaamheden ondervonden enige vertraging, omdat onze tijdelijke bibliothecaris, broeder Paduanus Crijns O.F.M. zijn werkzaamheden in juli moest beëindigen. Door een gezamenlijke krachtsinspanning van de overblijvende medewerkers kon de ordening toch nog voortgang vinden. Inmiddels is een andere oplossing gezocht om deze omschakeling – naast de gewone werkzaamheden – op korte termijn te voltooien.

De bibliotheek werd in het afgelopen jaar vrij intensief geraadpleegd, hoewel uiteraard de uitleen van een speciale bibliotheek als van het Sociaal Historisch Centrum niet vergelijkbaar is met die van algemene bibliotheken. Het contact met andere bibliotheken is beduidend toegenomen; vooral ten aanzien van zeldzame werken wordt het Centrum vaker in het leenverkeer ingeschakeld. Met enige spijt moet worden

geconstateerd, dat de samenwerking tussen de verschillende bibliotheken van Maastricht en omgeving, welke het samenstellen van een centrale tijdschriftencatalogus beoogde, enige vertraging ondervond.

De bibliotheek mocht in het afgelopen jaar in totaal van ruim 200 personen en instellingen schenkingen in enigerlei vorm ontvangen. Deze leverden een belangrijke aanvulling op reeds gevormde collecties of waren door hun zeldzaamheid vaak van grote waarde. Het Bestuur zegt al deze gevers hartelijk dank voor deze nieuwe aanwinsten. Waar aanleiding hiervoor bestaat, zal in de rubriek 'Boekbesprekingen' in het Jaarboek nog nader op deze schenkingen worden teruggekomen.

DOCUMENTATIE

De functie van het Sociaal Historisch Centrum als documentatie-centrum breidt zich hoe langer hoe meer uit. Op dit terrein heeft het instituut een taak gevonden, die in een reële behoefte blijkt te voorzien. De praktijk heeft bewezen, dat het Centrum juist door het verschaffen van een inleidend overzicht van archief- en literatuurbronnen vruchtbaar werk kan verrichten. Daarom wordt aan dit onderdeel ook zeer veel aandacht besteed. In aansluiting op vorige jaren werd ook in 1964 de documentatie van boeken, tijdschriftartikelen en andere literatuur voortgezet, waarbij speciaal werd gelet op al die gegevens, welke van belang kunnen zijn bij de bestudering van de sociaal-economische geschiedenis van Limburg en omringende gewesten. Een systematische ordening van de vervaardigde fiches had plaats, in welk systeem voorlopig ongeveer 2500 titels werden ondergebracht. De verwijzingen zijn nog groter in aantal.

Ten behoeve van een voortgezette documentatie werden systematisch bibliografieën en archiefinventarissen verzameld, waarin literatuur en archivalia betreffende de Nederlandse, Belgische en Duitse gebieden van het Maasland staan opgenomen. Met welwillende medewerking van de Algemene Rijksarchivaris van België, prof. dr. Etienne Sabbe, verkreeg het Centrum gratis 75 Belgische archiefinventarissen uit de restanten van het Algemeen Rijksarchief te Brussel. Via de boekhandel en enige antiquariaten konden een twintigtal bibliografieën en een tiental archiefinventarissen worden aangeschaft. Met het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen te 's Gravenhage werd overleg gepleegd over de overname van een aantal nog voorradige Nederlandse inventarissen, welke onder auspiciën van dit Ministerie zijn uitgegeven. Het overleg leidde nog niet tot een positief

resultaat. Het Centrum hoopt zich in het komende jaar ook op de hoogte te stellen omtrent het nog verkrijgbare documentatiemateriaal betreffende de aangrenzende Duitse gewesten. Een voorlopig overzicht omtrent de huidige stand van de 'Wirtschaftsgeschichte', voornamelijk in het kader van het Rheinisch-Westfälisches Wirtschaftsarchiv zu Köln en het Westfälisches Wirtschaftsarchiv Dortmund verricht, werd reeds verkregen.

Het hier omschreven terrein van werkzaamheden zal in de naaste toekomst nog belangrijk worden uitgebreid. In ditzelfde raam past ook de reeds langer bestaande documentatie van actuele artikelen in dag- en weekbladen en het annoteren van tijdschriftartikelen, waardoor het instituut hoopt ook zijn waarde te bewijzen voor de huidige problematiek.

DIENTEN EN INLICHTINGEN

De dienstverlenende taak van het Sociaal Historisch Centrum heeft in het afgelopen jaar een uitbreiding ondergaan. Wederom hebben zich een aantal onderzoekers en studenten tot ons instituut gewend om inlichtingen of documentatiemateriaal. Naar gelang het Centrum meer betekenis krijgt als documentatiecentrale wordt het ook steeds meer gewoonte om zich bij de aanvang en ook tijdens het verdere verloop van een studieobject tot ons te wenden over opzet, probleemstelling en voor literatuur- en archiefdocumentatie. In de meeste gevallen heeft het Centrum met vrucht kunnen verwijzen naar bronnenmateriaal, dat voor de betreffende studie van belang was, en tevens in enkele gevallen ook onderzoekers elders kunnen introduceren. Door de grotere bekendheid van het instituut worden ook veel studenten door hun hoogleraren geadviseerd omtrent hun studies met ons contact op te nemen. Verheugend is het groot aantal onderzoekingen, dat elk jaar opnieuw wordt geëntameerd. Zulks geeft hoge verwachtingen voor de toekomst, op grond waarvan wij een reeks van publicaties zullen tegemoet mogen zien.

Aangezien de meeste studies, waarvoor onze medewerking werd ingeroepen, niet worden uitgegeven of eerst in een later stadium worden gepubliceerd, volstaan we met het aanstippen van de onderwerpen, omtrent welke in het afgelopen jaar inlichtingen en adviezen werden verstrekt:

het geboorteniveau en de huwelijksfrequentie in de Mijnstreek, de opkomst van de Limburgse Middenstandsorganisatie en de Nederland-

se Katholieke Middenstandsbond, het Landbouwonderwijs in Limburg in de vorige eeuw, de Limburgse kranten rond 1850, de economische achtergronden van het separatisme in de vorige eeuw, het vraagstuk van Staats- of particuliere exploitatie van de Nederlandse Steenkolenmijnen, de Limburgse Maatschappij van Landbouw, de ontwikkeling van het bedrijfsleven in Noord-Limburg, de armenzorg in Maastricht in de 18e eeuw, de vertegenwoordiging van Limburg in de Tweede Kamer gedurende de laatste honderd jaar, de bevolkingsontwikkeling in het Departement van de Neder-Maas, de verbindingswegen vanuit Limburg met het Duitse achterland, het loon- en prijspeil in de eerste helft van de vorige eeuw, de geestelijkheid in Limburg in de vorige eeuw, de opkomst van het toerisme in Zuid-Limburg, de sociaal-geografische toestand van het Ambt Montfort in de 18e eeuw, de sociaal-economische betekenis van de Belgisch- en Duits-Nederlandse grensgebieden, de Joodse begraafplaats in Urmond, de seizoensmigratie van de Limburgse landarbeiders in de 19e eeuw, Carnaval in Limburg, opmerkingen in koopmanshandboeken betreffende Maastricht, de geschiedenis van de groenten en fruitteelt in Limburg, documentatie in een aantal buitenlandse archieven over de oorlogshandelingen rond Maastricht in 1672-1676, de sociale voorzieningen in de Limburgse mijnen (1913-1921), statistische gegevens uit de 18e eeuw, kiesgerechtigden en stemgerechtigden in Limburg (1840-1848), Pater Andreas Houben, de gegoede stand in de Franse tijd, kunstpolitiek in het Departement van de Nedermaas, Maastrichtse kranten 1780-1790, de figuur van W. H. Vliegen, de economische ontwikkeling van Venlo (1750-1830), het vervoer in Gallië in de Oudheid, het onderwijs in Nederland (1795-1825), de medische faculteiten aan de Nederlandse Staatsuniversiteiten (1815-1830), het sociaal-economisch leven te Eindhoven (1850-1920), de economische politiek van de Nederlandse socialisten (1930-1939), de Maastrichtse leernijverheid, muntverhouding in Limburg rond 1815, maatschappelijk opbouwwerk en zielzorg naar aanleiding van een analyse van het verenigingsleven in enige Limburgse gemeenten, de geschiedenis van Heythuisen en de Protestants-Christelijke Vakorganisaties in de Mijnstreek.

Mede dank zij de verbeteringen in het documentatiesysteem en de ruimere personeelsbezetting konden aan meer personen advies en inlichtingen worden verschaft. Onder deze aanvragen bevonden zich wederom een aantal uit België en Duitsland. Voor het eerst werden ook inlichtingen verstrekt aan onderzoekers uit de U.S.A. Tot de

belangstellenden behoorden enige hoogleraren, een groot aantal promovendi en studenten en eveneens belangstellenden uit andere vakgebieden. Het Bestuur is verheugd over de grote activiteit, die blijkens de lijst van onderwerpen aan de dag wordt gelegd.

Traditiegetrouw werden ook aan een aantal instellingen, bedrijven en gemeenten inlichtingen van uiteenlopende aard verschaft over verschillende onderwerpen. Het Sociaal Historisch Centrum ontving in het afgelopen jaar enige excursies en enkele groepen van belangstellenden op bezoek. Voorts dient nog te worden aangestipt de prettige contacten met pers en radio en in 1964 ook met de Nederlandse Televisie Stichting.

BESLUIT

In de inleiding van dit jaarverslag heeft het Bestuur uiting willen geven aan zijn tevredenheid over het momentele peil, dat het instituut heeft bereikt. Aan het einde van dit verslag past het dan ook een hartelijk woord van dank uit te spreken jegens allen, die het instituut in het verleden hebben gesteund en deze resultaten mede hebben helpen bereiken. Het Bestuur spreekt de verwachting uit, dat zij in deze groei van het Sociaal Historisch Centrum een bewijs zullen zien dat hun medewerking, op welke wijze ook, niet tevergeefs was.

BESTUUR SOCIAAL HISTORISCH CENTRUM VOOR LIMBURG

DAGELIJKS BESTUUR

IR. C. E. P. M. RAEDTS	Voorzitter.
DR. G. W. A. PANHUYSEN	Rijksarchivaris in Limburg, Maastricht, Onder-voorzitter.
DR. REMIGIUSDIETEREN O.F.M.	Maastricht, Secretaris.
DRS. J. H. A. E. CORNIPS	Directeur Stichting Bijzondere Sociale Zorg, Maastricht, Penningmeester.
H. M. J. DASSEN	Burgemeester van Sittard, ver- tegenwoordigend de R.K. Stands- organisatie van de Werknemende Middenstand, Lid.
P. C. A. 'T HOEN	Directeur van- en vertegenwoor- digend de Provinciale Planolo- gische Dienst, Maastricht, Lid.
DR. H. C. W. ROEMEN	Directeur van- en vertegenwoor- digend het Economisch Techno- logisch Instituut in Limburg, Maastricht, Lid.

ALGEMEEN BESTUUR

MR. P. BAILLEUX	Vertegenwoordigend de Sociale Raden in Limburg, Maastricht.
J. BREMMERS	Adm. Directeur van- en vertegenwoordigend de R.K. Vereniging 'Het Limburgse Groene Kruis', Sittard.
CHR. R. BROECKERS	Geassumeerd uit de niet-rooms katholieke bevolkingsgroep, Roermond.
E. G. COURRECH STAAL	Geassumeerd uit de niet-rooms katholieke bevolkingsgroep, Maastricht.
F. J. CROMBAG	Chef Afd. Maatschappelijk Werk Staatsmijnen, Voerendaal.
DR. A. W. J. GERATS M.S.C.	Vertegenwoordigend de Limburgse Katholieke Arbeidersbeweging, Heerlen.
DRS. L. E. M. A. VAN HOMMERICH	Gemeente-archivaris, Heerlen, vertegenwoordigend de Standsorganisatie St. Adelbert.
DRS. A. J. HUTSCHEMAECKERS	Vertegenwoordigend de Limb. Land- en Tuinbouwbond, Roermond.
J. H. JANSSEN	Afdelingschef Staatsmijnen, Meerssen, vertegenwoordigend de Werkgemeenschap Limburg.
DRS. P. C. J. LEBENS	Lid van Gedeputeerde Staten van Limburg, Buchten-Born.
G. J. LOOS	Vertegenwoordigend de Gezamenlijke Gewestelijke Arbeidsbureaus in Limburg, Maastricht.
DRS. R. M. H. C. NADAUD	Industrieel, vertegenwoordigend de Limb. Kath. Werkgevers Vereniging, Maastricht.

- DRS. J. C. M. PONTEN
Directeur van- en vertegenwoordigend het Provinciaal Opbouw-
orgaan Limburg, Roermond.
- MGR. K. W. A. RONCKEN
Vertegenwoordigend de aalmoe-
zeniers van Sociale Werken in
Limburg, Heerlen.
- MR. E. G. M. RUTTEN
Burgemeester van Tegelen, ver-
tegenwoordigend de Vereniging
van Nederlandse Gemeenten, af-
deling Limburg.
- JHR. MR. R. A. TH. M.
VAN RIJCKEVORSEL
Burgemeester van Gulpen, ver-
tegenwoordigend de Vereniging
van Nederlandse Gemeenten, af-
deling Limburg.
- DR. M. G. SPIERTZ
Vertegenwoordigend het Bisdom
Roermond, Nijmegen.
- PROF. DR. TH. L. M. THURLINGS
Geassumeerd uit de wetenschap-
pelijke kringen, Wageningen.
- J. H. WIJERS
Vertegenwoordigend de Neder-
landse Katholieke Mijnwerkers-
bond, Heerlen.
- J. A. A. G. WINCKERS
Vertegenwoordigend de R.K.
Limburgse Middenstandsbond,
Maastricht.
- DR. W. A. C. ZWANIKKEN
Vertegenwoordigend de R.K.
Sociale Akademie, Sittard.

BEGUNSTIGERS EN CONTRIBUANTEN

Amby
Gemeentebestuur

Amsterrade
Gemeentebestuur

Amsterdam
Sint Ignatius College

Arcen en Velden
Gemeentebestuur

Baexem
Gemeentebestuur

Bergen (L)
Gemeentebestuur
Meldon Plastics
J. Zeckaf

Beegden
Gemeentebestuur
J. van Hertem

Beek
Gemeentebestuur
Drs. P. Janssen

Beesel-Reuver
Gemeentebestuur

Belfeld
Gemeentebestuur

Bemelen
Gemeentebestuur

Berg en Terblijt
Gemeentebestuur

Bleijerheide
R.K. Schoolvereniging 'St. Antonius'

Blanden (B)
Prof. dr. E. Lousse

Bocholtz
Leop. Vaessen

Borgharen
Gemeentebestuur
Dr. H. Waltmans

Born
Gemeentebestuur
Hub. A. Lemmens
Mr. J. C. N. A. Onland, burgemeester
Jhr. mr. G. H. M. J. Ruys de Beerenbrouck

Boxmeer
Drs. J. G. H. Pecters

Breda
J. A. H. Cremers
Dr. A. J. Fr. Maenen
Drs. L. J. Sacs

Broekhuizen
Gemeentebestuur

Brunssum
Gemeentebestuur
M. H. M. Kreijn, notaris
Drs. Jos Schreurs
Technisch Bureau Vromen N.V.
Drs. H. Weijers

- Diepenveen*
Ir. J. B. M. A. Meijer
- Driebergen*
Drs. F. A. Kraayeveld
- Drunen*
Visser's Wegenbouw Bedrijven N.V.
- Echt*
Bijzondere Kweekschool
Gemeentebestuur
Dakpannen- en Kleiwaren Industrie
'De Valk'
- Eindhoven*
Philips Gloeilampenfabriek N.V.
R. B. Rosenmöller
- Elsloo*
Gemeentebestuur
- Eygelshoven*
Gemeentebestuur
Internationale Autobus Onderneming
'I.A.O.' N.V.
- Eysden*
Gemeentebestuur
J. H. M. van Hall, notaris
Maastrichtsche Zinkwit Maatschappij
N.V.
J. A. M. Snoep
- Geldrop*
Mr. Fr. P. I. Maatman
- Geleen*
F. M. C. Brorens
Gemeentebestuur
J. H. M. Jacobs
Ir. J. B. M. Lucassen
Prot. Chr. Ver. van Beambten in het
Mijnbedrijf
J. Savelkoul, aannemingsbedrijf
W. L. A. G. Sliepen
- Gemert*
Penders L. H. M., notaris
- Gennep*
Gemeentebestuur
Papierfabriek Gennep N.V.
Zuid-Ooster Autobusdiensten N.V.
- Goirle*
Mr. C. W. F. H. van den Muysenbergh
- 's Gravenhage*
Ministerie van Landbouw en Visserij
- Griendtsveen*
Maatschappij van der Griendt's Land-
exploitatie N.V.
- Groningen*
Drs. H. C. Terhaer
- Gronsveld*
Gemeentebestuur
- Grubbenvorst*
Gemeentebestuur
- Gulpen*
Gemeentebestuur
Gulpener Bierbrouwerij N.V.
- Haalen*
Gemeentebestuur
- Halsteren (Nrd.-Br.)*
Drs. A. L. Heldens, burgemeester
- Hasselt (België)*
Limb. Economische Raad
- Heel en Panbeel*
Gemeentebestuur
- Heer*
Mr. dr. J. M. H. Dassen
Gemeentebestuur
Drs. L. W. Haas
- Heerlen*
G. Adams, Aalmoezenier
Algem. Bond van Werkers in het Mijn-
bedrijf
Algemeen Mijnwerkersfonds
Algemene Nederl. Bedrijfsbond i.d.
Mijnindustrie
H. A. J. Beaumont-Ebbink
Bisschoppelijke Kweekschool 'Chris-
tus Magister'.
P. J. H. Brouwers, notaris
Coöp. Verbruiksvereniging U.A. Coöp
Zuid-Limburg
Alb. J. A. M. Corten
Dr. A. M. F. B. Crousen

F. S. Dohmen
 Gemeentebestuur
 Gezamenlijke Steenkolenmijnen
 Glasmaatschappij N.V.
 Grond-Maatschappij 'Tijdig' N.V.
 J. A. K. Haas, Radio- en Electro
 Groothandel
 L. V. H. Hardy
 E. J. van Herp
 Drs. H. J. Heijboer
 Hogere Technische School
 Ing. F. J. Hundscheid,
 Industrijschap Oostelijk Mijngebied
 J. Th. Janssen
 Mr. C. M. J. M. Janssen
 Katholieke Arbeidersbeweging Lim-
 burg K.A.B.
 Kapé N.V.
 Kath. Vereniging van Mijnbeambten
 Krumm, Electro-Apparatenfabriek
 Laeven Belangen N.V.
 Limagas (Limb. Mij. voor Gasdistribu-
 tie N.V.)
 Limburgs Dagblad
 Limb. Tramweg Maatschappij N.V.
 Jos. H. Maenen
 Jan Maenen
 J. L. Mantel
 W. P. A. Mulders
 Ned. Kath. Mijnwerkers Bond
 F. Notermans
 Onderwijsstichting 'St. Bernardinus'
 Openbare Leeszaal en Bibliotheek
 Mr. P. M. M. C. Palmen
 Rector Minderbroedersklooster
 Drs. A. C. J. Rottier
 Drs. N. Scheps
 Ir. J. C. Schlösser
 H. M. G. Schrijnemakers
 Standsorganisatie Werknemende Mid-
 denstand R.K.
 G. G. P. M. Tomlow, notaris
 'Veldeke', Vereniging tot Instandhou-
 ding en Bevordering der Limburgse
 Dialecten
 Vereniging 'Ons Limburg'
 Vroom & Dreesmann, N.V.
 Mr. M. H. J. S. van de Wiel
 IJzerindustrie 'Phoenix'

Heerlerbeide

Zilverzandexploitatie N.V. v/h Fa.
 H. Beaujean-Voncken

Helden

Gemeentebestuur
 Mr. F. M. A. Haffmans, notaris

Herten

Gemeentebestuur

Heijthuisen

Gemeentebestuur

Hoensbroek

Gemeentebestuur
 L. W. Coenen
 M. H. M. Heggen
 Kerkbestuur O.L. Vrouwe Boodschap
 C. Nieuwhof
 Stichting Ontspanning en Cultuur i.d.
 Mijnstreek

Horn

Gemeentebestuur
 Huyben's Bierbrouwerij 'De Kroon'
 Ir. J. Kets

Horst

Gemeentebestuur
 R.K. Middelbare Landbouwschool

Hulsberg

Gemeentebestuur

Itteren

Gemeentebestuur

Kempen/Nrb.-Burg (Duitsland)

Kreisarchiv Kempen-Krefeld

Kerkrade

Gemeentebestuur
 Ing. J. J. Fanchamps, Dipl.
 H. J. M. Frusch
 Drs. F. J. Heijen
 Mr. Nic. J. Wetzels

Kessel

Gemeentebestuur

Klimmen

Gemeentebestuur

Limme

Gemeentebestuur

Maasbracht

Gemeentebestuur

Maasbree

Gemeentebestuur

Maastricht

Gemeentebestuur

Aarts & Co. N.V.

Mr. C. E. W. Abbenhuis

Algemene Bank Nederland N.V.

Amsterdamsche Bank N.V.

Mr. A. M. I. H. Baeten

M. Baggen

Drs. J. H. M. Banens

J. C. Bartels, Bouw- en Betonbedrijf

Bataafsche Rubberindustrie N.V.

Bates-Cepro Zakken Mij. N.V.

Be-Ce Ateliers, heren- en jongensconfectie ind.

Bedrijf Openbare Werken

A. Berenschot

Bibliotheek Paters Franciscanen

Bierbrouwerij 'De Ridder'

Bierbrouwerij St. Servatius

Boekhandel 'Veldeke'

Bouwmaatschappij Melchior N.V.

Broeders v.d. Onbevleete Ontvangenis

Mr. N. W. J. G. Bronzwaer

H. J. G. Brouwers

Burgerlijk Armbestuur

Centrale Caritas

P. Chambille de Beaumont

Clichéfabriek 'Maastricht'

Drs. P. M. Coebergh

Th. Coenegracht

Fa. Gebrs. Cremers

Crouzen & Zoon, Drukkerij

Culturele Raad Limburg

Fa. N. Daenen

M. H. Delnoz, Constructiewerkplaats

Dom v.d. Bergh

Eerste Nederlandse Cement Industrie

E.N.C.I.

J. H. Ensink

P. J. H. Ernst

Economisch Technologisch Instituut

Limburg

Drs. F. A. Eijck

N. Fissette en Zn.

Gemeente-Spaarbank

Drs. Ch. E. A. Gemmecke

Grand Bazar

Chr. Gijsen

V. Haesen, Fa. 'Haco'

Henric v. Veldeke College

F. J. Hoefler, notaris

Mr. A. H. M. H. Hommes

Mr. F. P. J. Hustinx

Mr. M. G. J. Fr. Huurman

A. J. Jelinger

Kamer van koophandel en fabrieken,
J. V. P. Kamm

A. H. H. M. Kersten

P. Klerkx, Woninginrichting

Koninklijke Nederl. Papierfabriek

Koninklijke Papierfabriek van Gelder
en Zonen N.V.

Kristal-Unie N.V.

Leiter-Nijpels N.V. Drukkerij en Uit-
geverij

Liefdezusters Carolus Borromeus

Drs. C. A. A. Linssen,

Limburgse Kaarsenfabriek

Maastrichtse Broodfabriek

Maastrichtse Spaarbank

Maastrichtse spijker- en draadnagel-
fabriek

Maastrichtse Verwarmings Industrie

MABI N.V.

Maison Louis N.V.

P. J. Th. Marres

W. H. Maussen, Manufacturenhandel
N.V.

Meij's Expeditie

'Mosa', Porselein- en Tegelfabriek
N.V.

Mosapharm, Gencesmiddelen

Motké

Drs. A. J. C. van Munster

Drs. R. M. H. C. Nadaud

Nederlandse Credietbank

Drs. Jef Notermans

Drs. P. J. J. H. Olieslagers

Openbare Leeszaal en Bibliotheek

Mr. M. A. W. van Oppen

C. Ottenheim

Dr. G. W. A. Panhuysen

Paters Franciscanen

Paters Jezuiten
Mr. Ch. Paulussen
J. Paulussen, notaris
Pieters-Dortu N.V.
Provinciale Limburgse Electriciteits
Maatschappij P.L.E.M.
Provinciale Waterstaat in Limburg
L. Putzeist, Cinema Royal
N. A. J. Roomans
Ing. M. H. Roosen, Dipl.
Roosmalen v. Transport en Handels
Mij. N.V.
Roovers' Confectie Industrie N.V.
Rotterdamsche Bank N.V.
Rijksarchief in Limburg
Sampermans N.V.,
F. J. W. A. Sampers
A. Scaf
M. H. A. J. Schrammen
Mr. L. R. Schreinemacher
Schreuder Fa.
Drs. H. H. Schure
H. G. Simons, Hoofd bureau Limburg
v. h. Ministerie voor Maatsch. Werk
J. C. Sleebe
H. Snel
Sphinx-Céramique Koninklijke N.V.
E. J. C. Spitz
Staalwerken 'De Maas'
Stadsarchief en -Bibliotheek
Stichting Bijzondere Sociale Zorg
R. S. Stokvis & Zonen N.V.
J. van der Sluis
Drs. L. G. M. Stouthart
Ir. A. Swinkels
Telefoondistrict Maastricht
L. Tummers, Aannemersbedrijf N.V.
Drs. G. G. M. van Thiel
Drs. R. C. C. Theelen
Drs. J. G. B. Verbeet
Vroom en Dreesmann N.V.
J. Wachelder
Wagemans en v. Tuinen Fa.
Waterleiding, Zuid-Limburgse Mij.
N.V.
Westlandse Hypotheekbank N.V.
J. L. H. van Wetering
J. A. A. G. Winckers
J. Th. H. de Win

Woe-Pen Fa.
Wolf en Hertzdahl
Zeepfabriek Hustinx N.V.
Zusters Ursulinen, Middelh. Meisjes-
school

Margraten
Gemeentebestuur

Meerlo
Gemeentebestuur
Drs. M. J. A. R. Dittrich, Burgemeester

Meerssen
Gemeentebestuur
J. H. Janssen
Paters Montfortanen

Melick en Herkenbosch
Gemeentebestuur

Merkelbeek
Gemeentebestuur

Meijel
Gemeentebestuur

Montfort
Gemeentebestuur

Mook & Middelaar
Gemeentebestuur

Munstergeleen
Gemeentebestuur

Nederweert
Gemeentebestuur

Neer
Gemeentebestuur

Nieuwenhagen
Gemeentebestuur

Nuth
Gemeentebestuur

Nijmegen
G. A. H. de Schwartz

Obbicht en Papenhoven
Gemeentebestuur

St. Odiliënberg
Gemeentebestuur

Ottersum

Gemeentebestuur

Posterholt

Gemeentebestuur

Roermond

Gemeentebestuur

Drs. F. Adriaens

Bibliotheek Groot Seminarie

Bisdom Roermond

Chemische Fabriek N.V. v/h dr. A.

Haagen

Coöperatieve Roermondse Eiermijn
G.A.

Drs. J. H. W. M. Hanssen

Mr. R. G. A. Höppener, burgemeester

M. H. K. Kleuters

H. A. J. Kleijnen, Tandarts

Koninklijke Industriële Mij. v/h Nourry
& Van der Lande N.V.

Maas- en Roerbode

Nederl. Patent- en Kristalsodafabriek
v/h Dury en Hammes N.V.

Paedagogische Academie

Prof. L. H. Pelzer

Prof. H. Sanders

Drs. J. H. H. Storms

F. J. W. Vencken

Limburgse Katholieke Werkgevers-
vereniging

Limburgse Land- en Tuinbouwbond

Roggel

Gemeentebestuur

J. M. J. Wagemans, Arch. Exp.

Rotterdam

Stichting De Nederlandse Economi-
sche Hogeschool

Schaesberg

Gemeentebestuur

L. J. Slangen

Stichting Kath. Openbare Leeszaal en

Bibliotheek

Schinnen

Gemeentebestuur

Schinveld

Gemeentebestuur

Cl. Palmen

Sevenum

Gemeentebestuur

Simpelveld

Gemeentebestuur

Ir. A. H. W. Martens

Sittard

Gemeentebestuur

Bisschoppelijk College

Coöp. Zuivelvereniging 'Zuid-Lim-
burg' G.A.

Th. M. J. Delissen

Dr. J. Th. M. Dewez

J. W. H. Frantzen

Drs. J. H. H. Gieskens

M. J. D. A. Hermans

Limburgse Groene Kruis

Marcel Muyres' Aannemingsbedrijven
N.V.

J. C. H. Palmen

R. K. Ziekenhuis 'De Goddelijke
Voorzienigheid'

Mr. J. J. v. Wessem, notaris

Zuster Aquino O.S.U., conrectrix Ser-
viam Lyceum

Dr. W. A. C. Zwanikken

Zusters Ursulinen

Spanbveke

Gemeentebestuur

W. Dieteren-Van Hulst

Stein

Gemeentebestuur

Stramproy

Gemeentebestuur

Susteren

Gemeentebestuur

H. C. M. van Musch

Sivalmen

Gemeentebestuur

Drs. J. H. Cluïtmans

Machinefabriek P. Konings

Ir. J. P. J. Simons

Tegelen

Gemeentebestuur

Coöperatie Tegelen

Doesborgh en Zonen Fa. W.

- G. Goossens
Kurstjens' Dakpannen en Kleiwarenfabriek N.V.
Laumans Fa. Gebrs.
Teeuwen Paul N.V. Dakpannenfabriek
- Tilburg*
Drs. A. J. M. L. van Can
Drs. G. W. H. Cox
Dr. M. G. H. Gelissen
- Tilborn*
Machinefabriek Tonnaer N.V.
F. H. A. Wenckers, notaris
- Treebeek*
Mij. tot Exploitatie van Bruinkolenvelden 'Carisborg'
- Ubach over Worms*
Gemeentebestuur
- Urmond*
Gemeentebestuur
Maasgrind- en Zandexploitatie 'Juliana' v/h Louis Muyres
- Utrecht*
Instituut voor Geschiedenis der Rijksuniversiteit
- Vaals*
Gemeentebestuur
- Valkenburg*
Gemeentebestuur
Bierbrouwerij 'De Leeuw'
Dr. ir. Ch. Th. Groothoff
Pater Overste Collegium Carolinum
J. H. Philips
Provinciale Vereniging voor Vreemdelingenverkeer
Drs. J. J. G. Schreurs
Volkshogeschool Kasteel Chaloen
- Valkenswaard*
Drs. Th. Claessens
- Venlo*
Gemeentebestuur
Andeno N.V.
W. Th. M. Hendriks
Bank van Haffmans en Steegh
- Chemische Fabriek L. v.d. Grinten N.V.
A. H. A. v. Gool, Directeur N.V. Pope
Kath. Limb. Middenstandsbond
Drs. P., Krens
F. Krijn
Drs. G. C. P. Linssen
C. G. A. H. Mertens
Drs. H. Notenboom
W. Polane
Pope's Draad- en Lampenfabriek N.V.
Drs. Th. L. S. M. Seelen
Mr. dr. Th. Speetjens
- Venray*
Gemeentebestuur
Aannemingsbedrijf J. P. S. Nelissen N.V.
Bouw Mij. Gebrs. Janssen N.V.
A. F. den Brok
J. H. M. Colsen, arch. BNA
Kath. Openbare Leeszaal en Bibliotheek
Lyceum 'Immacolatae Conceptiones'
Overste Psychiatrische Inrichting
Zr. M. Dorotheë O.S.U., Rectrix
Gymn. 'St. Angela'
- Voerendaal*
Gemeentebestuur
- Wageningen*
Prof. dr. Th. L. M. Thurlings
- Wanssum*
Gemeentebestuur
- Weert*
Gemeentebestuur
W. J. G. van Bommel
Meelfabriek 'Weert' N.V., v/h Gebr. v.d. Venne
M. Michaëla O.S.U.
Provinciaaloot der Minderbroeders
'Wilma', Aannemings Mij. N.V.
- Well*
Th. W. J. Driessen, pastoor
- Wessem*
Gemeentebestuur

Westerbeek-Oploo (Nrd.-Brab.)

Drs. J. P. P. Grijsbach

Wittem

Gemeentebestuur

Dr. H. Dekkers C&S

Rector Klooster C&S

Wijlre

Gemeentebestuur

Brand's Bierbrouwerij

Zaandijk

Drs. J. A. M. Diederens